

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ
МІЖРЕГІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ
ЖИТОМИРСЬКИЙ ІНСТИТУТ МАУП
ЖИТОМИРСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ІВАНА ФРАНКА
СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ
КАФЕДРА СОЦІАЛЬНОЇ ПЕДАГОГІКИ ТА ПЕДАГОГІЧНОЇ МАЙСТЕРНОСТІ

МОДЕРНІЗАЦІЯ УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ

Збірник наукових робіт

За загальною редакцією Т.В. Семенюк, С.М. Коляденко, Н.П. Павлик

Житомир-2016

*Рекомендовано до друку рішенням
Вченої ради Житомирського інституту МАУП
(протокол №3 від 20 жовтня 2016 року).*

Рецензенти:

Н.А. Сейко – доктор педагогічних наук, професор, проректор з наукової роботи та міжнародних зв'язків, Житомирський державний університет імені Івана Франка;

М.С. Свистович – доктор історичних наук, професор, Житомирський інститут МАУП.

Модернізація українського суспільства в умовах євроінтеграції: [збірник наукових робіт] / за заг. ред. Т.В. Семенюк, С.М. Коляденко, Н.П. Павлик. — Житомир : Вид-во Житомирського державного університету імені Івана Франка, 2016. — 130 с.

Обкладинка: Андрій Сочинський

Літературна редакція: Зоя Залібовська-Ільніцька

Загальна редакція: Тамара Семенюк, Світлана Коляденко, Надія Павлик

За достовірність фактів, цитат, власних імен, посилань на джерела та інших відомостей відповідають автори публікацій.

ЗМІСТ

Секція: ЕКОНОМІКА ТА МЕНЕДЖМЕНТ

Семенюк Т.В., Бобунов А.І.	МЕТОДИКА ВИБОРУ РАЦІОНАЛЬНОГО ВАРІАНТУ УПРАВЛІНСЬКОГО РІШЕННЯ	5
Осовська Г.В., Семенюк Т.В., Осовський О.А.	СТРАТЕГІЯ РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВА ТА ШЛЯХИ ЇЇ УДОСКОНАЛЕННЯ	11
Івахненко В.В.	РЕГРЕСІЙНИЙ АНАЛІЗ В ЕКОНОМІЦІ	18
Біляченко О.І.	ПРОБЛЕМИ ТА ШЛЯХИ ПОКРАЩЕННЯ ФІНАНСОВОЇ ДИСЦИПЛІНИ В УКРАЇНІ	25
Вишнівська Т.О.	ПРОВЕДЕННЯ АУДИТУ РОЗРАХУНКІВ ІЗ ОПЛАТИ ПРАЦІ	28

Секція: СОЦІОЛОГІЯ, ФІЛОСОФІЯ ТА ПРАВОЗНАВСТВО

Ратинська Т.В.	КОНСТИТУЦІЙНЕ ЗАКРІПЛЕННЯ ОСНОВНИХ НАПРЯМКІВ ПРАВОВОЇ ПОЛІТИКИ У СФЕРІ ФОРМУВАННЯ КОНСТИТУЦІЙНОГО ЛАДУ В УКРАЇНІ	31
Рись Г.В.	ЕТАПИ СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТКУ СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ АДВОКАТУРИ НА ШЛЯХУ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ	34
Трохліб М.В., Трохліб Е.С.	ВІЛЬНА СМЕРТЬ В ІНТЕРПРЕТАЦІЇ Ф.НІЦШЕ («ТАК КАЗАВ ЗАРАТУСТРА»)	40
Федоренко В.В.	МЕХАНІЗМ ОЦІНКИ ЕФЕКТИВНОСТІ СОЦІАЛЬНОГО УПРАВЛІННЯ ЯК МЕТОДОЛОГІЧНА ПРОБЛЕМА	44
Федоренко В.О., Копитова І.В.	МЕТОДОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ ДО ДОСЛІДЖЕННЯ ОЦІНКИ ЕФЕКТИВНОСТІ СОЦІАЛЬНОГО УПРАВЛІННЯ	49
Шевченко Н.Ю., Антонова М.А.	ПЕРФОРМАНС ЯК ВІДОБРАЖЕННЯ ЕПОХИ ПОСТМОДЕРНУ	54
Гайдукевич Г.А.	КАРПАТСЬКА УКРАЇНА ЯК СКЛАДОВА МОДЕРНІЗАЦІЇ СУЧАСНОЇ УКРАЇНИ	57
Меліченко В.В.	ПРОБЛЕМИ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ ТА ЗДОРОВОГО СПОСОБУ ЖИТТЯ У СУЧАСНОМУ СУСПІЛЬСТВІ	64
Довгаль Ю.М.	РОБОЧИЙ ЧАС ТА ЧАС ВІДПОЧИНКУ ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ	69
Лук'янчук А.М.	ПРОЦЕСУАЛЬНІ ТА ОРГАНІЗАЦІЙНІ ПИТАННЯ ПРИЗНАЧЕННЯ ЕКСПЕРТИЗ	73
Аксьонова О.В.	ЗАЙНЯТІСТЬ ТА БЕЗРОБІТТЯ НА РИНКУ ПРАЦІ ЖИТОМИРСЬКОЇ ОБЛАСТІ	77

Секція: СОЦІАЛЬНА РОБОТА, ПЕДАГОГІКА ТА ПСИХОЛОГІЯ

Коляденко С.М.	ВРАХУВАННЯ ПСИХОЛОГІЧНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ СТУДЕНСЬКОЇ МОЛОДІ У ПРОЦЕСІ ВИХОВАННЯ	80
Літяга І.В.	ОСНОВИ ОРГАНІЗАЦІЇ ВОЛОНТЕРСЬКОГО РУХУ В УКРАЇНІ	88
Максимець С.М.	ВПЛИВ РОЗВИТКУ КОМУНІКАТИВНИХ НАВИЧОК НА УСПІШНІСТЬ ПОПЕРЕДЖЕННЯ КОНФЛІКТУ	91
Кулієва К.З.	ДІАЛЕКТИЧНА ЄДНІСТЬ ВИХОВАННЯ І НАВЧАННЯ В ПРОЦЕСІ ВИКЛАДАННЯ БІОЛОГІЧНИХ ДИСЦИПЛІН	95
Меліченко Т.Д.	ПСИХОЛОГІЧНА ДОПОМОГА СУБ'ЄКТАМ ЗМУШЕНОЇ МІГРАЦІЇ	98
Ситняківська С.М., Хливнюк М.Г.	СПЕЦИФІКА ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ СОЦІАЛЬНОЇ СФЕРИ У ВІТЧИЗНЯНІЙ ВИЩІЙ ШКОЛІ	103
Залібовська-Ільницька З.В.	СОЦІАЛЬНА РОБОТА З ДІТЬМИ, ЯКІ МАЮТЬ ПОРУШЕННЯ ЗА АУТИЧНИМ ТИПОМ	108
Журавська О.В.	ОСОБЛИВОСТІ ПРОФЕСІЙНОЇ ДЕЗАДАПТАЦІЇ МЕДИЧНИХ ФАХІВЦІВ, ЯКІ ПРАЦЮЮТЬ З ХВОРИМИ НА ТУБЕРКУЛЬОЗ У СУЧАСНИХ УМОВАХ	112
Яковлева Л.М.	ПСИХОТЕРАПІЯ ДЕПРЕСИВНИХ РОЗЛАДІВ ОСОБИСТОСТІ МЕТОДОМ СИМВОЛДРАМИ	118
Круковський І.А., Дзюба І.С.	ПРО ВПРОВАДЖЕННЯ У НАВЧАЛЬНИЙ ПРОЦЕС ПИТАНЬ ВИВЧЕННЯ СУЧАСНИХ ТЕХНОЛОГІЙ ОБРОБКИ ІНФОРМАЦІЇ НА ОСНОВІ IDC'S BUSINESS ANALYTICS SOFTWARE TAXONOMY	122
Павлик Н.П.	НЕФОРМАЛЬНА ОСВІТА ЯК ІНСТРУМЕНТ РЕФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ ОСВІТИ	126

Т.В. Семенюк,
доктор наук в галузі соціології, професор,
директор ЖІ МАУП,
Житомирський інститут МАУП

А.І. Бобунов,
кандидат технічних наук, професор,
Житомирський інститут МАУП

МЕТОДИКА ВИБОРУ РАЦІОНАЛЬНОГО ВАРІАНТУ УПРАВЛІНСЬКОГО РІШЕННЯ

Планування, організація діяльності, мотивація і контроль – всі ці функції менеджменту вимагають прийняття управлінських рішень. Їх розробка є основоположною передумовою забезпечення конкурентоспроможності продукції й компанії на ринку, формування раціональних організаційних структур, ефективного розподілу ресурсів, проведення правильної кадрової політики, регулювання соціальних відносин, створення позитивного іміджу та досягнення довгострокових цілей будь-якої організації.

Якість управлінських рішень визначається повнотою та достовірністю початкових даних, глибиною наукового пізнання закономірностей процесів управління, якістю математичних моделей, які використовуються при формуванні управлінських рішень, індивідуальними особливостями особи, яка приймає рішення [2; 6]

Існують наступні групи методів оцінки управлінських рішень (УР) [1,7].

Перша група методів базується на *апостеріорній оцінці обґрунтованості управлінських рішень*, тобто оцінці варіантів рішень за їх наслідками. Значення обґрунтованості визначається як ступінь наближення варіанту, який формується, до оптимального за значенням критерію ефективності процесу управління, тобто за зовнішнім критерієм управління. Визначення управлінського рішення повинно будуватися з урахуванням невизначеності початкових даних. У цьому методі використовується вираз визначення обґрунтованості $Q(x)$.

$Q(x)=1-[P(x_0)-P(x)/P(x_0)]$, де $P(x)$ – ефективність процесу при обраному варіанті рішень x ; $P(x_0)$ - максимальне значення ефективності процесу управління, яке отримують при виборі оптимального варіанту рішень x_0 .

Оскільки $P(x_0) \geq P(x)$ завжди є справедливим співвідношення $Q(x) \leq 1$, при чому рівність $Q(x)=1$ досягається тільки, коли вибране рішення співпадає з оптимальним.

Недоліки даних методів: необхідно знати оптимальне значення ефективності прийняття управлінських рішень $P(x_0)$, що потребує подальше дослідження за допомогою

спеціальних математичних моделей чи імітаційного моделювання; не враховується неповнота і неточність інформації про об'єкт управління та зовнішні умови, що призводить до появи не одного, а декількох оптимальних рішень.

Друга група – *варіантні методи*. При цій методиці особи, які приймають рішення (ОПР), у процесі вивчення, аналізують ряд варіантів, які самі ж пропонують. Фактично кількість варіантів, які розглядаються (m) в залежності від ресурсів та часу для прийняття управлінських рішень може бути менше ($m_{\text{зад.}}$). $Q(m) = m/m_{\text{зад.}}$.

Недоліки методу: результати $Q(m)$ залежать від кількості варіантів, які пропонує (ОПР); оскільки ($m_{\text{зад.}}$) задається із суб'єктивних позицій дослідника, висновки не можуть співпасти із практичним значенням обґрунтування управлінських рішень.

Третю групу методів складають *статистичні методи*.

Обґрунтованість управлінських рішень визначається об'ємом статистичних даних. Оцінка базується на припущенні, що досліднику відома кількість випробувань, які необхідно провести при оцінці можливих варіантів управлінських рішень.

Недолік: метод не дозволяє пропонувати особам, що приймають рішення, кількість варіантів пропозицій більше, ніж оптимальну кількість, які пропонує ПЕОМ.

Четверта група методів – *експертні методи*, які передбачають прийняття рішень за сукупностями якісних показників. Основним недоліком є складність отримання та обробки групових експертних знань.

П'ята група – це методи формування *економетричної моделі* управлінського рішення. Пропонується поєднання кількісних та якісних показників, що дає можливість прогнозування та підготовки щодо прийняття раціонального рішення. Недоліком є те, що при одночасній оцінці кількісних та якісних показників, останні враховуються у дихотомному вигляді [1; 2; 4; 5; 7].

Розглянемо формальну постановку задачі. Нехай буде S можливих варіантів управлінських рішень ($k = \overline{1, S}$), кожен k -й варіант описується вектором $\overline{X}^{(k)}$ змінних, які характеризують управлінські рішення $\overline{X}^{(k)} = |X_1, \dots, X_i, \dots, X_n|$, а також вектором $\overline{Q}(\overline{X}^{(k)})$, який визначається значенням часових показників якості управлінських рішень $\overline{Q}(\overline{X}^{(k)}) = |q_1(\overline{X}^{(k)}), \dots, q_i(\overline{X}^{(k)}), \dots, q_m(\overline{X}^{(k)})|$. [6] Необхідно обрати такий варіант управлінського рішення K_0 , яке забезпечує оптимальне значення векторного критерію $K_0 = \arg \underset{k=\overline{1, S}}{\text{opt}} \overline{Q}(\overline{X}^{(k)})$.

Це показує, що ця задача відноситься до класу задач багатокритеріальної оптимізації. Припустимо, що перші P часових показників будуть кількісними $j = (\overline{1, p})$, а решта $(m-p)$ – якісними ($j = \overline{p+1, m}$). Кожному j -му частковому показнику надамо значення вагового коефіцієнта a_j який визначається експертним методом $\sum_{j=1}^m a_j = 1$, $a_j > 0$, $j = \overline{1, m}$.

$$\bar{q}_j(\bar{X}^{(k)}) = \frac{q_j(\bar{X}^{(k)})}{q_{j \max}};$$

Для кількісних показників проведемо нормування $\bar{q}_j(\bar{X}^{(k)}) = 0, \dots, 1$, $j = 1$, де $q_{\max}$ – максимальне значення j -го кількісного показника.

Далі поставимо у відповідність кожному якісному показнику $j = \overline{p+1, m}$ ступінь належності $\bar{\mu}_j(\bar{X}^{(k)}) \in [0, 1]$ цієї якості. Для цього використовуємо підхід, який базується на розподіленні значень приналежності елементів універсальній множині у відповідності з їх рангами. Під рангом елемента $\bar{X}^{(k)}$ розуміється число $r_j(\bar{X}^{(i)})$, яке характеризує значимість цього елемента у формуванні якості, що описана нечіткою множиною. Припустимо, що виконується правило: чим більший ранг елемента, тим більша ступінь приналежності.

Позначимо: $r_j(\bar{X}^{(i)}) = r_j$; $\mu_i(\bar{X}^{(i)}) = \mu_{ji}$; $i = \overline{1, s}$. Тоді правило розподілу значень

належності буде: $\frac{\mu_1}{r_1} = \frac{\mu_2}{r_2} = \dots = \frac{\mu_s}{r_s}$, яке доповнюється умовою нормування $\mu_1 + \mu_2 + \dots + \mu_s = 1$

Завдяки формулі визначимо значення належності усіх елементів універсальної множини, використовуючи значення опорного елемента.

Якщо опорним є елемент $\bar{X}^{(1)}$ з належністю μ_1 , то: $\mu_2 = \frac{r_2}{r_1} \mu_1$; $\mu_3 = \frac{r_3}{r_1} \mu_1$; $\dots$; $\mu_s = \frac{r_s}{r_1} \mu_1$.

Для опорного елемента $\bar{X}^{(3)}$ з належністю μ_3 маємо:

$$\mu_1 = \frac{r_1}{r_2} \mu_2$$
; $\mu_3 = \frac{r_3}{r_2} \mu_2$; $\dots$; $\mu_s = \frac{r_s}{r_2} \mu_2$.

Для опорного елемента $\bar{X}^{(s)}$ з належністю μ_s маємо:

$$\mu_1 = \frac{r_1}{r_s} \mu_2; \mu_2 = \frac{r_2}{r_s} \mu_3; \dots; \mu_{s-1} = \frac{r_{s-1}}{r_s} \mu_s$$

Враховуючи умову нормування, із представлених співвідношень визначаємо

$$\mu_1 = (1 + \frac{r_2}{r_1} + \frac{r_3}{r_1} + \dots + \frac{r_s}{r_1})^{-1}$$

$$\mu_2 = (\frac{r_1}{r_2} + 1 + \frac{r_3}{r_2} + \dots + \frac{r_s}{r_2})^{-1}$$

.....

$$\mu_s = (\frac{r_1}{r_s} + \frac{r_2}{r_s} + \frac{r_3}{r_s} + \dots + 1)^{-1}$$

Це забезпечує можливість обчислення значень функцій належності $\mu_j(\bar{X}^{(k)})$, $j = \overline{p+1, m}$, з урахуванням абсолютних оцінок рангів, які описують можливі управлінські рішення. Для експертних оцінок рангів використовують 9-ти бальну шкалу (1 – нижчий ранг; 9 – вищий), яка запропонована Сааті.

Для вирішення багатокритеріальної задачі (1) пропонується використати *метод узагальненого показника*. Отримаємо аналітичний вираз для адитивної форми

$$Q(\bar{X}) = \sum_{j=1}^p a_j \bar{q}_j(\bar{X}^{(k)}) + \sum_{j=p+1}^m a_j \mu_j(\bar{X}^{(k)})$$

узагальненого показника

Вибір раціонального варіанту управлінських рішень у відповідності з адитивним показником можливо виконати шляхом прямого перебору [6].

Розглянемо приклад. Було сформовано п'ять варіантів управлінських рішень ($S=1, \dots, 5$) і при виборі раціонального варіанту враховувались чотири часткових показники; два кількісних (вартість $q_1(S)$ та надійність $q_2(S)$) та два якісних (рівень знань менеджерів $f_3(S)$ та рівень узгодженості рішень $f_4(S)$).

Експертним шляхом була визначена важливість показників для двох випадків:

– при оцінці варіантів лінійних рішень тільки за кількісними показниками:

$$a_1 = 0,56; a_2 = 0,44;$$

– при оцінці варіантів управлінських рішень за кількісними та якісними

показниками: $a_1 = 0,32; a_2 = 0,25; a_3 = 0,15; a_4 = 0,18$.

Початкові данні для розрахунків наведені у табл.1.

Таблиця 1

Початкові данні для розрахунків варіантів прийняття УР

Варіант	$q_1(s)$	$q_2(s)$	$f_3(s)$	$f_4(s)$
1	0.228	0.950	0.333	0.152
2	0.216	0.962	0.280	0.241
3	0.112	0.953	0.201	0.273
4	0.108	0.937	0.124	0.212
5	0.125	0.969	0.061	0.190

Вартість $q_1(S)$ та надійність $q_2(S)$ управлінських рішень визначають методом прогнозного моделювання, функції належності якісних показників $f_3(S)$ та $f_4(S)$ визначають за оптимальною методикою. Для оцінки вартості управлінських рішень використовувалась нормуюча функція $q_1(S) = 1 - C(S) / C_{max}$, де $C(S)$ – вартість S -го варіанту, C_{max} – максимально важлива вартість управлінського рішення.

Результати оцінки управлінських рішень для двох випадків: без урахування та з урахуванням якісних показників, наведені в табл.2.

Таблиця 2

Оцінка управлінських рішень

Варіант	Без урахування якісних показників		З урахуванням якісних показників	
	Загальний показник $Q(S)$	Ранг варіанту	Загальний показник $Q(S)$	Ранг варіанту
1	0.547	1	0.387	2
2	0.542	2	0.395	1
3	0.482	4	0.353	3
4	0.472	5	0.326	4
5	0.496	3	0.323	5

Таким чином, урахування якісних показників при оцінці управлінських рішень змінює ранг варіанту з точки зору кращого вибору та номер раціонального варіанту (без урахування якісних показників, кращий 1-й варіант управлінського рішення; з урахуванням – 2-й варіант), тим самим підвищується обґрунтованість управлінських рішень, які приймає менеджер.

Отже, при виборі менеджером (керівником) раціонального варіанту управлінського рішення необхідно використовувати не одну групу методів, а декілька. Підготовка і прийняття управлінських рішень, які відповідали б установленим критеріям (ефективності, реалістичності), вимагають від менеджера глибоких знань, широкого

кругозору, уміння ефективно працювати і застосовувати на практиці різні моделі та методи науки управління.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Герасимов Б. М. Методы оценки обоснованности решений в интеллектуальных системах / Б. М. Герасимов, Ю. Я. Самохвалов // Сучасні інформаційні технології у сфері безпеки та оборони. – 2009. – № 2(5). – С. 9-13.
2. Герасимов Б. М. Выбор рационального варианта технической реализации сложной системы / Герасимов Б. М., Ю. Я. Самохвалов, А. И. Бобунов // Управляющие системы и машины. – 1989. – №5. – С.3-7.
3. Лещинський О. Л. Економетрія : Навч. посіб. / О. Л. Лещинський, В. В. Рязанцева, О. О. Юнькова. – К.: МАУП, 2003. – 208с.
4. Ротштейн А. П. Интеллектуальные технологии идентификации / А. П. Ротштейн. – Винница: Универсум, 1991. – 320с.
5. Семенюк Т. В. Модернізація управлінської діяльності керівника навчального закладу / Т. В. Семенюк // Педагогічна Житомирщина. – 2001. – №4. – С.8-11.
6. Специальное математическое обоснование управления / М. И. Гвардейцев, В. П. Морозов, В. Я. Розенберг – М.: Сов. Радио, 1979. – 534 с.
7. Трапезников В. Л. Автоматическое управление и экономика / В. Л. Трапезников // Автоматика и телемеханика. – №1. – 1965. – С. 34-62.

Г.В. Осовська,
*кандидат економічних наук, професор,
професор кафедри управління та адміністрування
Житомирський інститут МАУП*

Т.В. Семенюк,
*кандидат педагогічних наук, доктор наук у галузі соціології,
професор кафедри управління та адміністрування,
Житомирський інститут МАУП*

О.А. Осовський,
*кандидат економічних наук, доцент кафедри менеджменту
Житомирський державний технологічний університет*

СТРАТЕГІЯ РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВА ТА ШЛЯХИ ЇЇ УДОСКОНАЛЕННЯ

Успіх сучасного підприємства залежить від виваженої стратегії, що застосовується підприємством на ринку і взаємоузгодженості її з іншими стратегічними напрямками діяльності. Саме стратегія формує перспективні орієнтири ринкової діяльності підприємства і забезпечує йому успішне ринкове функціонування, що в результаті дає прибутковий та стабільний розвиток.

Торговельне підприємство ПП «ХХ», яке є об'єктом нашого дослідження, застосовує у своїй діяльності всі елементи комплексу маркетингу. Постійний асортимент у торговельному залі включає приблизно 1000 найменувань товарів, з урахуванням їх, видів, артикулів, розфасовок та ін. Асортимент товару ПП «ХХ» є унікальним, особливе значення має те, що покупцеві не потрібно витратити багато часу на купівлю товару, оскільки весь товар зосереджений на невеликій за площею території, за рахунок цього фірма не має великої кількості складів, а продукція не залежується на складах і відсутні витрати на утримання та обслуговування складів, що надає фірмі переваги над конкурентами.

В структурі товарообігу переважають м'ясні вироби (26%), кисломолочні продукти (20%), хлібобулочні вироби (17%), спирто-, виногорілчані та слабоалкогольні вироби (12%), овочеві та фруктові – 9%, інші – 16%.

Оскільки ПП «ХХ» знаходиться у центральній частині області інтересів, то фірма отримує перевагу в тому, що при середній ціні вона може запропонувати свою продукцію покупцю «ближче» і доступніше для нього.

Щодо комунікаційної політики, то активної рекламної кампанії фірма «ХХ» не веде. У більшості випадків, фірма реалізує вже розрекламовану продукцію

товаровиробниками. ПП «ХХ» рекламує товар і свої торгові об'єкти за допомогою вивісок та вітрин. Викладка – це “німий продавець”, вона сприяє збільшенню продажу товарів, привертає увагу покупців, підказує про необхідність придбати той чи інший товар. Викладка товарів може підштовхнути покупців магазину до імпульсної покупки.

Конкурентні позиції ПП «ХХ» можна охарактеризувати як стійкі, що мають перевагу в адаптуванні до сформованих ринкових умов. Аналіз внутрішнього середовища підприємства показав, що значний вплив на конкурентну перевагу підприємства мали трудові ресурси, наявність широкого та глибокого асортименту, налагоджених комерційних зв'язків із партнерами.

Досягнутий рівень господарювання та основні показники господарської діяльності приведені в табл. 1.

Таблиця 1.

Основні показники господарської діяльності ПП “ХХ”

Показники	2013 р.	2014 р.	2015 р.	2015 р. до 2013 р., (+/-; %)
Обсяг реалізованої продукції, тис. грн.	4960,6	5842,0	6931,0	139,7
Чистий дохід від реалізації продукції, тис.грн.	4138,0	4868,3	5776,0	139,6
Собівартість реалізованої продукції, тис.грн.	3258,0	3712,8	4522,0	138,7
Фактичні обсяги виробництва, тис.грн.	1012,7	1186,1	1310,0	129,4
Чистий прибуток, тис. грн.	109,0	117,4	143,0	131,2
Рентабельність, %	3,0	3,16	3,16	0,16
Продуктивність праці, тис. грн./чол.	78,7	89,9	94,9	120,6
Фондовіддача (за чистим доходом)	4,6	3,9	4,2	-0,4
Коефіцієнт оборотності оборотних активів	12,9	11,6	8,5	-4,4
Тривалість обороту оборотних активів, дні	28,3	31,5	42,9	151,6

Приведені дані свідчать про збільшення фактичних обсягів виробництва продукції на 29,4%, що вплинуло на збільшення доходу (виручки) від реалізації продукції на 39,7%; чистого прибутку – на 31,2%.

Початковим етапом розробки місії та стратегії підприємства є визначення цілей діяльності підприємства. На основі цілей формується місія підприємства. Місія охоплює бачення того, яким підприємство хоче стати, чітке уявлення про те, чого воно бажає досягти. Але досягти всіх цілей одразу неможливо, оскільки це призведе до не раціонального розподілу ресурсів для досягнення цілей. Тому потрібно обрати пріоритети у роботі та окреслити умови, які забезпечують досягнення кожної з визначених цілей.

Першою ціллю буде: збільшення обсягів реалізації на 8% щорічно та підвищення частки ринку підприємства на 1-2 %. Друга ціль: модернізація обладнання, шляхом використання електронних технологій у діяльності підприємства. Третя ціль – покращення добробуту працівників підприємства. Четверта ціль – протягом 2015-2018 рр. звільнитися від дебіторської заборгованості та посилити контроль над обсягами залучених коштів із зовнішніх джерел. Кожна із запропонованих цілей сприяє забезпеченню місії підприємства.

Відповідно до результатів дослідження вибір стратегії обумовлений тим, що зусилля підприємства мають бути спрямовані на використання сильних сторін для реалізації можливостей, що пов'язані із зовнішнім середовищем його діяльності й мінімізацію впливу слабких сторін підприємства. Завданнями підприємства повинні стати: збільшення обсягів реалізації продукції та отримання максимального прибутку (рис.1).

Рис.1. Характеристика основних цілей ПП «ХХ»

В умовах кризи основною метою функціонування підприємства є стабільна, злагоджена та тривала, перспективна робота ПП «ХХ». На основі проведеного аналізу внутрішнього та зовнішнього середовища, сегментації й портфельного аналізу можна сформулювати стратегію стабілізації для ПП «ХХ». Дана стратегія буде включати такі складові (рис. 2).

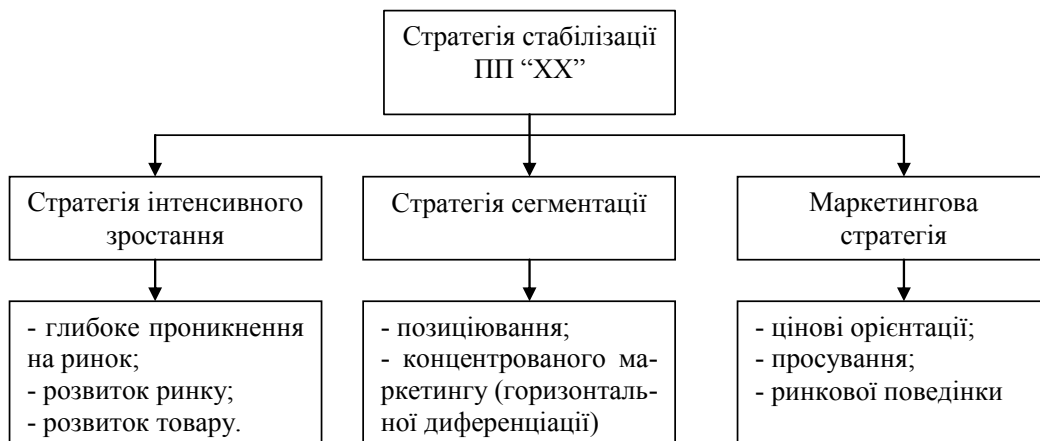

Рис. 2. Складові стратегії стабілізації ПП «ХХ»

Стратегія стабілізації ПП «ХХ» складається із стратегії сегментації, стратегії інтенсивного зростання та маркетингової стратегії. Охарактеризуємо детальну кожен із складових стратегії стабілізації. Першою та основною складовою є стратегія сегментації, яка включає в себе позиціонування товару та горизонтальну диференціацію (або стратегія концентрованого маркетингу).

Забезпечення конкурентоспроможного, міцного положення товару на даному сегменті ринку можливе за допомогою позиціонування товару. ПП «ХХ» обирає позиціонування товару шляхом «пліч-о-пліч» з товарами конкурентів. На цільовому сегменті ринку ПП «ХХ» – центр м. Житомира можна виділити такі фактори позиціонування:

- невисока ціна;
- географічна близькість до споживачів;
- імідж фірми;
- асортимент;
- час на купівлю товару.

Із даною стратегією сегментування тісно пов'язана стратегія інтенсивного зростання, яка складається із трьох під стратегій: стратегія глибокого проникнення на ринок, стратегія розвитку ринку та стратегія розвитку товару. ПП «ХХ» знаходиться у третьому сегменті – сильні «дійні корови». Оскільки порівняно з 2015 р. відносна частка ринку підприємства зросла, то у даному випадку можливо застосовувати стратегію зростання, яка буде спрямована на розширення масштабів діяльності в обсягах збуту та прибутку даного підприємства.

Стратегія інтенсивного зростання буде орієнтована на розширення сегментів ринку з існуючою продукцією. Дана стратегія буде реалізовуватися шляхом проведення маркетингових акцій та модернізації обладнання, шляхом використання електронних технологій (електронних ваг, нових касових апаратів) у діяльності підприємства, а також впровадження системи знижок для постійних клієнтів, шляхом застосування дисконтних карток з початковим балансом в 3%, але ця картка буде накопичувальною, тобто при купівлі товару на 400 грн. на картку буде додаватися 1%, а максимальний відсоток знижки буде 10%. й проведення рекламної кампанії для залучення більшої кількості покупців у пресі, на радіо та використання друкованої реклами. Продаж товарів визначеної торгової марки зі знижкою може бути присвячена до святкових дат чи до проведення фірмою-виготовлювачем рекламної кампанії.

Стратегія інтенсивного зростання передбачає такі стратегії, як стратегія глибокого проникнення на ринок, стратегія розвитку ринку, стратегія розвитку товару. Для ефективного та стійкого функціонування підприємству потрібно мати маркетинговий стратегічний набір – систему стратегій, покликаних забезпечити його ринкову спрямованість. Кількість і поєднання елементів цього набору обумовлюють різноманітні зовнішні та внутрішні фактори. Для ПП «ХХ» доцільним є використання таких складових (рис. 3).

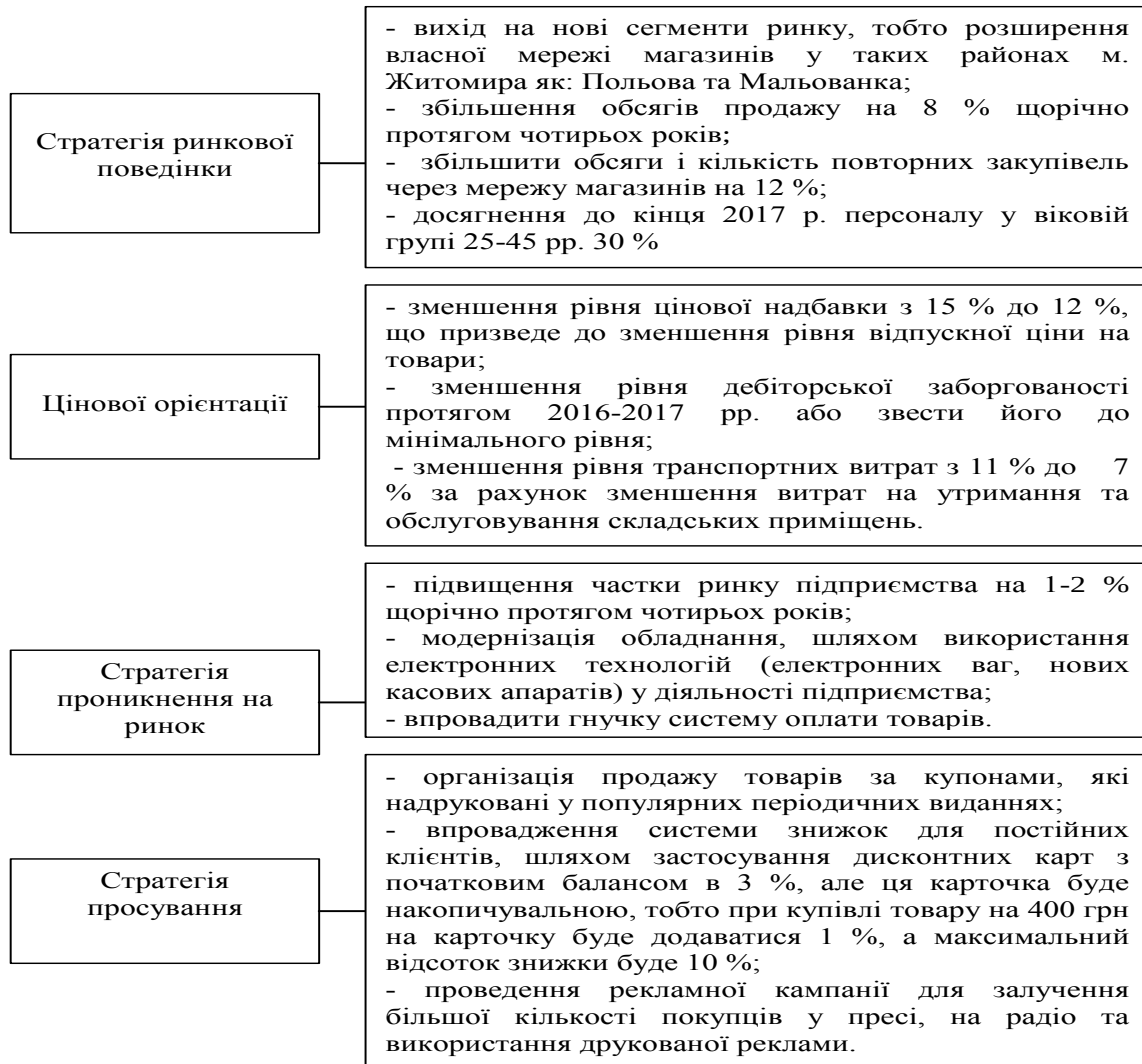

Рис. 3. Основні складові маркетингової стратегії ПП «ХХ»

Впровадження стратегії стабілізації планується протягом чотирьох років відносно 2015 р. (який є базою), під час яких об'єми реалізації необхідно підвищити на 18 % щорічно, а затрати на 1 грн. реалізованої продукції знижувати таким чином: за 1 р. - 0,64 грн., 2 р.- 0,62 грн., 3 р.- 0,60 грн., 4 р.- 0,58 грн. Втілення стратегії також заплановано за допомогою збільшення вартості основних фондів на 800 тис. грн. до четвертого року впровадження. Витрати на 1 грн. реалізованої продукції будуть зменшуватись на основі

здійснення стратегії цінової орієнтації, основні заходи якої було описано у попередньому пункті. Таблиця 2 характеризує головні показники господарської діяльності підприємства при впровадженні стратегії стабілізації.

Таблиця 2

Основні показники діяльності підприємства при впровадженні стратегії стабілізації

Показник	2015р.	2016р.	2017р.	2018р	2018р. у % до 2015р.
Обсяг реалізованої продукції, тис. грн.	8178,6	9650,7	11387,9	13437,7	164,3
Обсяг виробництва продукції, тис. грн..	1545,8	1824,0	2152,4	2539,8	164,3
Собівартість реалізованої продукції, тис.грн.	5234,3	5983,4	6832,7	7793,8	148,9
Витрати на 1 грн реалізованої продукції.	0,64	0,62	0,60	0,58	90,6
Чисельність працівників, чол.	73	73	73	73	100
Продуктивність праці	21,1	24,9	29,4	34,7	163,7
Середньорічна вартість засобів, тис.грн.	2091,0	2291,0	2491,0	2691,0	128,7
Фондоозброєність, тис грн./чол	28,6	31,4	34,1	36,9	129,0
Фондовіддача	0,74	0,80	0,86	0,94	127,0
Прибуток від реалізації, тис. грн.	2944,3	3667,3	4555,1	5643,8	191,7

Обсяг реалізації планується збільшити на 18%, 39%, 64,3 % починаючи з 2015 р., як і обсяг виробництва, оскільки знижуються витрати на 1 грн. реалізованої продукції.

Собівартість реалізованої продукції збільшується аналогічно обсягу реалізації. Впровадження стратегії стабілізації допомагає підприємству отримати вищі прибутки з меншими витратами для того, щоб підвищити технічну забезпеченість обладнанням, диверсифікувати свою діяльність та виходити на нові сегменти ринку.

Заходами щодо зниження собівартості є: зниження матеріальних затрат та ціни на покупні матеріали; зниження витрат на 1 грн. реалізованої продукції. Для зростання обсягів реалізації ефект був досягнутий шляхом зростання попиту на продукцію, покращення якості продукції, збільшення обсягу виробництва за рахунок зростання продуктивності праці.

Для підвищення ефективності управління діяльністю ПП «ХХ» потрібно:

- проводити цілеспрямовану асортиментну політику, яка допоможе фірмі визначити конкурентноздатність її товарів на даному продовольчому ринку області, дозволить уникнути значних фінансових, підприємницьких і організаційно-комерційних ризиків;
- підтримувати постійний контакт із потенційними споживачами. З даною метою пропонується управлінському персоналу підприємства розробити й використати систему постійного спостереження за навколишнім середовищем і збереженням даних;

- розширювати пошук можливих джерел закупки товарів, створювати додаткові джерела для поповнення товарних ресурсів. З цією метою підприємству слід здавати в оренду вільні площі складських приміщень, надавати юридичним та фізичним особам послуги консультаційного та транспортного характеру;
- активізувати проведення рекламної діяльності підприємства, націленої на інформацію потенційних покупців про якість і властивості товарів, місце торгівлі ними, що особливо стосується реалізації товарів за межами міста. Для цього необхідно ввести посаду маркетолога, який би постійно організовував і підтримував нові аспекти рекламної діяльності, своєчасно розробляв і надсилав рекламні об'яви, повідомлення в місцеву пресу та телебачення;
- налагодити на підприємстві використання прогресивних форм і методів вивчення попиту. Проводити різноманітні види виставок, купівельні конференції, тестування товарів, анкетування покупців з метою ознайомлення покупців з товарами-новинками фірми, виявлення думки про них у потенційних покупців;
- впровадження системи знижок для постійних клієнтів;
- поліпшення умов праці працівників та стимулювання їх до ефективнішої роботи шляхом збільшення заробітної плати, впровадження системи моральних стимулів;
- впровадження нових електронних касових апаратів. Це буде основою для впровадження системи знижок для підприємства. Ці два напрямки є взаємозалежними та першочерговими у порівнянні з іншими напрямками.

Отже, запропоновані напрямки покращення діяльності підприємства у довгостроковому періоді приведуть до підвищення конкурентоспроможності підприємства на території м. Житомира і захоплення ним більшої частки ринку та отримання максимального прибутку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Ариськова О. М. Разработка стратегии деятельности предприятия торговли / О. М. Ариськова // Маркетинг. – 2003. – №3. – с.91–96.
2. Балабанова Л. В. Стратегічне маркетингове управління конкурентоспроможністю підприємств / Л. В. Балабанова, В. В. Холод. – К.: Професіонал, 2006. – 443 с.
3. Дмитрук М. Стратегічний маркетинг: данина моді високих понять чи інструмент конкурентної боротьби / М. Дмитрук // Маркетинг і реклама. – 2003. – № 5 – 6. – С.32–37.
4. Куденко Н. В. Стратегічний маркетинг: Навч. посіб. / Н. В. Куденко. – Вид. 2-ге, без змін. – К.: КНЕУ, 2006. – 165 с.
5. Мізюк Б. М. Стратегічне управління: Підручник. / Б. М. Мізюк. – 2-ге вид., переробл. і доповн. – Львів: Магнолія плюс, 2006. – 392с.

В.В. Івахненко,
*кандидат фізико-математичних наук, професор,
Житомирський інститут МАУП*

РЕГРЕСІЙНИЙ АНАЛІЗ В ЕКОНОМІЦІ

Постановка проблеми. В умовах автоматизованого бухгалтерського обліку, коли фінансово-економічна інформація збирається та обробляється за допомогою комп'ютерів, аудитору, наприклад, набагато доцільніше та ефективніше використовувати програмне забезпечення не лише для обробки та представлення інформації, а й безпосередньо у процесі аналізу даних та формування висновків. Це дає змогу, крім підвищення ефективності, значно зменшити ризик невиявлення навмисного чи випадкового викривлення даних, чи неправильної системи обліку. Пояснюється це тим, що за інтерфейсом зовнішнього користувача стоїть інформаційна база, дані якої можуть піддаватися певним маніпуляціям. Так, інформаційна база може бути організована у вигляді набору локальних файлів та у вигляді баз даних. Набір локальних файлів відображає однорідну множину звітних документів, які обробляються стандартними засобами операційних систем і прикладних програм. Бази даних, натомість, відображають первинні документи згідно зі спеціальними критеріями і обробляються програмами системи управління базами даних. Такі програми управління базами даних розробляються для кожного підприємства окремо, оскільки вони повинні враховувати особливості обліку, розрахунку фінансових та інших показників, характерних саме для цього підприємства. Однак при цьому є ризик виникнення навмисних чи випадкових помилок, які можуть бути закладені у цю програму, що робить дані, виведені на інтерфейс, некоректними.

Для того, щоб мінімізувати цей ризик, аудитор може використовувати інформаційну базу, організовану саме у вигляді набору локальних файлів. Обробляти цю базу можна за допомогою бази правил, яка відображає знання аудитора у формі правил і створюється засобами логічного програмування або іншими програмними системами.

На основі такої інформаційної бази можна також проводити інші аналітичні процедури, зокрема регресійний аналіз. Регресійний аналіз, як один із методів аналітичних процедур, використовується сьогодні в аудиті вкрай рідко, хоча його проведення дає змогу отримати досить чіткі й точні результати. Непопулярність методу пояснюється відсутністю необхідних спеціальних знань та практики. Тому у даній статті цим питанням приділяється особлива увага.

Виклад основного матеріалу. Розглянемо аналітичні процедури на етапі безпосереднього проведення аудиту. На цій стадії проведення аудиту аналітичні процедури використовуються для отримання аудиторських доказів, тому вони називаються основними аналітичними процедурами (*substantive analytical procedures*).

Сьогодні аудитори широко використовують такі методи аналітичних процедур, як трендовий аналіз, аналіз показників, тест на прийнятність та інші. Натомість регресійний аналіз, що вимагає спеціального програмного забезпечення, використовується вкрай рідко. Проте саме регресійний аналіз є досить надійним і точним методом, який дає змогу враховувати вплив багатьох факторів на змінну величину.

Першим кроком під час проведення регресійного аналізу є розробка моделі. Для цього визначаються фінансові й операційні змінні та встановлюється зв'язок між ними. При цьому важливо вибрати оптимальну кількість факторів, щоб отримана модель не була ні занадто простою (отримані аудиторські докази в такому разі будуть недостатніми), ні занадто складною (таку модель досить важко і дорого обчислювати).

На основі вже розробленої моделі аудитор прогнозує залежну змінну. Нині існує декілька комп'ютерних програм, що стосуються регресії, зокрема STATGRAPHICS, SYSTAT, SPSS, E.VIEWS.

Після того, як зпрогнозована залежна змінна, аудитор може порівняти її з фактичним значенням. При цьому важливу роль відіграє аудиторська оцінка відхилень. Так, необхідно встановити, яке граничне значення процента відхилення вважатиметься припустимим. Для цього оцінюється багато факторів: середовище, у якому функціонує компанія, ризик випадкової чи навмисної помилки, визначений на етапі планування, природа зв'язку.

Якщо отриманий процент відхилення є мінімальним і обґрунтованим, то отримані прогнозовані дані можна вважати достатнім аудиторським доказом для підтвердження певного рахунку, що свідчить про відсутність навмисної та випадкової помилки у фінансовій звітності. Якщо ж процент відхилення перевищує допустимі межі та є необґрунтовано високим, то аудитору необхідно або ще раз переглянути проведені аналітичні процедури, або проводити подальше тестування (у вигляді детальної перевірки).

Розглянемо проведення основних аналітичних процедур на основі регресійного аналізу на прикладі підприємства Х, яке виробляє заморожену піцу. На етапі планування за допомогою запропонованих вище алгоритмів можна визначити, які процеси на

певному підприємстві є високоризиковими. Зазвичай, такими процесами вважаються продажі компанії. Тому, на етапі безпосереднього проведення аудиту, необхідно визначити, які фактори впливають на дохід від продажу продукції, спрогнозувати на основі наших очікувань значення цього показника та порівняти прогноз з фактичними даними. Для ґрунтовного аналізу та прогнозування складаємо багатофакторну регресійну модель, оскільки вона дозволяє враховувати все різноманіття зв'язків та дає досить точні та вірогідні результати.

Загалом виручку підприємства (*REV*) визначають ціна (*P*) та обсяги продажу (*Q*). Обсяги продажу, тобто споживання піци населенням, у свою чергу, залежать від витрат на рекламу (*ADVER*) та доходу населення (*INCOME*).

Кейнсіанська економічна теорія визначає споживання як функцію від доходу, що залишається в розпорядженні домогосподарств. За цією теорією функція споживання лінійно залежить від автономного споживання (C_0) та доходу в розпорядженні (Y): $C = C_0 + cY$. Проте дослідження з теорії споживання, такі як теорія постійного доходу і гіпотеза життєвого циклу (*PI-LCH*), припускають, що поточний дохід у розпорядженні мало впливає на споживання. Споживання з лагом, яке об'єднує всю доступну інформацію (історичну і припустиму), є найкращим прогнозом поточного споживання [1], оскільки піца не є товаром першої необхідності. Тому в нашу модель включаємо дохід населення з лагом 1, тобто очікуваний дохід у майбутньому, та припускаємо, що чим вищий очікуваний дохід, тим більшим буде споживання в поточному періоді. Крім того, за Р. Холлом [2], найкращим прогнозом майбутнього споживання є споживання в попередні періоди, тому вводимо в нашу модель ще й обсяги продажу в попередній період. Введення фактора з лагом 1 тут пояснюється тим, що споживання піци більшою мірою визначається смаками та вподобаннями споживачів, ніж необхідністю як такою. Тому при збільшенні обсягів продажу в попередньому періоді обсяги продажу в поточному періоді теж повинні зрости.

У дану модель також вводимо такі фактори, як ціна на продукцію підприємства, витрати на рекламу, очікуваний дохід населення та обсяги продажу в попередньому періоді, і припускаємо, що всі ці фактори позитивно впливають на дохід підприємства. Фактичні значення основних змінних наведено у табл. 1.

Оцінювати багатофакторну регресійну модель будемо за допомогою пакета E.VIEWS version 3.0.

Таблиця 1.

Показники для побудови моделі функції доходу

Year	REV	Q	P	INCOME	ADVER
1997/1	49140.00	7560.000	6.500000	3938.000	20340.00
1997/2	55094.00	8450.000	6.520000	4140.000	21430.00
1997/3	58295.00	8900.000	6.550000	4655.000	22456.00
1997/4	62980.00	9400.000	6.700000	5199.000	24356.00
1998/1	69345.00	10350.00	6.700000	4848.000	25350.00
1998/2	78300.00	11600.00	6.750000	4523.000	34530.00
1998/3	93825.00	13900.00	6.750000	4536.000	45367.00
1998/4	99960.00	14700.00	6.800000	6116.000	47560.00
1999/1	106051.0	15550.00	6.820000	4839.000	51350.00
1999/2	120032.0	17600.00	6.820000	5189.000	67450.00
1999/3	131355.0	18900.00	6.950000	5833.000	69350.00
1999/4	145255.0	20900.00	6.950000	7092.000	72340.00
2000/1	162630.0	23400.00	6.950000	6731.000	81340.00
2000/2	179630.0	25300.00	7.100000	7397.000	84347.00
2000/3	200336.0	26360.00	7.600000	7386.000	94265.00
2000/4	195960.0	27600.00	7.100000	9983.000	95470.00
2001/1	208740.0	29400.00	7.100000	8345.000	96740.00
2001/2	218880.0	30400.00	7.200000	9020.000	101638.0
2001/3	229608.0	31670.00	7.250000	9249.000	103256.0
2001/4	235625.0	32500.00	7.250000	12275.00	104264.0
2002/1	246594.0	33780.00	7.300000	13715.00	105276.0
2002/2	255834.0	34950.00	7.320000	14395.00	106748.0
2002/3	261965.0	35690.00	7.340000	18371.00	106937.0
2002/4	265158.0	36125.00	7.340000	20215.00	107109.0
2003/1	271345.0	36758.00	7.340000	14138.00	108450.0
2003/2	275467.0	37450.00	7.340000	16553.00	109468.0
2003/3	279857.0	38124.00	7.340000	21460.00	109746.0
2003/4	286457.0	38670.00	7.340000	23145.00	110234.0

Це програмне забезпечення дає змогу оцінювати одно- та багатофакторні моделі за допомогою різних методів: методу найменших квадратів (МНК), методу непрямих найменших квадратів, двокрокового та трикрокового МНК, тощо. Отже, оцінимо за допомогою пакета E.VIEWS таку модель: $REV=f(ADVER, P, INCOME(1), Q(-1))$. Оцінка даної моделі за МНК дає наступні результати.

Примітки: Залежна змінна: REV. Метод: Найменших квадратів. Вибірка (оцінена): 1997:2; 2002:3. Кількість спостережень: 22. Підставимо коефіцієнти $REV = 1.411799 \cdot ADVER + 13364.98 \cdot P + 0.820090 \cdot INCOME(1) + 5.523499 \cdot Q(-1) - 88249.65$.

Таблиця 2.

Функція доходу від реалізації продукції

Фактор	Коефіцієнт	Стандартна помилка	t-статистика	ЙМОВ.
ADVER	1.411799	0.121021	3.402713	0.0034
P	13364.98	5336.813	2.504301	0.0227
INCOME(I)	0.820090	0.380708	2.154119	0.0459
Q(-1)	5.523499	0.510510	10.81958	0.0000
C	-88249.65	34165.68	-2.582991	0.0193
R-квадрат	0.998854	Середня залежна змінна		155286.1
Оцінений R²	0.998585	Стандартне відхилення залежної змінної		70877.16
Стандартна помилка регресії	2666.595	Інформаційний критерій Акаїке		18.81171
Сума квадратів залишків	1.21E+08	Критерій Шварца		19.05967
Логарифмічна ймовірність	-201.9288	F-статистика		3704.759
Стат. Дарбіна-Уотсона	1.854651	Ймовірність (F-статистики)		0.000000
Тест RESET				
F-статистика	0.876293	Ймовірність		0.436587
Логарифмічна ймовірність	2.431053	Ймовірність		0.296554
LM-тест Бройша-Годфрея на серійну кореляцію				
F-статистика	0.135509	Ймовірність		0.874328
Спост.*R²	0.390439	Ймовірність		0.822654
Тест гетероскедастичності Уайта				
F-статистика	1.811858	Ймовірність		0.163788
Спост.*R²	11.59806	Ймовірність		0.170059

Оцінена модель кількісно визначає зв'язок між незалежними змінними (факторами) та залежною змінною у вигляді коефіцієнтів. Цифри у колонках «стандартна помилка», «t-статистика» та «ймовірність» є показниками статистичної значимості цих коефіцієнтів, решта показників – це адекватність моделі загалом. З оціненої моделі видно, що всі коефіцієнти виявилися статистично значимими (на це вказує значення *t-статистики*, яке за спрощеним t-тестом Ст'юдента має бути більше 2). Зв'язок між факторами і залежною змінною, як і передбачалося, додатний. Так, при збільшенні ціни продукції на 1 грн. виручка зростає на 13 365 грн., а при збільшенні на 1 грн. витрат на

рекламу дохід від реалізації продукції збільшується на 1,41 грн., тобто дає 40 коп. прибутку.

Коефіцієнт при змінній «доходи населення» визначає граничну схильність до споживання від очікуваного доходу. У цій моделі вона дорівнює 0,82 і означає, що з кожної гривні доходу населення витрачає 82 коп., а заощаджує, відповідно, 18 коп. Вплив попередніх обсягів реалізації на поточну виручку теж виявився значимим: зі збільшенням обсягів продажу на одиницю у попередньому періоді виручка зростає на 5,52, що є досить вагомим показником. Загальна якість регресії досить висока: коефіцієнт детермінації (*R-квадрат*) показує, що фактори регресії пояснюють близько 99 % варіації залежної змінної. Тест Фішера свідчить, що регресія є загалом адекватною, оскільки *F-статистика* = 3705 > $F_{кр}(4, 19, 5\%) = 2,9$ (граничне значення *F-статистики* для цієї кількості факторів та спостережень). Тобто у 95 % випадках модель буде статистично значимою. Більше того, тест *RESET* і тест гетероскедастичності Уайта (*White heteroscedasticity test*) не вказують на помилки специфікації моделі ($p\text{-value} > 0,1$).

Для перевірки моделі на автокореляцію залишків використовуємо тест Дарбіна-Уотсона. Оскільки розраховане значення *d*-статистики Дарбіна - Уотсона 1,85 потрапляє в проміжок між $d_u = 1,775$ та $d_u = 2,225$, то приймаємо гіпотезу про відсутність автокореляції з ризиком помилитися 5 %. Крім того, LM тест також не виявляє автокореляцію помилок ($p\text{-value} > 0,1$).

Отже, вище з'ясовано, що дана модель адекватна і її можна використовувати для прогнозу. Потрібно зазначити, що для побудови моделі використовувалися квартальні дані за 1997—2002 рр.

Для побудови прогнозу залежної змінної, тобто виручки, використаємо фактичні дані незалежних змінних (факторів) за 2003 р. (див. рис. 1).

Для перевірки точності прогнозу виберемо значення середньої абсолютної відсоткової помилки, оскільки вона є одним із найпоширеніших критеріїв, оскільки її вимірюють у безрозмірних величинах, а саме у відсотках. Як видно з графіка (рис. 1), ми отримали високу точність прогнозу, оскільки значення $MAPE = 1,74\% \ll 10\%$. Тепер можемо порівняти фактичні та прогнозовані дані для виручки та визначити відсоток відхилення (табл. 3).

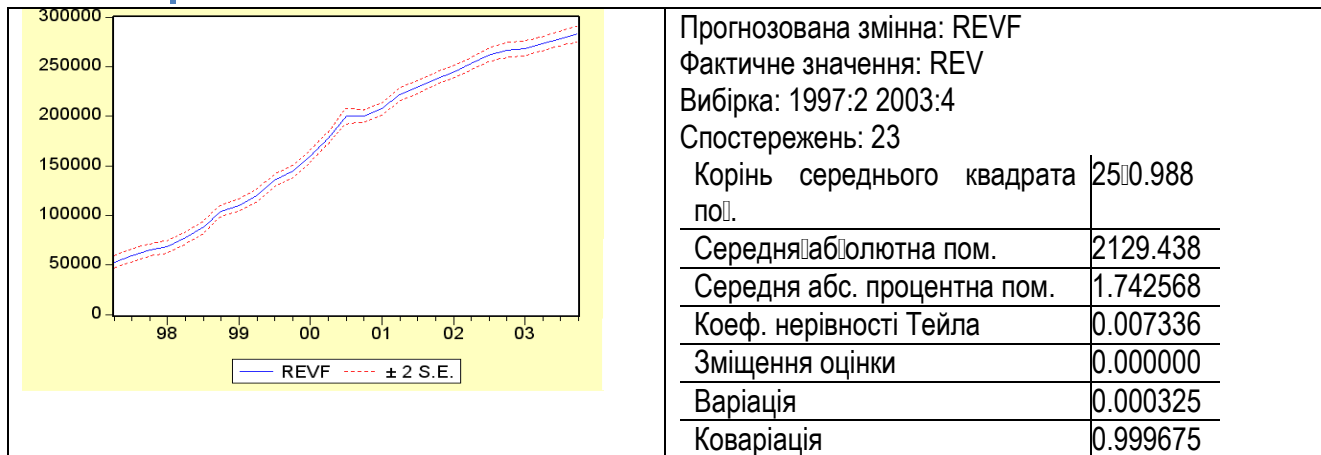

Рис. 1. Прогноз виручки від реалізації підприємства

Таблиця 3. Порівняння фактичних та прогнозованих даних змінної величини

Роки	REV	REV	Відхилення
2003/1	268043	271345	1,23 %
2003/2	272773	275467	0,99 %
2003/3	278219	279857	0,59 %
2003/4	282878	286457	1,27%
Разом	1101913	1113126	1,02 %

Оскільки загальне відхилення за рік дорівнює 1,02 % , тобто є незначним, аудитор підтверджує дані клієнта як такі, що не містять випадкової чи навмисної помилки.

Практичні висновки. У статті показано використання регресійного моделювання для проведення аналітичних процедур в аудиті. Сама ж техніка регресійного моделювання добре описана у працях І. Г. Лук'яненко [3, 4]. Таке використання спеціального програмного забезпечення та комп'ютерної техніки може значно підвищити ефективність проведення аудиторської перевірки. Це проявляється у можливості отримати більш точні результати та переконливі аудиторські докази, а також – в оптимізації витрат, що на ринку аудиторських послуг дає величезну конкурентну перевагу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Green William H. Econometric Analysis; 4th ed. / Green William H. – New Jersey: Prentice Hall, 2000. – 1004 p.
2. Hall Robert E. Stochastic Implications of the Life Cycle-Permanent Income Hypothesis: Theory and Evidence / Hall Robert E. // The Journal of Political Economy. – 1978. – Vol. 86(6). – P. 971-987.
3. Лук'яненко І. Г. Сучасні економетричні методи у фінансах: [навч. посіб.] / І. Г. Лук'яненко, Ю. О. Городніченко– К.: Літера ЛТД, 2002. – 352 с.
4. Лук'яненко І. Г. Економетрика: Підручник. / І. Г. Лук'яненко, Л. І. Краснікова– К.: Т-во «Знання», КОО, 1998. – 494 с.

О.І. Біляченко,
*викладач циклової комісії економічних дисциплін,
Коледж при ЖІ МАУП*

ПРОБЛЕМИ ТА ШЛЯХИ ПОКРАЩЕННЯ ФІНАНСОВОЇ ДИСЦИПЛІНИ В УКРАЇНІ

В Україні процес становлення системи державного управління, удосконалення організаційної структури та функціональної діяльності управлінських органів тільки розпочато. За рівнем управління в розпорядженні держави перебувають тільки фінансові ресурси бюджетної системи, різних державних централізованих і децентралізованих фондів та фінансових інституцій. Решта фінансових ресурсів перебувають в управлінні підприємницьких структур і населення.

Однак, зважаючи на те, що фінансові ресурси як грошові нагромадження і доходи покликані забезпечити безперервність розширеного відтворення і задоволення суспільних інтересів і потреб, держава не може стояти осторонь процесу мобілізації фінансових ресурсів підприємницьких структур, не може усунутися від утворення, розподілу, перерозподілу і використання валового внутрішнього продукту та національного багатства [3].

Від стану державних фінансів, ступеня їх прозорості, ефективності використання державної власності значною мірою залежать довіра до уряду з боку власних громадян та зарубіжної спільноти, умови розвитку бізнесу, інвестиційний клімат. Значним фактором впливу на стан державних фінансів є чинна система державного фінансового контролю. Метою державного регулювання господарської діяльності є сприяння зростанню секторів і галузей економіки, раціональному використанню засобів і предметів праці і самої праці для отримання найбільшого прибутку, а також надання ними належних суспільних благ [4].

В теперішній час можна констатувати, що цілісна система господарського контролю в Україні ще не склалася, хоча її основні елементи вже є. Але вони діють різностороннє, механізми координації їх діяльності ще тільки формуються, ще є досить слабкою законодавча база їх діяльності. Деякі ланки системи контролю ще не повністю засвоїли контрольні функції. Сьогодні декілька десятків органів контролюють діяльність суб'єктів підприємницької діяльності, керуючись сотнями нормативних актів.

З розвитком сучасної економіки та появою все більшої кількості підприємств і організацій, що ведуть самостійну фінансово-господарську діяльність, виникає необхідність в суттєвих змінах організації та методиці здійснення державного

фінансового контролю. Ставлячи за мету привласнення максимально високих прибутків, ряд підприємців досягають її у заборонений спосіб: ухиленням від сплати податків; заняттям забороненими видами діяльності; незаконним вивезенням капіталів за кордон; привласненням активів і позбавленням інвесторів прав на доходи; незаконною легалізацією доходів і створенням фіктивних фірм; монопольним завищенням цін на товари та фальсифікацією торгових марок; розкраданням державної власності; нецільовим використанням бюджетних коштів і коштів, одержаних під гарантії Уряду [5].

Найбільш поширеними порушеннями фінансово-бюджетної дисципліни в державі залишаються: порушення вимог Бюджетного кодексу в частині взяття до сплати зобов'язань понад затверджені в кошторисі асигнування, нецільового використання бюджетних коштів, відволікання бюджетних коштів у довготривалу дебіторську заборгованість тощо; витрачання бюджетних коштів на придбання меблів, обладнання, автотранспорту та інших матеріальних цінностей з перевищенням граничних нормативів, а також на утримання автотранспорту понад встановлені ліміти; незастосування обов'язкових процедур державних закупівель; зайве витрачання бюджетних коштів внаслідок завищення обсягів та вартості виконаних робіт і наданих послуг; зниження вартості активів внаслідок непроведення індексацій, а також в результаті неоприбуткування придбаного майна та лишків товарно-матеріальних цінностей.

Тому, особливістю розвитку системи державного фінансового контролю є спрямованість зусиль державних органів на завершення процесу становлення системи, що вимагає єдиного законодавчого визначення понять «державний фінансовий контроль», його об'єктів і суб'єктів, організації взаємодії між контролюючими органами, єдиного правового визначення методів здійснення фінансового контролю, створення правових засад щодо обмеження кількості суб'єктів контролю [4].

Для оптимізації і удосконалення державного фінансового контролю державою в основному визначено основні напрями, які розроблені відповідно до Конституції України, Бюджетного кодексу України, Розпорядженню Кабінету Міністрів України «Концепція розвитку державного внутрішнього фінансового контролю на період до 2017 року», Указу Президента України «Про Стратегію сталого розвитку «Україна – 2020» [1, 2].

Сьогодні можна вважати теоретично доказаним і практично підтвердженим досвідом багатьох розвинутих країн, що для досягнення оптимальної ефективності державного фінансового контролю потрібно рухатися одночасно і досить рівномірно зразу по декількох напрямках, зокрема таких як формування правової бази контролю, яка

відповідає політичному устрою і економічному розвитку країни; створення на всій території країни єдиного поля фінансового контролю при наявності вираженої контрольної вертикалі; утворення стійкого кваліфікованого кадрового потенціалу органів фінансового контролю [4]. З огляду на зазначені вище передумови реформування державного фінансового контролю розв'язання його проблем доцільно здійснювати в таких напрямках: формування єдиних концептуальних засад організації Державного фінансового контролю, виходячи з сучасних умов розвитку економіки України; створення єдиного правового поля розвитку системи державного фінансового контролю та законодавчого закріплення за його суб'єктами контрольних функцій; формування нових і удосконалення діючих процедур державного фінансового контролю; удосконалення методик державного фінансового контролю; оптимізація організаційних структур державного фінансового контролю; удосконалення кадрового забезпечення системи державного фінансового контролю, створення сучасної науково-дослідної і навчальної бази за міжнародними зразками; створення адекватної сучасним умовам інформаційно-комунікаційної інфраструктури; покращання матеріально-технічного і фінансового забезпечення функціонування системи державного фінансового контролю [4].

Отже, перераховане вище передбачає створення цілісної системи фінансового контролю в Україні та її законодавче забезпечення; визначення і розмежування внутрішнього і зовнішнього фінансового контролю, організацію їх ефективної взаємодії; створення системи фінансового контролю за дотриманням чинного законодавства органами місцевого самоврядування у використанні бюджетних коштів; створення правових механізмів залучення громадськості до контролю за ефективним використанням державних фінансових ресурсів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Указ Президента України «Про стратегію сталого розвитку «Україна – 2020» від 12.01.2015 року № 5/2015
2. Концепція розвитку державного внутрішнього фінансового контролю на період до 2017 року, схваленої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 24.05.2005 р. №158-р.
3. Андрєєв П. Становлення та розвиток системи державного внутрішнього контролю / П. Андрєєв // Вісник КНУ ім. Т. Шевченка: Економіка. – 2014. – № 1(154). – С. 6-9.
4. Бутинець Т. А. Організаційні підходи до формування системи внутрішнього контролю / Т. А. Бутинець // Вісник ЖДТУ. Серія: економічні науки. – 2013. – № 1 (63). – С.12-17.
5. Винниченко Н. В. Сучасний стан розвитку державного внутрішнього фінансового контролю в Україні [Електронний ресурс] / Н. В. Винниченко, Н. В. Шевченко // Проблеми підвищення ефективності інфраструктури. – 2010. – № 28. – Режим доступу: <http://jrn1.nau.edu.ua/index.php/PPEI/article/viewFile/217/207>.

Т.О. Вишнівська,
*старший викладач кафедри управління та адміністрування,
Житомирський інститут МАУП*

ПРОВЕДЕННЯ АУДИТУ РОЗРАХУНКІВ ІЗ ОПЛАТИ ПРАЦІ

Аудит обліку розрахунків із оплати праці – це працемісткий об'єм, який потребує досконалого вивчення первинних документів бухгалтерського обліку з подальшим наданням керівництву підприємства аналітичної оцінки і незалежної експертизи кадрового потенціалу. При проведенні – основною цілю є досягнути об'єктивної оцінки діяльності підприємства, що в свою чергу дасть можливість зробити висновок щодо фінансових можливостей, розробки проектів управлінських рішень, оперативного аналізу діяльності підприємства.

Ведення обліку заробітної плати, потребує від бухгалтера уваги, досконалого знання трудового, податкового законодавства, своєчасної обробки первинних документів.

Об'єктом аудиту розрахунків з оплати праці є персонал підприємства та ведення розрахунків з ним щодо його діяльності. Персонал – це найбільший ресурс будь-якого підприємства, який поряд з іншими ресурсами пов'язаний з великою кількістю первинних документів, потребує обліку та ефективного управління. Від того, як побудовано кадрова служба підприємства, у багатьох випадках залежить ефективність роботи підприємства в цілому. Тому, питання обліку заробітної плати завжди знаходяться на контролі керівництва.

Аудит дотримання трудового законодавства і розрахунків з оплати праці може проводитися суцільним способом, вибіркоким або комбінованим. Як правило, така перевірка проводиться вибіркоким способом, при якому перевіряється інформація менше ніж 100% всієї сукупності. Аудит обліку заробітної плати можна провести за допомогою сертифікованого аудитора, аудиторської фірми, чи задіяти внутрішніх аудиторів.

З метою проведення аудиту персонал підприємства і його праця представляються у вигляді системи показників, що дозволяють охарактеризувати:

- ефективність праці трудового колективу та результат роботи;
- організацію робочих місць, розподілу робіт;
- стан ведення бухгалтерського, фінансового та управлінського обліку;
- реальність та об'єктивність нарахування заробітної плати на підприємстві;
- ефективність використання робочого часу та ін. [2].

Метою проведення аудиту розрахунків з оплати праці є встановлення насамперед дотримання підприємством нормативно-правового законодавства з оплати праці та своєчасності, правильності, достовірності відображення господарських операцій в обліку, подання фінансової звітності та оцінка здатності підприємства забезпечувати

відтворювальну, регулювальну та соціальну функції заробітної плати для забезпечення подальшої прибуткової діяльності підприємства [1].

Під час перевірки розрахунків з оплати праці аудитор, з одного боку, важливо переконатися в дотриманні підприємством чинного законодавства про оплату праці, відсутності порушень умов оплати праці працівників, а з іншого боку – перевірити правильність здійснених відрахувань податків і зборів із заробітної плати працівників, а також відповідність відображення операцій в бухгалтерському обліку, достовірність їх висвітлення у фінансовій звітності підприємства.

До найважливіших завдань аудиту розрахунків з працівниками з оплати праці належать:

- перевірка обліку особового складу працівників підприємства;
- перевірка правильності оформлення документів по розрахунках з оплати праці;
- перевірка правильності нарахування основної, додаткової заробітної плати та інших заохочувальних, компенсаційних грошових виплат;
- перевірка правильності розрахунку середньої заробітної плати при виплаті коштів на відрядження, відпусток, лікарняних;
- перевірка обґрунтованості віднесення витрат на оплату праці на собівартість продукції або на витрати операційної діяльності, які не включаються до собівартості реалізованої продукції;
- вивчення правильності розподілу витрат на оплату праці між видами готової продукції (виконаних робіт, наданих послуг) та по звітних періодах;
- перевірка своєчасності розрахунків з працівниками з оплати праці;
- перевірка правильності нарахувань на фонд оплати праці та утримань із заробітної плати, тощо.

Проведення аудиторської перевірки розрахунків з оплати праці вибіркоким методом дає можливість аудитору надати інформацію керівництву підприємства щодо правильності нарахування заробітної плати (оклад, надбавка, відпуск) та інших додаткових, компенсаційних виплат працівникам підприємства, які не належать до основної заробітної плати. Під час перевірки аудитор повинен встановити відповідність аналітичного обліку (особові рахунки, накази на призначення та звільнення працівників, розрахункові, платіжні відомості заробітної плати, утримання та нарахування) по синтетичному рахунку 66 «Розрахунки з оплати праці». При цьому необхідно порівняти залишок, який відображається в балансі по статті «Поточні зобов'язання за розрахунками з оплати праці» на 1-ше число з даними розрахунково-платіжної або розрахункової відомості, а суму заборгованості по розрахункових відомостях з сумами особових рахунків та з сумами платіжних відомостей, по яких заробітна плата виплачена працівникам. Крім того, дуже важливо перевірити правильність підрахунків підсумків до виплати на руки працівникам як по вертикалі, так і по горизонталі.

На завершальному етапі аудитором, який здійснював аудит складає звіт і надає його разом з робочою документацією керівнику підприємства. Виявлені недоліки та зауваження, які з погляду аудитора підлягають подальшому аналізу та обробці, формуються у вигляді робочого документа за встановленою формою. У звітних документах наводяться висновки та рекомендації щодо виявлених порушень та зауважень з обов'язковим зазначенням посилання на відповідний нормативно-правовий документ. Робочі та звітні документи аудитора повинні бути сформовані в окрему папку за встановленою формою, з подальшим наданням керівництву підприємства [3].

Таким чином, важливим напрямом удосконалення обліку розрахунків з оплати праці є чітка організація роботи персоналу керівництвом на підприємстві. Організація обліку на підприємстві щодо розрахунків з працівниками викладено в наказі про облікову політику підприємства, де чітко зазначено методи ведення обліку заробітної плати; вибір регістрів аналітичного та синтетичного обліку; розподіл робіт між бухгалтерами та проведення систематичного контролю за правильністю розрахунків, обміну інформації між структурними підрозділами щодо нарахування заробітної плати персоналу [4].

Отже, кожне підприємство в залежності від кількості персоналу повинно проводити аудит розрахунків з оплати праці, який дасть можливість виявити резерви для збільшення заробітної плати, підвищення ефективності і прибутковості підприємства, правильно оцінити стан і розвиток трудових відносин на підприємстві, підвищити роль фінансового контролю за ефективним використанням матеріальних, трудових і фінансових ресурсів підприємств. Бухгалтеру по ведення заробітної плати слід постійно підвищувати свою кваліфікацію, слідкувати за змінами нормативно-правової бази з питань оплати праці і враховувати їх у своїй практичній діяльності так як економіка України постійно реформується.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Акулов М. Г. Економіка праці і соціально-трудові відносини [Текст] : навч. посіб. / М. Г. Акулов, А. В. Драбаніч, Т. В. Євась та ін. – К.: Центр учб. літ., 2012. – 328 с.
2. Ангеловська О. В. Аудит розрахунків з оплати праці та типові помилки і порушення, що можуть бути виявлені при його проведенні / Ангеловська О. В., Синява Л. В. // 36. наук. пр. Таврійс. держ. агротехнолог. ун-ту (Серія «Економічні науки»). – № 1 (25). – 2014. – С.14-18.
3. Жогова О. Б. Аудит розрахунків з оплати праці [Текст] / О. Б. Жогова // Незалежний аудитор. – 2013. – № 7 (18). – С. 10-15.
4. Калина П. В. Облік та аналіз заробітної плати на підприємстві [Текст] / П. В. Калина // Формування ринкових відносин в Україні. – 2005. – № 2. – С. 61-64.
5. Мельник Т. Г. Методологія аудиту розрахунків з працівниками по оплаті праці [Електронний ресурс] / Т. Г. Мельник // Вісн. Київс. нац. ун-ту ім. Тараса Шевченка. – режим доступу : papers.univ.kiev.ua/.../Methodology_of_audit_of_calculatio

Т.В. Ратинська,
*старший викладач кафедри правознавства,
Житомирський інститут МАУП*

КОНСТИТУЦІЙНЕ ЗАКРІПЛЕННЯ ОСНОВНИХ НАПРЯМКІВ ПРАВОВОЇ ПОЛІТИКИ У СФЕРІ ФОРМУВАННЯ КОНСТИТУЦІЙНОГО ЛАДУ В УКРАЇНІ

Прийняття Конституції України ознаменувало новий етап в процесі формування і реалізації правової політики держави. Конституційне закріплення якісно нових, прогресивних стандартів правової політики, зобов'язує до процесу їх наповнення відповідним змістом у правовій системі, у системі законодавства.

Складний процес, що передує становленню нових категорій правової політики на формально-правовій основі, потребує всебічного аналізу з метою сприяння конструктивному вирішенню проблем, що виникають в теорії і практиці формування та функціонування правової політики в Україні.

Прийняттям Конституції України від 26 червня 1996р. ознаменований етап офіційного проголошення в цілісному вигляді правової ідеології і правової політики держави, заснованих на визнанні і захисті загальнолюдських цінностей, якими є людина (особистість), її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканість і безпека.

Затверджуючи на конституційному рівні їх вищу соціальну цінність в Україні, законодавець визначив обумовленість правової політики держави. Права і свободи людини, – закріплює ст. 3 Конституції, – та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави.

Це зобов'язує Україну забезпечити розробку і реалізацію напрямків соціального процесу в тих вимірах, які визначені новою ерою демократії, миру та єдності у Європі. Головні орієнтири в цій діяльності – це тверда прихильність демократії, заснованій на правах людини і основних свободах, процвітання через економічну свободу і соціальну справедливість [2].

Однак, як показує досвід інших країн, шлях до досягнення цих завдань проблематичний. Підтвердження тому – конституційний процес в Україні, що дзеркально відобразив усі протиріччя, непослідовність, нерідко і нелогічність правової ідеології, правової політики і всієї державної діяльності в цілому. Здавалось би, що з прийняттям нової Конституції зникнуть передумови для подібних явищ. На жаль, є підстави для

констатації того факту, що правова політика України і сьогодні формується як непродумана, науково не обґрунтована.

Для українського народу та його державності Основний Закон має велику цінність. Вперше в історії України на конституційному рівні отримала закріплення принципово нова правова політика, яка відображує ідеологію правової держави. В Основному Законі України відображено сутнісно нове праворозуміння, правосвідомість, позначені принципово нові цінності, обслуговування яких визнано головною турботою держави. У преамбулі Конституції адекватно реаліям сучасного періоду визначені цільові орієнтири суспільного і державного розвитку.

Головні ідеї, принципові начала, що визначають зміст правової політики, закладеної в основу діяльності по формуванню конституційного ладу і забезпеченню суспільного розвитку в Україні, на думку автора, є наступні. Перш за все вони виявляються при визначенні характерних рис держави України, задекларованих у ст. 1 і проголошених у Преамбулі в якості цілей, на досягнення яких повинні бути спрямовані зусилля українського народу і Верховної Ради України, яка виступає від його імені.

Мова йде про прагнення розвивати та укріплювати демократичну, соціальну, правову державу. У ст. 1 повторення Преамбули у відношенні визначення держави, доповнено вказівкою на те, що Україна є суверенною і незалежною державою. Відповідно до Декларації побудова правової держави і реальне забезпечення її принципів нерозривно пов'язані з утвердженням суверенітету і самоврядуванням народу. Невід'ємною складовою частиною державного суверенітету є верховенство влади держави в межах її території. У цьому зв'язку територія України в існуючих кордонах є недоторканою і не може бути змінена або використана без її згоди. Логічний та юридичний зв'язок між вказаними вище напрямками правової політики абсолютно чітко простежується у зв'язках держави з громадянами, які проживають на території України.

Будь-які спроби внести зміни в територіальну цілісність неминуче зачіпають права, свободи та інтереси громадян. При цьому мова йде як про громадян, що проживають на території, по відношенню до якої можуть бути заявлені претензії, так і про тих, хто проживає на неоспорюваній території. Наочними прикладами можуть бути події, очевидцями яких є населення, що проживає в Україні, Росії, Грузії, Вірменії та інших країнах. Зокрема, розпад Радянського Союзу, з відповідним поділом його території на території незалежних держав, продемонстрував, як громадяни однієї держави, перетворившись за власним волевиявленням на громадян іншої держави, болісно

переносять наслідки територіального розподілу. Аналогічним прикладом є дії Російської Федерації, що посягають на територіальну цілісність України.

Зазначення у ст. 1 Конституції незалежності України як самостійної риси, притаманної державі поряд з суверенністю, виявляється зайвим, оскільки є складовою частиною державного і народного суверенітету і проявляється у зовнішніх відносинах. З цієї ж причини визначення держави на конституційному рівні суверенною одночасно означає її незалежність і самостійність.

Подальше дослідження змісту правової політики в сфері формування конституційного ладу в Україні, а саме: розуміння сутності демократичної держави та її зв'язку з проблемою прав людини, з правовою державою; надання демократичній державі якостей соціальної держави становить перспективу подальших наукових досліджень з вказаної проблематики.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Конституція України, прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996р. // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
2. Паризька хартія для нової Європи від 21 листопада 1990 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/995_058.
3. Конституція України. Науково-практичний коментар // [О. В. Петришин та ін.] ; за ред. В. Я. Тація. – [2-е вид.]. – Х. : Право, 2011. – 1128 с.
4. Правова політика України: концептуальні засади та механізми формування: зб. матеріалів наук.-практ. конф. (Київ, 5 грудня 2012р.) / за ред. О. М. Руднєвої. – К.: НІСД, 2013. – 160 с.

ЕТАПИ СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТКУ СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ АДВОКАТУРИ НА ШЛЯХУ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ

Становлення та розвиток адвокатури сучасної України, як самоврядної недержавної професійної організації юристів, веде свій облік з часів виникнення новітньої української державності, а саме, з прийняттям закону «Про адвокатуру» від 19 грудня 1992 року (2). Цей, безумовно прогресивний для свого часу документ зіграв певну роль в становленні незалежного від державного втручання правозахисного інституту, сприяв фактичного злomu радянського розуміння засад, сутності, місця та ролі в суспільстві, як окремого (пересічного) адвоката, так і самого інституту адвокатури в умовах розбудови громадянського суспільства незалежної української держави.

Необхідно зазначити, що цей невеличкий за своїм об'ємом (всього 19 статей) нормативно – правовий документ не міг не бути «дитиною» свого часу, продуктом пошуку та заручником політико – правової ситуації в країні періоду творення нової європейської держави. За своїм змістом цей документ робив лише перші кроки деєтатизації цього важливого правозахисного інституту в контексті загальнодемократичних принципів його розбудови. Він лише окреслював основні напрямки подальшого розвитку та вдосконалення української адвокатури як основного правозахисного інституту правової системи держави.

Разом з тим, не зважаючи на безумовну прогресивність правової бази «першого» пострадянського періоду модернізації української адвокатури для нього характерні так звані «дитячі хвороби» росту, які знайшли свій прояв у відсутності засад та системи самоорганізації адвокатури України, відсутності загальнодоступної достовірної інформації про чисельність та персональний склад осіб, які отримали свідоцтва про право на зайняття адвокатською діяльністю та здійснюють адвокатську діяльність, відсутність механізму підвищення кваліфікації адвокатів, існування паралельно з адвокатурою підприємницької юридичної діяльності, поступове законодавче звуження обсягу професійних прав адвокатів, відсутність ефективних гарантій професійної діяльності адвокатів, недосконалий механізм призначення адвоката захисником у кримінальному процесі, несприятливе оподаткування адвокатської діяльності, відсутність механізму страхування цивільної відповідальності адвоката, перевантаження Вищої кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури та перевищення повноважень, наданих

їй законом через відсутність органів адвокатського самоуправління з чітко визначеними повноваженнями.

За своєю сукупністю вказані правові прогалини та невідповідності організаційних засад української адвокатури потребам проєвропейської модернізації українського суспільства кінця ХХ – початку ХХІ століття стали в процесі подальшого розвитку української правової системи нагальною причиною термінового вироблення нової концепції адвокатури та прийняття на її основі нової законодавчої бази.

Безумовно прогресивним здобутком «другого» періоду модернізації сучасної української адвокатури стало прийняття нового адвокатського закону України – «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» (3), що передбачав створення органів адвокатського самоврядування відповідно до вимог Ради Європи, врегульовував широке коло теоретичних та практичних проблем у сфері здійснення адвокатської діяльності з урахуванням сучасних реалій та міжнародних стандартів адвокатської професії.

Цей закон, враховуючи реалії двадцятирічної історії української новітньої адвокатури та суспільні потреби модернізації цього важливого правозахисного інституту, врегульовує відносини, пов'язані зі здійсненням в Україні адвокатської діяльності відповідно до її важливої соціальної функції та загальновизнаних принципів функціонування, закріплених у міжнародних актах щодо діяльності адвокатури, створення належних умов для забезпечення виконання адвокатурою її конституційних завдань, надання адвокатами правової допомоги, здійснення захисту та представництва.

До цього часу професійна адвокатська спільнота не мала можливості брати фактичну участь у формуванні органів адвокатського самоврядування, які створювалися вперше в історії незалежної України. В попередньому, законі «Про адвокатуру», не знайшлося навіть місця не те, щоб для окремого розділу, а навіть для окремої статті, в якій велася б мова про адвокатське самоврядування. У відповідності положень нового Закону (розділ 7) сформовані та розпочали працювати органи місцевого самоврядування адвокатури на всіх рівнях. Важливим позитивом вказаного закону полягає в тому, що вже створено систему, в рамках якої діють важелі, що сприяють виконанню поставлених перед органами адвокатського самоврядування завдань, в тому числі щодо захисту прав самих адвокатів.

У відповідності положень нового закону адвокатське самоврядування складають Національна та регіональні асоціації адвокатів. Їх вищими органами є З'їзд адвокатів України та обрана нам Рада Національної асоціації адвокатів України, регіональні збори

адвокатів та обрані ними Ради регіональних асоціацій адвокатів. Національна асоціація адвокатів України – незалежна самоврядна професійна організація, що діє на підставі Закону і об'єднає всіх адвокатів України. При цьому оформлення адвокатури в єдину адвокатську організацію є загальноєвропейською практикою і в Європі розглядається як передмова дійсної незалежності та самоврядності адвокатури. На цю особливість та обов'язкову необхідну засаду було неодноразово підкреслено у листах та експертних висновках, адресованих Верховній Раді як Президентом ССВЕ, так і експертами Ради Європи напередодні прийняття закону «Про адвокатуру та адвокатську діяльність».

Важливим здобутком сучасного етапу розвитку української адвокатури стала уніфікація адвокатської діяльності в такій важливій сфері якою є кримінальний процес. Прийнятий новий Кримінальний процесуальний кодекс України закріпив за адвокатами виключні повноваження про надання правової допомоги учасникам кримінального процесу на всіх його стадіях (як підозрюваного, обвинуваченого, підсудного, засудженого, а також представництво потерпілої особи та юридичних осіб). На нашу думку, цей перший крок справедливо став лише початком подальшого процесу запровадження монополії адвокатів у питаннях надання правової допомоги при здійсненні не тільки кримінального, але і цивільного, адміністративного і господарського судочинства, повне невизнання повноважень так званих «фахівців у галузі права». Не є секретом, що на сьогодні серед практикуючих юристів в Україні лише близько половини мають посвідчення адвокатів. Разом з тим, в Україні немає закону про приватну юридичну практику, відповідно значна частина юридичних послуг залишається поза межами правового та корпоративного регулювання, що безумовно не може не впливати на якість представництва та захисту інтересів фізичних та юридичних осіб.

На нашу думку, принцип закладений у новому КПК, який монополізував виняткове право адвокатів на здійснення захисту у кримінальному процесі, цілком логічно і послідовно в контексті подальшої модернізації адвокатури України як складової частини європейської правозахисної інституції було розширено до рамок обов'язкового представництва винятково адвокатами інтересів клієнтів у цивільному, господарському та адміністративному процесах. До Конституції України були внесені положення, які визначають, те що «виключно адвокат здійснює представництво іншої особи в суді, а також захист від кримінального обвинувачення». При цьому зазначається, що законом можуть бути визначені випадки щодо представництва в суді у трудових спорах, спорах щодо захисту соціальних прав, щодо виборів і референдумів, у малозначних справах, а

також стосовно представництва малолітніх чи неповнолітніх, осіб, які визнані судом недієздатними чи дієздатність яких обмежена. (4, ст.131 -2).

В даному випадку вважаємо за необхідне зазначити, що якщо питання представництва малолітніх чи неповнолітніх осіб та осіб, які визнані судом недієздатними або дієздатність яких обмежена в правовому порядку є достатньо зрозумілою та законодавчо виписаною, то в подальшому потребує детального регламентування та правової конкретизації поняття так званих «малозначних справ». В іншому випадку це може створити прецеденти практичного характеру при визначенні «значимості» спорів на різних рівнях судових інстанцій. Так, наприклад, визнання судом першої інстанції спору малозначним, який не вимагає обов'язкової участі адвоката, може створити ситуацію при апеляційному оскарженні рішення, коли суд вищої інстанції не погодиться з попереднім судовим висновком щодо малозначності справи та скасує рішення суду першої інстанції саме на цій підставі.

У відповідності положень Закону України «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)» передбачається представництво виключно адвокатами у Верховному Суді та судах касаційної інстанції уже з 01.01.2017 року. У судах апеляційної інстанції – 01.01.2018 року. У судах першої інстанції – 01.01.2019 року. Виключне представництво органів державної влади та органів місцевого самоврядування в судах прокурорами або адвокатами розпочнеться з 01.01.2020 року.

Введення принципу монопольного представництва інтересів осіб в судах лише кваліфікованими фахівцями (адвокатами) цілком успішно реалізовано в деяких цивілізованих європейських країнах. Зокрема, наприклад, традиція «солісітер» і «баррістер» у Великобританії, де певна частина юристів, а саме «баррістери» уповноважені представляти інтереси клієнтів у судах, тоді як інша їх частина – «солісітери» можуть надавати лише консалтингові послуги, але не мають права здійснювати діяльність в судах. Логіка вказаного підходу проявляється в тому, що адвокат наділений певними правами та гарантіями здійснення адвокатської діяльності, на нього також покладено обов'язок дотримання етичних норм, правил адвокатської етики.

Законодавче закріплення цього принципу, на нашу думку, буде сприяти не тільки підвищенню рівня законності та справедливості процесу всіх вітчизняних формах судочинства, але і реальному піднесенню престижу самої адвокатської діяльності в цілому.

Таким чином, поступове введення монополії адвокатів на право здійснювати представництво інших осіб в справах кримінального, цивільного, адміністративного та господарського судочинства не є унікальним, винятково українським явищем. Діловитість та ефективність монопольного володіння адвокатами права на судове представництво на даний час спостерігається в європейських країнах та виступає закономірним етапом розвитку національної української адвокатури, особливістю сучасного періоду її розвитку та шляхом до євроінтеграції. Демократичні принципи та загальноєвропейські засади побудови національної адвокатури встановлюють вимоги, які в своїй сукупності гарантують, щоб для того, як стати справжнім адвокатом, фахівцем та професіоналом своєї справи особі необхідно мати достатній освітній рівень юриста, практичний стаж роботи у галузі права, скласти кваліфікаційний іспит, пройти стажування в якості помічника адвоката та отримати свідоцтво про право на заняття адвокатською діяльністю. Перспективним та потребуючим подальшого теоретичного та практичного вдосконалення національного адвокатського законодавства в контексті механізмів євроінтеграції залишається питання врегулювання інституту спеціалізації напрямків адвокатської діяльності, проблема «легітимізації» так званих корпоративних юристів – господарників, тощо.

Загалом, новітня історія адвокатури України як самоврядної недержавної професійної інституції юристів в процесі її осучаснення (модернізації) в контексті євроінтеграційного розвитку пройшло декілька етапів.

Початковий (перехідний) етап від радянського статусу державної установи до громадського об'єднання. Цей етап охоплює період кінця 80 –х років – початку 90 – х років та характеризується поступовими відходами від засад державного тотального регламентування, деєтатизації адвокатської діяльності, як кожного окремого адвоката, так і адвокатури, як інституту, в цілому. Адвокатура в цей період розвивалася в контексті політико – правових змін суспільства, руйнації тоталітарної радянської системи управління державою та суспільством, зародження нових загально визнаних демократичних норм та цінностей.

Наступним етапом розвитку української адвокатури слід вважати період її діяльності в статусі громадського професійного об'єднання (1992 – 2012 р. р.) – етапом становлення основних засад адвокатури України на шляху її подальшої євроінтеграції.

I, нарешті, сучасним етапом розвитку української адвокатури в процесі її євроінтеграції слід визнати період, який бере свій початок з прийняттям нового закону

України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» 05.07.2012 року. Цей закон та супутні йому закони, а також прийняті в подальшому зміни до Конституції держави в частині правосуддя врегульовують цю безумовно важливу складову створення дійсно громадянського суспільства, дали позитивний поштовх процесам подальшого євроінтеграційного розвитку адвокатури України як складової частини європейської правозахисної інституції. Сучасні триваючі політико-правові зміни в суспільстві та адвокатурі, як його складовій частині, вважаємо, сприяють формуванню не лише на папері, а і у свідомості українських адвокатів відчуття приналежності до потужної, впливової, пов'язаної власними корпоративними правилами, професійної, не тільки національної, але уже і континентальної спільноти. Суттєвий здобуток сучасного періоду розвитку вітчизняної адвокатури полягає в тому, що вже створено систему адвокатського самоврядування, в рамках якої починають діяти засади, що сприяють виконанню поставлених перед органами адвокатського самоврядування самого широкого спектру завдань, в тому числі і вдосконалення засад його взаємодії з органами державної влади та місцевого самоврядування.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Конституція України. – К. : Юрінком, 2005
2. Закон України «Про адвокатуру» від 19.12.1992 р. ВВРУ, 1993, № 9, ст.62
3. Закон України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» // Офіційний текст. Видавець Паливода А.В., Київ, 2012
4. Закон України «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя) від 02 червня 2016 р. № 1401 – У111.

М.В. Трохліб

старший викладач,
Житомирський інститут МАУП

Е.С. Трохліб

студентка,
Житомирський інститут МАУП

ВІЛЬНА СМЕРТЬ В ІНТЕРПРЕТАЦІЇ Ф.НІЦШЕ(«ТАК КАЗАВ ЗАРАТУСТРА»)

«Я люблю того, в кого душа така повна, що він забуває про себе й усотує все навколишнє, – і воно стає йому погибеллю. Я люблю того, хто вільний духом і вільний серцем, – б голова в нього – тільки нутрощі його серця, а серце веде його до загибелі. Я люблю всіх, що, мов важкі краплини, падають поодиночі з темної хмари, навислої над людиною, – вони провіщають блискавку й гинуть як передвісники» [1].

Заратустра схиляється і благоговіє перед Сонцем. Сонце – це тіло, велична душа, яка має стільки енергії і сили, що вже тисячі років світить для всіх, хто хоче прийняти світло, не вимагаючи нічого натомість.

Тінь же виникає, коли Сонце світить на предмет. Сонце – це життя, але воно йде нога в ногу зі смертю. Коли Сонце заходить, смерть царює на землі. Вони не можуть один без одного. Вони відображення один одного, дві протилежності, які безперервно творять світ. Такі собі фрейдівські ерос і танатос.

Смерть – це те, що завжди супроводжує людину на шляху до надлюдини. Бо як можна йти по канату над прірвою і не думати про смерть? Вона йде за тобою, вичікуючи, коли ти спіткнешся, або й підтримуючи. Навіть сама думка про загибель може призвести до загибелі.

Це стосується будь-якої ситуації, але у ситуації з канатам це найочевидніше. Думка про неминучу смерть або її можливість породжує страх, а страх паралізує, вбиває, страх – це небезпека боятися йти далі. А встояти на канаті важко, чи навіть неможливо.

Ми ніколи не лишаємося самі. Смерть вічний супутник. Вона завжди слідує тінню за, навіть, якщо її не видно.

Заратустра вчить – помри вчасно. Лише той, хто жив вчасно, може помирати вчасно. Тоді варто казати про вчення вчасного життя. А помирати це вже наслідок життя. Радикальний Ніцше радить невчасним людям не народжуватися.

Ніцше говорить про ідеальну смерть – свою смерть. Помирає так той, хто пройшов свій шлях. І смерть для нього є логічним завершенням, підведенням підсумку

життя. Знову ж вертаємося до вчасності життя. Той, хто прожив правильно, хто був щосекунди на своєму місці, той пройшов власний шлях і заслуговує на ідеальну смерть.

«Everything in its right place», – співає Thom Yorke. Заратустра закликає навчитися помирати ще під час життя!

Між іншим, до подібних висновків дійшли давні тибетці. В «Книзі мертвих» (Бардо Тодол) вони записали всі настанови, поради, як приймати смерть, щоб уникнути наступного втілення. Ця книга перш за все була потрібна живим людям, які хотіли вмирати правильно, але використовувалася також як допомога для мертвої людини. Близькі люди читали її біля померлого, щоб допомогти знайти шлях, позбутися хибних почуттів та відкритися світлу.

Можна сказати, що тибетці також вірили в «правильну» смерть. Коли твоя душа чиста і розум спокійний, ти бачиш своє відображення в першому божестві і виходиш з кола сансари в нірвану. Проте дуже непросто відчувати спокій в такий момент. Більшість людей не вірить, що вмерли, потім обурюється на родичів, які ділять її спадок. Будь-які негативні відчуття та емоції можуть закрити душу для світла. Треба усвідомити, що ти помер, що це правильно і не страшно, треба триматися цілісності і лишити все старе позаду: емоції, почуття, бажання. Лишитися собою і впізнати себе у всьому, що є навколо. Але якщо ти закрився, страшні боги ревітимуть і кричатимуть, і тут треба мати неабияку мужність, аби подолати страхи і подивитися їм у вічі. Щоправда, зазвичай, страх закриває душу людини, і вона втрачає тверезість. В такому випадку вона змушена переродитися знову. Вона має життя для роботи над душею. А вмираючи наступного разу, повинна оволодіти собою і відкритися.

«І нехай ось чого вчить ваша чеснота: ти повинен сам себе вбити! Ти повинен сам себе вкрасти!» [2].

Виникає питання, коли ж можна захотіти вмерти? Відповідь цілком очевидна: вчасно.

Люди часто вмирають зарано або запізно. І те й інше неприємний наслідок поламаного життя. Втрачене життя у розквіті, існування в ролі мертвого. Це не просто пунктуальність, це мистецтво – піти вчасно.

Ніцше закликає до швидкої смерті. В смерті має горіти ваш дух, ваші чесноти, як горить вечірня зоря. Загибель повертає тіло в землю, туди, звідки воно прийшло, де його місце.

В словах Заратустри смерть постає магічним моментом, до якого треба готуватися, який треба чекати і розуміти, настільки, щоб не проґавити той самий момент. І жити треба вірно. Очевидно, смерті без життя немає.

« Я люблю не тих, хто насамперед шукає за зірками підстави загинути чи стати жертвою, а тих, хто жертвує себе світові, щоб світ колись належав надлюдині» [3].

А жити треба зневажаючи власне щастя, розум, доброчесність, справедливість, співчуття. Трудитись, пізнавати, відкривати нове, не берегти себе. Година великої зневаги, коли ви відкинете все, що цінували найбільше, це й є найвища година. Життя – це шлях до надлюдини. Людина – міст, а загибель є лише переходом на наступний рівень.

Можна згадати про інтерпретацію смерті у масовій культурі. У фільмі «Вхід в порожнечу» Гаспар Ное показує, як душа померлого починає свій шлях і проходить всі бардо. Фільм відображує хід подій, описаний у «Книзі мертвих(Бардо Тодол)» [4]. Душа, яка щойно втратила тіло, не хоче відриватися від своїх звичок, матеріального світу. За Ніцше це невільна смерть. Герой не був готовий до смерті, був не його час, тому він не зміг позбутися всього, що заважало йти до Світла. Він вирішив знову втілитися в людину і обрав свою сестру для цього. Він буде її сином. Хоч герой не зміг вийти на істинний шлях, тим не менш, матиме ще одне життя для того, щоб зрозуміти все знову і пройти уроки, які дадуть змогу знову піти до Світла.

Також, подібні згадки про смерть є у популярній літературі Карлоса Кастанеди. Він говорить, що смерть завжди ходить з людиною поруч, за лівим плечем. Такі уявлення про смерть є у багатьох народів світу.

«И мне так сложно бояться той,
Что стоит за левым плечом;
И пускай мои слова не ясны,
В этом мало моей вины;
Но что до той, что стоит за плечом,
Перед нею мы все равны.»

Б. Гребенщиков

Смерть - не просто кінець. Це високе, важливе, без чого неможливо жити. Дійсно, багато людей бояться смерті і прагнуть ліпше не думати про закінчення життя. Це затягує їх у прірву думок: «А що там далі? А якщо не буде нічого? Я не хочу не бути ніде і не бути нічим, мені добре жити. Я люблю життя.» Але хіба цікаво буде жити, коли ти не

матимеш якоїсь цілі? Це автобус, що веде тебе до кінцевої зупинки. Ти можеш зійти раніше, але тоді пішки будеш йти дорогою. Ти можеш їхати до кінцевої і лишитися один в автобусі. Але ти не можеш їхати вічно. У всього є край, своя межа. І хіба не безглуздо боятися межі? Просто межі переходу. Бо як можна ступити з автобусу в ніщо? Очевидно, це лише перехід на інший вид транспорту. І, можливо, набагато серйозніший, ніж той, на якому ти їхав до цього. Зореліт чи реактивний ранець! Чи не хочеш ти спробувати щось таке, що відвезе тебе в далекі галактики, у Відкритий Космос!?

Це нагадує тінь у Ніцше, відображення життя. Те, що підтримує рівновагу світобудови. Їй неважливо, ким ти був, чого досягнув, вона лише бачить твою душу, що є ти тут і зараз.

І лише тоді, коли ти будеш готовий до безпосередньої зустрічі з нею, ти матимеш змогу показати їй особливу виставу. Свій останній танець. Тобто ти не просто віддаєшся у руки безжальній і страшній бабі з косою. Ти танцюєш, виграєш перед нею. Ти воїн. Ти воюєш, ти показуєш їй найкращі рухи, які встиг відпрацювати. Це не самба і не ча-ча-ча. Це скоріше гопак. Несамовитий, скажений. Це остання можливість проявити себе в цьому світі. Єдиний раз, коли ти можеш робити все на межі, бо от вже вона межа, далі буде зовсім інакше. Ти не матимеш такого ж тіла, але ти матимеш пам'ять про свій останній танець на Землі..

Ти підеш з нею, якби не склалося. Вона забере тебе, коли настане твій час. Ти але ти маєш шанс в свій останній момент життя бути величним як бог.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Ніцше Ф.* Так казав Заратустра; Жадання влади / Пер. з нім. А. Онишка, П. Таращука / Фрідріх Ніцше. – Київ: Основи, Дніпро, 1993. – 415 с.
2. *Тибетская книга мертвых* – Москва: ЁЁ Медиа, 2012. – 346 с.
3. *Кастанеда Карлос.* Путешествие в Икстлан. / Перев. с англ. А. Сидерский. Редакция: И. Старых. – К: «София», 2003; М.: ИД «София», 2003. – 416 с.
4. *Фільм «Вхід в порожнечу»* [Електронний ресурс] // Гаспар Ное. – 2007. – Режим доступу до ресурсу: <http://www.kinopoisk.ru/film/406477/>.

В.В. Федоренко,
*старший викладач кафедри правознавства,
Житомирський інститут МАУП*

МЕХАНІЗМ ОЦІНКИ ЕФЕКТИВНОСТІ СОЦІАЛЬНОГО УПРАВЛІННЯ ЯК МЕТОДОЛОГІЧНА ПРОБЛЕМА

Оцінка – важливий елемент структури соціального управління, який перебуває у діалектичному взаємозв'язку з іншими елементами системи і виступає специфічним інструментом її подальшого удосконалення. Вона підсумовує глибинні рівні пізнання ефективності соціального управління, дозволяє визначити нові шляхи його удосконалення, виробити для цього дієві практичні заходи. Велике теоретико-методологічне значення для осмислення проблеми оцінки ефективності соціального управління мають праці: В. Сагатовського, Н. Туленкова, В. Котлярова, Є. Подольської, В. Петрушенка, В. Брожика, в яких досліджуються різні аспекти загальної теорії оцінки та її механізму, органічний зв'язок поняття «оцінка» з поняттям «цінність» і «пізнання». Розглядаючи взаємозв'язок цінностей і оцінки В.Сагатовський стверджує, що «цінність (життєвий сенс) є основою вибору суб'єктом цілей, засобів, результатів та умов діяльності, що відповідають на запитання: “В ім'я чого здійснюється ця діяльність?”, процедура вибору на основі цінностей називається оцінкою» [1, с. 426].

Засадами для визначення ціннісної предметності ефективності соціального управління виступають потреби суб'єкта управління. Вони виступають основним фактором, що спонукає до дії суб'єкта з оцінки ефективності процесу управління, а опосередковано і фактором, що мотивує оціночний процес. В. Сагатовський вважає, що «генетично, тобто у процесі свого походження, цінності акумулюють у собі загальну спрямованість потреб, інтересів та емоційних переживань суб'єктів» [2, с. 425].

Важливою стадією процедури оцінки ефективності соціального управління є визначення системи критеріїв та показників, яка повинна відповідати цілям та змісту оцінки для кожного об'єкту. При формуванні такої системи, крім економічної ефективності, обов'язково повинні бути враховані соціальний, психологічний, політичний та інші аспекти, а також вимоги до критеріїв та показників. Їх підбір повинен здійснюватися таким чином, щоб забезпечити при оцінюванні явища та дії максимальну об'єктивність суджень.

Визначення еквіваленту оцінки ефективності соціального управління для кожного її об'єкту є досить відповідальним етапом процедури оцінки. В сучасних умовах проблема еквіваленту як при оцінці ефективності соціального управління, так і в різних сферах суспільного життя набуває особливої гостроти. Великою помилкою є те, коли при оцінюванні різних суспільних явищ в якості еквівалента використовують певні зарубіжні моделі без врахування відповідності зарубіжного досвіду економічному стану українського суспільства, його соціальній та віковій стратифікації, національним традиціям і психології, політичному досвіду та світоглядним позиціям. Адже, якщо еквівалент буде завищеним чи заниженим, оцінка завжди буде хибною: в першому випадку вона буде заниженою, а в другому - завищеною. В зв'язку з цим, головною вимогою до процесу оцінки ефективності соціального управління є те, щоб еквівалент та об'єкт оцінки відповідали один одному, були однопорядковими та порівняними.

Розробка механізму, процедури оцінки має на меті забезпечити суб'єкта оцінки необхідним інструментарієм, який би дозволив отримати істинні знання про досліджуваний об'єкт і зробити правильні висновки про його стан та тенденції розвитку. В центрі уваги суб'єкта оцінки при розробці її механізму знаходиться вибір методів, прийомів та засобів оцінки, за допомогою яких добуваються, перевіряються і реалізуються на практиці набуті знання. Визначальним моментом у розробці механізму оцінки, звичайно, виступає підбір її методів.

“Метод” в перекладі з грецької означає “шлях до мети”. Згідно теорії пізнання це означає “шлях до знання”, “шлях до істини”. Зміст методу не довільно формується суб'єктом, а визначається характером об'єкту, законами його будови і функціонування. В процесі наукового пізнання використовуються різні методи. За ступенем загальності та діапазоном застосування всі методи поділяються на всезагальний метод пізнання, загальнонаукові методи та спеціальні методи конкретних наук. Методи оцінки ефективності соціального управління відповідно поділяються на загальнонаукові методи, економічні методи дослідження системи управління та власне оціночні методи. При цьому всезагальним методом, який використовується при вивченні загальних законів розвитку систем управління і є основою їх дослідження, виступає матеріалістична діалектика. Основний зміст всезагального методу пізнання утворюють найбільш фундаментальні методологічні й світоглядні принципи, ідеї, висновки, які впливають із законів і категорій діалектики.

До загальнонаукових методів оцінки належать прийоми, розроблені зусиллями багатьох груп наук, які застосовуються для вирішення окремих загальнопізнавальних завдань. Відповідно до логіки пізнавального процесу загальнонаукові методи поділяються на емпіричні та теоретичні. Соціально-економічні методи оцінки систем управління належать до спеціальних методів науки управління і мають на меті конкретизувати загальнонаукові методи, їх застосування до вивчення об'єктів. Ці методи більшою мірою залежать від характеру досліджуваного об'єкту і забезпечують вирішення певного вузького пізнавального завдання в межах науки управління.

Питання сутності соціально-економічних методів і прийомів дослідження досить ґрунтовно розроблені в літературі, що обумовлено розвитком таких економічних наук як теорія техніко-економічного аналізу та теорія статистики. Крім того в останніх публікаціях існує чіткий розподіл між методом дослідження і його прийомами. Останні включають сукупність операцій щодо вивчення певного соціально-економічного явища. У зв'язку з цим, соціальні і економічні науки для пізнання сутності явищ та процесів використовують наступні основні специфічні методи дослідження: історичний, статистично-економічний, монографічний, експериментальний, розрахунково-конструктивний, балансовий, абстрактно-логічний та економіко-математичний [2, с. 4-8]. Кожен із зазначених методів включає в себе відповідну групу прийомів, які допомагають на основі конкретного методу об'єктивно охарактеризувати певний аспект досліджуваного об'єкту.

Комплексна оцінки ефективності соціального управління передбачає застосування всього арсеналу соціально-економічних методів дослідження систем управління з варіативним використанням певних прийомів по кожному напрямку оцінки. Питання про застосування тих чи інших методів та прийомів оцінки повинно вирішуватися в залежності від її змісту та визначеної в ході процедури оцінки системи критеріїв і показників. Так, при оцінці результатів діяльності її основних об'єктів для всебічної характеристики її розвитку, доцільно застосовувати статистично-економічний метод, а для виявлення взаємозв'язку між окремими економічними показниками її результативності – балансовий метод. Прийоми статистично-економічного методу можуть ефективно використовуватися і по іншим напрямкам оцінки.

Історичний метод дає можливість вивчати явища і процеси в сфері управління в їх динамічному розвитку, становленні і зв'язку з конкретними етапами історії суспільства. Тому його доцільно застосовувати для кожного напрямку оцінки ефективності соціального управління. Таким же універсальним і важливим є абстрактно-логічний метод

дослідження з набором наукових прийомів, які дозволяють уявно досліджувати сутність та природу певного соціального явища в управлінні і розкривати закономірності його розвитку. Особливого значення даний метод набуває при відсутності надійної типової методики оцінки певного аспекту ефективності управління, при його якісному визначенні. Якісна оцінка передбачає з'ясування сутності явища, а кількісна – його зовнішню визначеність та кількісний вимір, що обумовлює їх діалектичну єдність. Тому, коли наукові положення формалізуються у математичну форму, вони набувають особливої теоретичної та практичної значущості. Все це значно підвищує роль економіко-математичного методу оцінки. Він може застосовуватися і у формі певних експертних методів, зокрема у вигляді бальних шкал, коефіцієнтних методів тощо. Особливо це стосується оцінки складних, ще досконально не вивчених аспектів ефективності управління.

Необхідною умовою на стадії порівняння отриманих характеристик об'єкту оцінки з еквівалентом виступає застосування монографічного методу дослідження. Цей метод передбачає вивчення окремих одиниць загальної сукупності, які є типовими або найкращими для характеристики досліджуваних об'єктів. А призначення основних прийомів монографічного методу спрямоване на забезпечення формування об'єктивних висновків оцінки.

Застосування розрахунково-конструктивного методу також пов'язане з перспективами розвитку досліджуваної системи управління або її структурних елементів. Цей метод допомагає сформулювати правильні висновки оцінки та розробити науково обґрунтовані шляхи удосконалення системи управління.

Експериментальний метод дослідження може застосовуватися при оцінці певних нововведень в сфері організації управління, при оцінці складності праці підрозділів та працівників управління, для дослідження затрат часу тощо.

До третьої групи системи методів оцінки належать власне оціночні методи, які покладені в основу окремо наукових методик визначення ефективності управління. Їх специфіка обумовлюється сутністю методологічних підходів, покладених в основу методик розрахунку ефективності соціального управління.

Для забезпечення якості оцінки всі розглянуті групи методів наукового дослідження цього складного багатогранного явища повинні застосовуватися системно з дотриманням вимог діалектичного матеріалізму.

Методи та прийоми розробляються на кожному етапі процедури оцінки досліджуваного об'єкту. В зв'язку з цим, серед методів оцінки необхідно виділяти методи збору інформації та методи її обробки. Методи збору інформації застосовують на стадії збору необхідної для оцінки інформації, а методи обробки інформації – на стадіях розрахунку показників оцінки, порівняння характеристик об'єкту оцінки з еквівалентом та формулювання висновків оцінки. Якщо до методів обробки інформації належать загальнонаукові та економічні методи оцінки систем управління, то до методів збору інформації – емпіричні загальнонаукові методи пізнання. До методів збору інформації можна віднести вивчення документів та інших писемних джерел, контент-аналіз періодики, бесіди, опитування працівників певної системи (підсистеми) управління, спостереження, тести, анкети тощо.

Методи і прийоми оцінки повинні забезпечити пізнання своєрідності сутності кожного явища і процесу в їх розвитку, саморусі, зміні. Оцінка також передбачає виявлення впливу факторів на явища та процеси і встановлення на цій основі рівня залежності їх розвитку від цього впливу. Методи оцінки повинні забезпечити широке застосування законів логіки, яка вимагає виразу в абстрактно-логічних категоріях всіх форм руху, якісного розвитку, внутрішніх зв'язків та протиріч досліджуваного об'єкту. Основною вимогою до застосування методів оцінки виступає системне вивчення всіх аспектів ефективності управління.

Використання результатів оцінки не входить в процедурні питання оцінки ефективності соціального управління. Ця проблема належить не тільки власне оцінці, її значення багато в чому взагалі виходить за межі проблеми оцінок. Проте використання результатів оцінки є дуже важливим при розробці конкретних заходів щодо підвищення ефективності управління. Результати оцінки повинні використовуватися досить широко для удосконалення всіх аспектів управління і служити основою та обґрунтуванням наступних програм розвитку та цільових показників на майбутній період для кожного об'єкту оцінки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Філософія* : [Підручник] / Г. А. Заїченко, В. А. Сагатовський, І. І. Кальний та ін.; за ред. Г. А. Заїченка. – К.: Вища школа, 1995.
2. *Попович И. В.* Методика экономических исследований в сельском хозяйстве : [Учеб. пособ.] – Изд. 3-е, перераб. / И. В. Попович – М.: «Экономика», 1977.

В.О. Федоренко

*кандидат філософських наук, професор,
Житомирський інститут МАУП*

І.В. Копитова

*кандидат економічних наук, доцент,
Житомирський національний агроекологічний університет*

МЕТОДОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ ДО ДОСЛІДЖЕННЯ ОЦІНКИ ЕФЕКТИВНОСТІ СОЦІАЛЬНОГО УПРАВЛІННЯ

Історичний період переходу України від тоталітаризму до демократії в складних умовах євроінтеграції і децентралізації потребує розробки і реалізації відповідної моделі соціального управління, що ґрунтується на пізнанні і використанні законів соціального розвитку. Як слушно зазначає вітчизняний дослідник Г. Щокін «цей період характеризує перманентна криза, яка є явищем системного порядку. Вона охоплює всі сфери організації суспільства (економічну, політичну, духовну), тому і її слід розглядати як кризу соціального управління загалом» [1, с. 5].

При цьому потрібно враховувати, що система соціального управління – це форма реалізації взаємодії і розвитку відношень менеджменту, яка знаходить свій вираз перш за все в законах і принципах управління, а також в механізмах, функціях, структурі, об'єктах, методах, кадрах і в самому процесі управління. На думку Г. Щокіна «кожна соціальна система має п'ять постійних характеристик: ефективне управління, яке є заставою успішної управлінської діяльності, культура, влада (ієрархія), людські ресурси, матеріальні ресурси» [2, с. 425].

Важливу роль тут відіграє і чинник свідомості, який є специфічною рисою соціальної системи, що не властива якомусь іншому класу систем. Це дає важливість на макрорівні організацію соціального життя, подати у формі взаємодії двох великих підсистем організаційно-управлінської та ціннісно-нормативної, розходження між якими призводить до конфлікту між культурно продиктованими прагненнями і соціально-структурованими засобами їх реалізації.

Управління соціальною системою як самостійний вид професійної діяльності ґрунтується на застосуванні управлінських технологій, об'єкти яких – людина, соціальна група, організація, інститут чи суспільство в цілому. Як стверджують автори навчального посібника «Теорія соціальних технологій» Ю.П.Сурмін і Н.В. Туленков: соціальні технології в сфері управління досягли найбільш інтенсивного розвитку. Це пояснюється

тим, що ефективне управління є основним джерелом сучасного суспільного розвитку. «Так, за підрахунками західних спеціалістів, цінність доброї системи управління для компанії складає 80%, а цінність капіталів і робочої сили – лише 10%» [3, с. 199].

Управління як процес має циклічний відносно замкнений характер. Цей процес, взятий окремо, починається з постановки цілей, завдань і завершується виконанням цих завдань, досягненням певних результатів. Таким чином відбувається управлінський цикл, що становить каркас соціально-управлінської технології. Потім на основі оцінки ефективності процесу управління ставляться нові завдання, висувається нова мета один цикл замикається, починається новий. «Відтак, оцінка ефективності процесу соціального управління набуває особливої значущості в механізмі і технології управлінської діяльності» [4, с. 374].

Оцінка будучи основним інструментом контролю, висновком про результативність соціального управління, набуває суспільне, морально-емоційне звучання та стимулююче значення. Разом з тим вона є тим «імпульсом зворотного зв'язку», на основі якого визначається, в значній мірі, зміст програм і планів подальшого суспільного розвитку. Як наслідок, оцінка ефективності соціального управління є одним із основних засобів його удосконалення.

В комплекс процедурних питань оцінки ефективності соціального управління входить визначення цілей і змісту конкретної оцінки, вибір критеріїв та показників, формування організаційних вимог, збір та обробка необхідної інформації, встановлення суб'єктів оцінки та визначення порядку їх дій тощо. Процедура оцінки ефективності соціального управління базується на методології.

Вибір об'єкта оцінки та її цілей вимагає максимальної конкретизації їх визначення і повну узгодженість між собою. Так, при оцінці управлінського персоналу обов'язково необхідно вказувати їх категорію – керівники, спеціалісти, технічні виконавці, при оцінці системи управління чи підрозділу – рівень ієрархії.

Більш невизначеним питанням є періодичність проведення комплексної оцінки ефективності соціального управління та її основних об'єктів, оскільки в наукових публікаціях відсутня єдина точка зору з цього приводу. Але єдиного універсального рішення при розв'язанні даної проблеми не може бути, тому що періодичність проведення оцінки залежить від багатьох факторів. Основними з них виступають цілі оцінки, рівень ієрархії об'єкту оцінки, темп змін в ньому, зміст оцінки, її складність і затрати. Для всіх об'єктів оцінки з огляду на вплив зазначених факторів її можна поділити

на три основних види: регулярну основну, яка комплексно характеризує певний об'єкт оцінки і має відносно низьку частоту проведення; регулярну проміжну, яка орієнтується переважно на оцінку проміжних результатів діяльності об'єктів оцінки і проводиться більш часто; нерегулярну, яка викликана надзвичайними потребами і проводиться за умов необхідності. Регулярну основну та регулярну проміжну можна віднести до розряду постійних оцінок, а нерегулярну – до разових. Останній можуть підлягати всі об'єкти.

До формування суб'єкта оцінки як одного з найважливіших питань процедури необхідно підходити зі всією серйозністю, оскільки від рівня підготовленості та компетентності суб'єктів буде залежати дієвість оцінки. Результати проведеного соціологічного дослідження показали, що, на думку суб'єктів управлінської діяльності, суб'єкт оцінки повинен формуватися із власного складу системи управління. Залучення зовнішнього суб'єкту оцінки (консалтингової фірми) за доцільне вважають лише 13,5% опитаних респондентів. В якості найбільш об'єктивних суб'єктів оцінки практики управління виділили керівників соціально-економічних систем (69,2%), керівників їх управлінських підрозділів (органів) (64,1%), а також спеціальні оціночні комісії, склад яких повинен формуватися з висококваліфікованих спеціалістів управлінських служб, науковців та представників громадськості (58,3%). Ці результати підтвердили точку зору науковців на дану проблему, зокрема про створення спеціальних оціночних комісій. Крім того, переважна більшість респондентів (60,3%) в ролі опосередкованого суб'єкта оцінки вбачають трудовий колектив соціально-економічної системи. Саме це націлює на врахування колективної думки при формуванні висновків оцінка.

Цілісний підхід до проведення процедури оцінювання, зокрема у вирішенні питань її регламентації, передбачає з'ясування вихідних принципів її здійснення. Дані проведеного дослідження показали, що, по-перше, суб'єкти управління керуються досить обмеженим числом принципів при проведенні оцінки, а окремі їх нечітко уявляють. По-друге, відсутня чітка система принципів оцінки. Вони для суб'єкта оцінки виступають ідеями, правилами й нормами, якими він повинен керуватися в аксіологічній діяльності.

Методологічні принципи оцінки ефективності соціального управління являють систему загальнонаукових та специфічних правил і ціннісних норм. На загальнонауковому рівні провідними виступають основні принципи діалектики, і, в першу чергу, принципи всезагального зв'язку й розвитку, системності, сходження від абстрактного до конкретного, єдності історичного та логічного та ін. Серед загальнонаукових принципів найважливішим, стрижневим принципом оцінки є принцип

наукової об'єктивності. Саме він особливо важливий для оцінки процесу управління та його результатів. Від цього багато в чому залежить ефективність вирішення завдань, що стоять перед управлінням. Об'єктивність передбачає в оцінці ефективності соціального управління врахування всіх зв'язків та відносин, хоча повної об'єктивності та всебічності досягти не можна, все ж прагнення до неї застереже від багатьох помилок.

Оцінка ефективності соціального управління багато в чому визначається принципом конкретно-історичного підходу. Застосування даного принципу означає розгляд оцінки не як якоїсь надуманої абстракції, а вже реально досягнутої ефективності управління, яка відповідає певній стадії розвитку суспільства, конкретному етапу життя нашої держави, рівню розвитку суспільного виробництва.

Принцип єдності теорії і практики в оцінці визначає необхідність постійного врахування в ній основних проблем управління. Він передбачає, що теорія оцінки повинна правильно й своєчасно відображати сам процес управління, спиратися на нього. Разом з тим, теорію оцінки необхідно впроваджувати в управлінську практику.

Аналіз ефективності соціального управління показав, що ознаки її специфіки характеризуються діалектичністю, мінливістю, рухливістю, динамічністю. Це вимагає при її оцінці постійного дотримання принципа творчого підходу, який передбачає вищу форму активності й самостійної діяльності людини. Дійсно, управлінські завдання, в тому числі й завдання оціночного «вимірювання» ефективності управління, на відміну від завдань іншого роду, завжди проблемні і тому потребують творчого підходу.

В процесі здійснення оцінки важливе значення має принцип повноти її кількісно-якісної характеристики. На підставі цього принципу оцінюється не тільки внутрішня визначеність ефективності управління, тобто його якість, але й кількісний бік - сукупність властивостей, що характеризують ступінь, стадії, рівень розвитку.

Безпосередньо з даним принципом пов'язаний принцип системного підходу, який об'єктивно впливає із закономірностей організації та розвитку процесу управління. Його застосування дозволяє адекватно відобразити всю різноманітність явищ та процесів в оціночній діяльності, що сприяє подальшому всебічному удосконаленню практики управління.

Крім методологічних принципів суб'єкти оцінки повинні керуватися і власне оціночними принципами, дотримання яких при здійсненні оцінки ефективності соціального управління забезпечує можливість її використання як засобу удосконалення системи управління. До числа найбільш важливих принципів оцінки ефективності

соціального управління належать наступні: принцип обумовленості оцінки проблемами управлінської практики; обов'язковість використання результатів оцінки та впровадження їх в практику управління; принцип гласності оцінки і її доступності; принцип відповідності оцінки системам морального та матеріального заохочення; принцип узгодженості інтересів між виробниками, споживачами, регіонами та державою; також принципи адресності, сприйнятливості, своєчасності, гнучкості, економічності оцінки тощо.

Перераховані принципи оцінки ефективності соціального управління являють собою певну систему, оскільки вони взаємодіють між собою і відображають зв'язки, що існують в процесі управління, принаймні в трьох вимірах: суб'єкт – об'єкт, мета – засоби – результат, загальнодержавна система управління – галузева система управління – регіональна система управління, система управління органів місцевого самоврядування – система управління організації (підприємства). Оціночна практика вимагає суворого дотримання принципів та використання її результатів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Щокін Г. В.* Управління суспільним розвитком: загальна концепція / Г. В. Щокін – К.: МАУП, 2005.
2. *Щекин Г. В.* Социальная теория и кадровая политика : [Моногр.] / Г. В. Щекин – К.: МАУП, 2000.
3. *Сурмин Ю. П.* Теория социальных технологий : [Учеб. пособ.] / Ю. П. Сурмин, Н. В. Туленков – К.: МАУП, 2004.
4. *Козловець М. А.* Соціологія : Кредитно-модульний курс : [навч. посіб.] / М. А. Козловець, В. О. Федоренко, І. В. Копитова [за ред. Козловця М. А.] – Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2013.
5. *Сильченков А. Ф.* Повышение эффективности управленческого труда (методологические аспекты) / А. Ф. Сильченков. – М.: Экономика, 1981.

Н.Ю. Шевченко

старший викладач,
Житомирський інститут МАУП

М.А. Антонова

співробітник,
Житомирський інститут МАУП

ПЕРФОРМАНС ЯК ВІДОБРАЖЕННЯ ЕПОХИ ПОСТМОДЕРНУ

Плюралізм постмодерну проявив себе у всіх сферах суспільного життя, не виключаючи і сфери художньої творчості. Виникло багато нових художніх форм, напрямів і видів мистецтва. Однією із таких форм є *перформанс* (від англ. performance – вистава) – мистецтво дії – безумовно художня новація свого часу, яка зруйнувала традиційні уявлення про форму і зміст твору мистецтва, його зображувальні засоби, принципи його існування в світі культури, змінила форму взаємодії автора твору із глядачем і поєднало в єдиному контексті театр, живопис, поезію, музику тощо. Перформанс як художнє явище продовжує активно існувати і розвиватися й сьогодні.

Як неортодоксальна художня практика перформанс з'явився в колі радикальних художників кінця 50-х років ХХ століття. Прийнято вважати, що вперше термін «перформанс» по відношенню до художнього твору використав американський композитор Джон Кейдж до позначення свого твору-дії «4'33"» (чотири хвилини тридцять три секунди).

Починаючи з 60-х років перформанс як мистецтво дії починає активно розвиватися. Серед найвідоміших перфомеров, які стояли у витоків цього виду мистецтва можна назвати сербську художницю Марину Абрамович. За величезний стаж роботи в цій області вона отримала народне звання «бабушка перформансу».

Мистецтво дії розвивається і в Україні. На щорічному міжнародному фестивалі сучасного мистецтва Гогольфест в 2016 році в Києві було представлено перформанс «Шульхан Арух» (з івриту «накритий стіл»). В ньому прийняло участь 14 перфомеров. Тема дії – про цінність речей і приборкання хаосу.

25 лютого 2015 року у річницю розстрілу учасників Євромайдану в Києві українська художниця Ані Зур провела на вулиці Інститутській перформанс. Художниця, яка була обмотана червоною тканиною, скотилася по

Інститутській, залишивши після себе "червону смугу". В ході перформансу на вулиці розмоталося 200 метрів тканини. До перформансу як художньої практики також вдається українська група GAZ, яка розпочала бурхливу діяльність у 2013 році.

В основі перформансу як явища лежить натяк, який реалізується через провокативну дію автора. Наприклад, у вищезгаданому творі Джона Кейджа виконавець натякає, що час виконання твору пішов і закриває кришку фортеп'яно. У художній практиці дія, розгорнута у просторі й часі набуває статусу завершеного твору. Допоміжними засобами можуть виступати костюм, місце дії, звукові й світлові ефекти тощо. Перформанс як індивідуальний або груповий проект може бути представлений у різних місцях – від художньої галереї до вулиці, і в різних природних умовах. Спочатку представники мистецтва дії використовували власні території – квартири (Нам Джун Пайк, США) і студії (Йоко Оно, США; Мєрі Бауермайстер, Німеччина). Пізніше – промислові склади, магазини і бари, що обґрунтовувалося більшим ефектом твору в умовах зміненого контексту сприйняття. Далі демонстрація відбувається в залах музеїв і галерей, що свідкує про офіційне визнання перформансу як художньої практики.

Твір-перформанс може існувати лише один раз у своїй неповторності проживання і сприйняття, хоча сучасні технічні засоби дозволяють його зафіксувати. Засадами цієї неповторності є вплетеність дії у реальність: кліматичні умови, час дії, стан автора або інших осіб у момент самої дії тощо. Тому перформанс як художній твір може існувати лише у точці «тут і зараз» тільки один раз. Повторне виконання дії буде вже іншим самостійним твором. Важливим моментом є наявність глядача, який є співучасником перформансу. Для прикладу опишемо вуличний перформанс одного із жителів Лос-Анджелеса. Поряд з Обсерваторією Гріффіта в Лос-Анджелесі з'явилася «дзеркальна людина». Її костюм від голови до п'ят повністю

був сконструйований із осколків дзеркал. Людина провела перед Обсерваторією декілька годин і всі бажаючі змогли побачити в елементах його одягу власне відображення поряд з відображенням навколишнього середовища. Ім'я його залишилося невідомим так само як і наміри.

Логічно припустити, що перформанс як художній твір у своїх витоках сягає часів народного театру і скоморохів. Проте перформанс як явище виник набагато раніше. Дослідники перформансу першим відомим перформером називають Діогена. До перформерів можна віднести і юродивого, який протягував Івану Грозному кусок м'яса.

Втіленням постмодерного перформансу називають візуалізовану форму протесту. Наприклад політичний перформанс проти авторитарних законів від 16 січня 2014 року, які, зокрема, забороняли носіння масок та шоломів під час мирних вуличних акцій. На народні віча кількох наступних днів протестувальники приходили у каструлях, мисках, будівельних і військових касках, перев'язували обличчя шарфами, прикривалися розмальованими у блакитно-жовту тональність медичними масками.

Чому ж саме в епоху постмодерну митці звертаються до перформенсу в якості художнього засобу? *По-перше*, натяк перформенсу передбачає плюралізм в його інтерпретації, що утверджує свободу особистості глядача; *по-друге*, в основі перформансу покладена ідея творчості як способу життя. Творчість трактується як пошук нестандартних рішень і засобів при розв'язанні життєво значущих проблем, що є шляхом до подолання колективних стереотипів (наприклад, у творі «4'33"» заклик послухати тишу, з якої народжується музика); *по-третьє*, звернення до глядачів не лише як до вдумливих, а й до відповідальних (не лише за власні вчинки й власне життя) істот, що є досить актуальним для епохи постмодерну; *по-четверте*, зміна ролі автора, який виступає діючою особою твору, що відображає динамізм епохи і втілює ідею про те, що всі люди є творцями життя (наприклад, перформанси групи GAZ); *по-п'яте*, тісний контакт автора із глядачем відображає особливість сучасної епохи – більш тісні взаємозв'язки між людьми. Наприклад, Марина Абрамович цілеспрямовано досліджує у своїх роботах взаємодію між художником і глядачем (наприклад, її велика робота «У присутності художника»).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гниренко Ю. Перформанс как явление современного отечественного искусства [Електронний ресурс] / Юлия Гниренко – режим доступу: www.gif.ru/texts/txt-gnirenko-diplom/
2. <http://artukraine.com.ua/>.

Г.А. Гайдукевич

*кандидат психологічних наук,
завідувач кафедри психології,
Житомирський інститут МАУП*

КАРПАТСЬКА УКРАЇНА ЯК СКЛАДОВА МОДЕРНІЗАЦІЇ СУЧАСНОЇ УКРАЇНИ

Суверенітет та незалежність української держави є невід'ємною цінністю нашого народу. З приводу цього в Україні, і сказано, і написано стільки, що реалізовувати це можна десятиріччями. Розглядаючи напрями розвитку суверенітету слід підкреслити, що деякий час в Україні запроваджувалися ідеї митного союзу, союзу з ЄС. У будь-яких політичних думках з приводу цього наша держава розглядалась (до речі розглядається й досі) як те, що межує між сходом та заходом, а не є чимось самостійним. За останні десять років чим більше ми казали про незалежність, тим більше на практиці її втрачали. Повстала нагальна потреба поставити питання незалежності на підґрунтя самодостатності через повну перебудову держави та здобуття нейтрального статусу [1].

Сьогодні майже не має сумніву в тому, що створення української федерації є шлях до більш цивілізованого майбутнього, до більшої волі та демократії, до єдності народу України. І певне, важливе місце у майбутній федерації повинно належати Західній Україні або її вірогідній назві Карпатська Україна. У зв'язку з федералізацією майбутнє культурне багатство держави не пов'язано з реалізацією унітарної ідеї, але неодмінно пов'язано із розвитком культурних надбань історико-культурних регіонів. Наприклад, сьогодні по різному можна оцінювати події на сході держави, але якщо ми розглядаємо майбутнє сходу, як невід'ємну частину України ми повинні оцінювати збройне протистояння, яке вже увійшло у нашу сучасну історію, як боротьба за автономію та руську мову назавжди у якості ще однієї цінності нашої майбутньої держави. Як що сучасна політична думка в Україні не переступить через свої амбіції не визнання права регіонів на власне життя у межах єдиної держави, ми можемо втратити не тільки східний регіон повстання, але й надію на повернення Криму.

Своєчасною є постановка питання про створення Карпатської України, особливо якщо мова йде про євро інтеграційні процеси. Дані процеси не слід трактувати примітивно з точки зору пересічного споживача соціально-політичного інформаційного продукту, який вважає що Україна повинна стати членом ЄС. Зовсім ні, мова йде про інші процеси, які вкрай важливі для побудови майбутнього суверенітету нашої держави: це пристосування або надбання тих цивілізаційних здобутків, які стали змістом західно-

європейської цивілізації і таким чином подолати свою не цивілізованість і навіть дикунство (особливо що стосується надмірної жорстокості революцій та війн) у вирішенні політичних питань та функціонуванні влади. Доречі цьому процесу є досить показовий приклад Турції, яка йшла у європейську спільноту понад 50 років і отримала відмову щодо входження в ЄС завдяки вето, яке було накладене Австрією. Але за ці довгі роки руху до Європи Турцію вдалося перетворити з азіатсько-варварського державного утворення на самодостатню, і культурно, і економічно сучасну, досить розвинуту державу з розміщенням іноземних ліцензійних підприємств, які з собою принесли технології, культуру виробництва, навички організації рентабельної економіки, робочі місця, а також певні соціальні стандарти до якості життя людей. Іменно у такому сенсі євро інтеграційні процеси потрібно розглядати і нам, в Україні коли мова йде про модернізацію українського суспільства взагалі і створення Карпатської України зокрема.

Як що б у нинішніх умовах західна Україна змогла ініціювати питання про автономізацію свого регіону ми отримали б ситуацію повного припинення протистояння і за прикладом Західної України не тільки Схід (Слобожанщина та Новоросія), а й інші культурно-історичні регіони (Полісся, Поділля та Примор'я) приступили б до поступової відбудови держави, але вже на інших федеративних засадах, тобто з повагою до прав людей, історико-культурних цінностей регіонів, як малої Батьківщини маючи певну федеративну автономію.

У першу чергу у процесі модернізації, євро інтеграційного руху автономія потрібна самій західній Україні. Демократизація лінгвістичної ситуації, створення умов формування єдності неодмінно поставлять питання про другу державну мову руську, як мову для якої українська земля є Батьківщиною, а для народу України велике історичне надбання [2]. Поряд з руською мовою українська повинна мати свій осередок, і зберігання, і розвитку. Цим осередком повинна стати Карпатська Україна, де буде тривати процес розвитку мови на рівні стародавніх діалектів. Центральна частина України таким чином стає місцем існування літературної форми української мови. Осередком зберігання та розвитку руської мови у такому випадку стає Крим з регіоном її розповсюдження у Примор'ї та на сході України (вважаємо, що серед читачів немає тих, хто розглядає відокремлення Криму не зворотнім явищем).

У найближчий час проблемою Карпатської України може стати не розвиненість економіки. В значній мірі економічний механізм в західній Україні реалізується не за рахунок існування виробничої економіки, а за рахунок паразитуючої, тобто тієї, що живе

за принципом купити дешевше продати дорожче. Вже сьогодні треба розуміти, що створення в західній Україні суб'єкта майбутньої української федерації передбачає певну самодостатність економіки, враховуючи особливі умови, екологічні вимоги до регіону Карпат. У регіоні, з приводу цього недоцільно розташовувати потужну важку промисловість. Але водночас не можна допустити не розробку нафтових родовищ, які можуть давати постійний валютний прибуток державі. Чомусь досі в Україні не афішується західно українська нафта, яка за рахунок надзвичайно великої концентрації воску є ідеальним компонентом для побудови найякісніших автобанів за західно європейськими стандартами. Мало хто знає, що західноєвропейські шляховики й досі у будівничих цілях штучно, у лабораторних умовах додають у нафту віск, щоб досягти структури західно української нафти при створенні асфальтних сумішей підвищеної якості та тривалості експлуатації автошляхів.

Доцільним і перспективним для Карпатської України є створення розгалуженої мережі підприємств щодо пошиття виробів із натурального льону. Оскільки Полісся у найближчому майбутньому може відтворити свою світову монополію на вирощування льону та виробництво натуральної тканини. Можливо Україні вдасться перехопити у американців традицію вироблення джинсів і створити свої із натурального льону, тим більше, що льон міцніше за бавовну. Значний розвиток може отримати взуттєва промисловість: парусинове взуття, яке виробляється з льону. Наприклад, щодо дітей то воно досить дешеве і відповідає найжорстким екологічним вимогам щодо збереження здоров'я. Не зайвим буде підкреслити, що комбіновані взуттєві вироби (шкіра з парусиною) на міжнародному ринку при дотриманні певних модельних, стилістичних вимог користуються підвищеним попитом (можна згадати найвишуканіші валютні магазини часів існування Союзу). Приведені роздуми щодо льону у повному обсязі стосуються вирощування цукрового буряка та вироблення цукру, виготовлення виробів з цукру. Сьогодні цукрова промисловість можливого конкурента у створенні цукрової монополії Куби значно менш потужна ніж можливості України, а міжнародна торгівля цукром на "острові свободи" підтримується штучно, за рахунок потреби забезпечення своєї політичної присутності у регіоні, наприклад Росією. Відновлення цукрового виробництва світового рівня у Поліссі також може відкрити нові перспективи, напрями розвитку економіки у Карпатській Україні.

Подібні роздуми стосуються і відновлення хмелярства (відновлення можливої його монополії) у Поліссі та на Поділлі, яке зможе виробляти експортний продукт, а також

дати новий поштовх традиціям пивоваріння у Західній Україні. Підкреслимо, що у приведених роздумах щодо відновлення тих чи інших виробництв мова йде про ті натуральні вироби, які на кожному етапі розвитку, і технологій, і суспільств постійно, завдяки своїй натуральності зберігають і підвищують свій попит.

Відновлення льняної, цукрової монополії, іншого виробництва особливо можливе завдяки створенню в Україні сільського господарства індустріального типу, що передбачає мережу державних господарств [2]. Доречі, такі господарства повинні створити всі умови життя, тобто відродити українське село, як провідний осередок збереження та розвитку культури. Механізм відродження культури, її розвитку у такому випадку полягає в тому, що селянин отримає вільний час завдяки нормованому робочому дню у держгоспі, гарантованій відпустці та відпочинку у вихідні та святкові дні, взагалі системі трудового права, яке, наприклад, має міський робочий (з законодавчо встановленими соціальними гарантіями). В історії культури відомим є приклад: коли стародавні китайці перейшли до колективного землеробства в них з'явився час для того, щоб підняти голову і подивитись у небо, пізнати зірки і природний шлях дао, пізнати себе і навколишній світ; з цим пов'язаний унікальний зліт культури і науки в історії стародавнього Китаю та нова епоха його цивілізаційного розвитку (щодо розвитку науки, культури епоха отримала назву "епоха 100 шкіл").

Своєчасною, і для Західної України, і для України взагалі є створення вітчизняного електромобіля, тобто доступного для широкого загалу людей засоба пересування. Причому перш за все річ йде про міський електробус, який нарешті замінить не рентабельні тролейбуси. Для вирішення проблеми створення електробуса вже знайдений той механізм, який забезпечить зберігання енергії, яка значною мірою витрачається на переривання та початок руху у зв'язку із зупинками. Річ йде про електромеханічний накопичувач енергії з магнітною підвіскою. Ротор такого накопичувача не припиняє свій рух на зупинках завдяки тому, що магнітна підвіска виключає тертя, а відтак зберігається накопичена енергія за рахунок попереднього руху електробуса. Іменно вона, а не енергія акумуляторних батарей дозволяє трансформувати електромобіль у міський електробус (тобто той вид транспорту, який постійно витрачає значну енергію на початок руху). Враховуючи той факт, що колись за програмою конверсії у Львові був створений найсучасніший тролейбус виробництва електробуса (першого у світі) можна було б розпочати на львівському тролейбусному заводі. Не важко зрозуміти, що електробус відноситься до гіперрентабельного міського транспорту і

тим більше дозволить замінити тролейбуси, які вже давно не здібні виконувати функцію міського пасажирського транспорту.

Щодо народного електромобілю на який давно чекають люди мабуть доречно підкреслити, що в ньому потрібно зберегти назву «Таврія» – моделі, виробництво якої майже ліквідовано, але назва має велике значення для нашого народу та держави. Доречі електромобіль «Таврія» можливо можна буде випускати у декількох модифікаціях: для північних регіонів експлуатації та південних (з відкидним верхом). Майбутнім конструкторам вітчизняного електромобіля треба пам'ятати, що важливою умовою його конструкції повинні бути жорсткі умови до аеродинамічних характеристик корпусу авто, що визначає, і його економічність, і дальність пробігу без підзарядки. Доречі західно європейські автоконструктори даному фактору у створенні різних моделей електромобілів не приділяють значної уваги. Не зайвим буде підкреслити, що побутовий народний електромобіль у купі з електробусом зможуть майже вирішити проблему припинення залежності України від імпортного авто пального, особливо у майбутньому, причому чим далі тим ефективніше. Таким чином, те пальне що виробляє наша держава з вітчизняних джерел вистачить, і на грузові перевезення, і на міжміські та міжнародні автосполучення.

У якості узагальнюючих роздумів необхідно підкреслити, що значне місце у стабільності економічного механізму Західної України повинна посідати державна економіка, тобто та яка належить усьому народу. Наявність державної економіки разом із середнім та дрібним бізнесом є змістом створення економіки змішаного типу, тобто тієї економіки завдяки якій можливо забезпечити економічну самодостатність українського суверенітету, а також забезпечити сильну соціальну політику держави: забезпечення старості, дитинства, безкоштовна чи майже безкоштовна у купі із страховою медициною охорона здоров'я і т. і.

Важливою особливістю Карпатської України є те, що вона має стійкі зв'язки у самому широкому сенсі з Молдовою. Сьогодні Молдова, як і інші деякі держави пропагує свій рух до ЄС. Зрозуміло, що такий пропагандистський демарш Молдови є змістом безперспективності її розвитку, і перш за все завдяки відсутності економічного та наукового потенціалу. Не треба додатково пояснювати, що пересічний сільський мешканець Молдови веде майже жебрацький спосіб життя. За таких умов при подальшому русі Молдови у ЄС Європа отримуватиме державу рабів, які будуть обслуговувати своїх закордонних хазяїв. На сьогоднішній день, враховуючи ситуацію в Україні, у

Молдови немає жодних перспектив на розвиток свого суверенітету. Однак, ця перспектива може з'явитися за умов майбутнього входження до складу майбутньої нейтральної (в Україні створена наукова концепція побудови нейтрального суспільства) федеративної України (на правах суб'єкта української федерації чи у складі Карпатської України) де її чекає споріднена західно українська культура, знайомий спосіб життя і природний шлях інтеграції до економіки України. У такому випадку актуальним для Молдови стає питання введення руської мови у якості другої державної, оскільки нарешті, за умов її введення може вирішитися питання приєднання Придністров'я до Молдови. Як бачимо щодо руської мови, її трансформації у другу державну, і Україна, і Молдова випробують однакову потребу. Треба також додати, що існує історична спорідненість Карпатської України та Молдови щодо походження, пов'язаного із знаходженням на Великому міграційному шляху з Індії до Західної Європи (міграційно-торгівельний шлях у стародавні часи проходив по північному березу Чорного моря), споріднений зв'язок з кочовиками волохами чи влахами, які мігруючи осідали на півночі Балкан, на території сучасної Молдови і в регіоні сучасних Карпат.

У найближчі роки спорідненість Молдови та Карпатської України, України взагалі може бути додатково ініційована. Справа в тому, що сучасну Україну ми не можемо розглядати, як державну систему, яка сформувалася остаточно. Навпаки, Україна являє з себе той динамічний державний механізм, який потребує змін, а при відсутності їх неодмінно формується революційна ситуація. Розглядаючи проблематику удосконалення державної символіки вітчизняна наука дійшла висновку про необхідність введення до складу кольорів державного прапора червоного кольору, що робить колорит державних прапорів Молдови та України спорідненим і створює психологічні умови для подальшого зближення наших держав та народів [3, с. 21].

Не важко зрозуміти, що поступовий, природньо спрямований рух вказаного регіону не має нічого спільного з демагогічними заявами політиків про інтеграцію з ЄС з точки зору входження в нього. І Молдова, і Карпатська Україна більш тяжіють до Чорноморського регіону (який містить у собі в тому числі й азійський культурний колорит походження молдовського та західно українського етносів). Тим більше, що наука України попри політиків, які змагаються тільки за владу вже проголосила (у якості декларації про наміри) про створення Чорноморського регіону миру [4], якому разом із нейтральною Україною належить визначити долю миру не тільки у Європі, але й на Євразійському континенті.

Приведені роздуми щодо створення Карпатської України, мабуть, доцільно доповнити складом її території, яка у своїй основі скоріше за все повинна бути розташована на бувших Галицько-Волинських землях, тобто включати в себе області: Львівську, Закарпатську, Івано-Франківську, Чернівецьку, Тернопільську та Волинську. Важливе наступне додаткове пояснення. Тернопільська область строго історично кажучи не входить до Карпатського регіону, оскільки входить до регіону локалізації культури Поділля або Подільського історико-культурного регіону. Але інтенсивні національно-визвольні змагання, якими відрізнявся регіон останні сто років привів до поступової спорідненості Тернопільської області з Карпатським регіоном, а відтак область повинна входити до нього.

Марно сподіватись, що на даній конференції ми зможемо висвітлити усі аспекти становлення та розвитку Карпатської України як майбутнього суб'єкта української федерації, важливо те, що сьогодні було розпочато розмову про її створення. Україна загубила значну кількість часу на демагогію на тему інтеграцій, того часу, який історія відвела на побудову свого суверенітету. Через втрату територій, через тривалі бойові дії Україна поступово розуміє, що не може бути заложником якихось політичних догм тих чи інших політичних угруповань, які перехоплюють одне у одного владу. Україна також поступово розуміє, що нехтування суверенітетом не важливо у який бік - це злочин по відношенню до нашої історії і народу. На шляху його збереження та розвитку ми не маємо права бути не мудрими, не прагматичними, не відповідальними за нашу спільну долю і долю кожного.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Гайдукевич Г. А.* Концептуальные наброски к реформе ООН : нейтралитет / Г. А. Гайдукевич // Парадигми регіональних особливостей інституційних перетворень соціальної держави. [Збірник]. – Чернігів : Чернігівський інститут ім. Героїв Крут. ПрАТ “ВНЗ “МАУП”, 2013 – 207 с.
2. *Гайдукевич Г. А.* Новая генерация украинцев и государственное двуязычие в Украине. / Г. А. Гайдукевич // Актуальні проблеми українознавства : [звед. зб. матер. наук.-практ. Д-87 конф.]. – К. : МАУП, 2012. – 286 с.
3. *Гайдукевич Г. А.* Украина и концептуальное решение ближневосточной проблемы. / Г. А. Гайдукевич // Матеріали X Всеукр.наук.-практ.конф. «Становлення і розвиток української державності: історія, сучасність, зарубіжний досвід / редкол.: А. М. Подоляка (голова) [та ін.]. – 2014. – 460 с.
4. *Гайдукевич Г. А.* Нейтральная Украина и черноморский регион. / Г. А. Гайдукевич // Актуальні проблеми українознавства: [звед. зб. матер. наук.-практ. конф.]. – К.: ДП «Видавничий дім» Персонал», 2013. – 188 с.

В.В. Меліченко,

*студент факультету фізичного виховання і спорту,
Житомирський державний університет імені Івана Франка
викладач циклової комісії загальноосвітніх
та фундаментальних дисциплін Коледжу
при ЖІ ПрАТ «ВНЗ «МАУП»*

ПРОБЛЕМИ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ ТА ЗДОРОВОГО СПОСОБУ ЖИТТЯ У СУЧАСНОМУ СУСПІЛЬСТВІ

В основі конкурентоспроможності людини, його фізичної дієздатності лежить високий рівень здоров'я, який досягається умовами здорового способу життя. Фізична культура і спорт через свій вплив у вигляді фізичної діяльності, профілактичного і лікувального засобу, гігієни і культури, активного відпочинку та розваг утвердилися, з одного боку, як важливий фактор гармонійного розвитку і виховання молоді, а з іншого – як життєва необхідність для людей різного віку, професії та соціальних категорій.

Фізична культура – це частина загальної культури суспільства, одна зі сфер соціальної діяльності, яка спрямована на підтримку здоров'я, розвиток фізичних здібностей людини та використання їх у відповідності до потреб громадської практики. Вона містить всі досягнення, накопичені у процесі суспільно-історичної практики: рівень здоров'я, спортивної майстерності, науки, творів мистецтва, пов'язаних з фізичним вихованням, і навіть матеріальні (технічні) цінності (спортивні споруди, інвентар тощо.).

Під фізичною культурою розуміють сукупність усіх властивих даному суспільству цілей, завдань, засобів, форм заходів, що сприяють фізичному розвитку та удосконаленню людини. Сюди входять система фізичного виховання, фізична активність, фізична освіта, гігієнічна фізична культури, спорт тощо.

Фізична культура включає у себе фізичну активність, яка є однією з найважливіших умов життя і розвитку людини. Її слід розглядати як біологічний подразник, який стимулює процеси росту, розвитку, формування організму та його адаптаційних можливостей.

Фундаментальна частина фізичної культури включається у систему освіти та виховання молодого покоління у якості фактора забезпечення базового рівня фізичної підготовленості.

Система фізичного виховання є організованою, упорядкованою та цілеспрямованою сукупністю основ і форм фізичного виховання, властивих кожній суспільній формації [6].

Людина протягом життя перебуває під постійним впливом цілого спектру чинників навколишнього середовища – від екологічних до соціальних. Крім індивідуальних біологічних особливостей усі вони безпосередньо впливають на її життєдіяльність, здоров'я і в кінцевому підсумку на тривалість життя.

Біосоціальні фактори здорового способу життя – це результат комплексного впливу середовища життєдіяльності, що проявляється через стан здоров'я (фізичний розвиток організму, функціональний стан систем організму, фізична працездатність і рівень розвитку фізичних здібностей).

На жаль, переконати людину в тому, що вона неправильно живе, зовсім непросто. Люди часто підпадають під вплив моди.

Мода – це не тільки форма зачіски або довжина спідниці. Мода – це форма поведінки, що охоплює значну частину суспільства і має здатність поширюватися. Отже, можна говорити про моду на спосіб життя, режим харчування, на фігуру, тобто на те, що безпосередньо стосується хвороб. Поширення моди засноване на рефлексі наслідування. Легше засвоюються ті форми поведінки, які певною мірою пов'язані з біологічними потребами організму, тобто з його рефлексами та інстинктами. Зараз потрібно створювати нову моду – моду на здоров'я.

В організмі людини закладені величезні резервні можливості, які, за розрахунками фахівців, повинні забезпечувати людям середню тривалість життя в 125-150 років. Причина того, що така тривалість життя є поки недосягнутою, пов'язана з факторами ризику в способі життя людей. До таких факторів належать: мала рухова активність (гіпокінезія); порушення харчування і переїдання; алкоголізм; наркоманія; куріння; психологічні стреси.

Вони не тільки прискорюють процеси старіння, скорочують тривалість життя, але і сприяють виникненню різних захворювань [5].

Найбільш повно взаємозв'язок між способом життя і здоров'ям виражається в понятті «здоровий спосіб життя», який об'єднує все, що сприяє виконанню людиною професійних, суспільних і побутових функцій в необхідних для здоров'я умовах і виражає орієнтованість особистості на формування, збереження та зміцнення індивідуального і громадського здоров'я.

Здоровий спосіб життя виражає орієнтованість людини на зміцнення і розвиток особистого та громадського здоров'я, реалізує найбільш цінний вид профілактики захворювань – первинну профілактику, запобігає їх виникненню, сприяє задоволенню життєво важливої потреби в активній руховій діяльності.

Елементами здорового способу життя є: руховий режим, що включає всі можливі види рухової активності; загартовування організму; раціональне харчування; гігієна праці та відпочинку; особиста і громадська гігієна; гармонізація психоемоційних взаємовідносин у колективі.

Одними з найважливіших складових здорового способу життя виступають заняття фізичними вправами і спортом, роль яких полягає не лише в безпосередньому впливі на організм, але й у вихованні ціннісних орієнтації на здоров'я. Тому фізичне виховання сьогодні набуває особливо важливого значення у формуванні навичок здорового способу життя серед дітей та підлітків [6].

Фахівці визначають мінімально необхідний рівень фізичного навантаження для людини. Академіком М.М. Амосовим використані дані Купера при побудові таблиці мінімально необхідних навантажень і часу тренування (табл. 1).

Таблиця 1

Співвідношення часу та обсягу фізичного навантаження

Тиждень тренування	Біг на місці	Біг по доріжці		Ходьба	
		відстань	час	відстань	час
В В І Д Н И Й К У Р С					
1	1 хв	1,5 км	18 хв	1,5 км	20 хв
2	2 хв	1,5 км	16 хв	1,5 км	16 хв
3	3 хв	1,5 км	15 хв	2,5 км	30 хв
4	4 хв	1,5 км	14 хв	2,5 км	30 хв
5	5 хв	1,5 км	13,5 хв	2,5 км	28 хв
6	6 хв	1,5 км	13 хв	2,5 км	25 хв
7	8 хв	1,5 км	12,5 хв	3 км	31 хв
8	10 хв	1,5 км	12 хв	3,5 км	35 хв
9	12 хв	1,5 км	11,5 хв	4 км	40 хв
10	14 хв	1,5 км	11 хв	4 км	40 хв
11	17 хв	1,5 км	10,5 хв	4,5 км	45 хв
12	20 хв	1,5 км	10 хв	5 км	50 хв

Перші 6 тижнів – вступний тренувальний курс. Для здорових людей молодше 30 років темпи бігу на місці доходять до 90-100 кроків на хвилину; швидкість бігу по доріжці підвищується до наступних значень: 1,5 км за 7,5 хв, або 3 км за 20 хв. Для здорових людей у віці від 30 до 50 років темп бігу на місці – до 80-90 кроків на хвилину, а швидкість

бігу по доріжці – 1,5 км за 9 хв, або 3 км за 22 хв. Для хворих тривалість тренування збільшується в 1,5–2 і навіть 3 рази в залежності від стану здоров'я [1].

Спосіб досягнення гармонії людини один – систематичне виконання фізичних вправ. Крім того, експериментально доведено, що регулярні заняття фізкультурою, які раціонально входять у режим праці і відпочинку, сприяють не тільки зміцненню здоров'я, але й істотно підвищують ефективність трудової та навчальної діяльності. Однак не всі рухові дії, що виконуються в побуті і процесі роботи, є фізичними вправами. Ними можуть бути тільки рухи, які спеціально підбираються для впливу на різні органи і системи, розвитку фізичних якостей, корекції дефектів статури.

Фізичні вправи зроблять позитивний вплив, якщо при заняттях будуть дотримуватися певні правила. Необхідно стежити за станом здоров'я – це потрібно для того, щоб не завдати собі шкоди, займаючись фізичними вправами. Якщо є порушення з боку серцево-судинної системи, вправи, що потребують суттєвої напруги, можуть призвести до погіршення діяльності серця.

При виконанні фізичних вправ організм людини реагує на задане навантаження відповідними реакціями. Активізується діяльність всіх органів і систем, в результаті чого витрачаються енергетичні ресурси, підвищується рухливість нервових процесів, зміцнюються м'язова і кістково-зв'язкова системи. Таким чином, поліпшується фізична підготовленість людини і в результаті цього досягається такий стан організму, коли навантаження переносяться легко, а раніше недосяжні результати в різних видах фізичних вправ стають нормою; з'являється гарне самопочуття, бажання займатися, піднесений настрій і міцний сон. При правильних і регулярних заняттях фізичними вправами тренуваність покращується з року в рік, а ви будете в гарній формі протягом тривалого часу.

Здоров'я – безцінне надбання не тільки кожної людини, але і всього суспільства. При зустрічах, розставання з близькими і дорогими людьми ми бажаємо їм доброго і міцного здоров'я, оскільки це – основна умова і заповідь повноцінного і щасливого життя. Здоров'я допомагає нам виконувати наші плани, успішно вирішувати основні життєві завдання, долати труднощі, а якщо доведеться, то й значні перевантаження. Гарний стан здоров'я, який розумно зберігається та укріплюється самою людиною, забезпечує їй довге й активне життя.

Наукові дані свідчать про те, що у більшості людей при дотриманні ними гігієнічних правил є можливість жити до 100 років і більше [2].

На жаль, багато людей не дотримуються найпростіших, обґрунтованих наукою норм здорового способу життя. Одні стають жертвами малорухомості, що викликає передчасне старіння, інші зловживають в їжі з майже неминучим розвитком ожиріння, склерозу судин, а у деяких – цукрового діабету, треті не вміють відпочивати, відволікатися від виробничих і побутових турбот, вічно неспокійні, нервові, страждають безсонням, що в остаточному підсумку приводить до численних захворювань внутрішніх органів. Деякі люди, піддаючись згубної звички до паління і алкоголю, активно вкорочують своє життя.

«Гімнастика, фізичні вправи, ходьба повинні міцно увійти в повсякденний побут кожного, хто хоче зберегти працездатність, здоров'я, повноцінне і радісне життя». Цей стародавній вислів Гіппократа і тепер залишається надзвичайно актуальним [1].

Здоровий спосіб життя є суб'єктивно значущим, тому у збереженні і зміцненні здоров'я кожної людини необхідна перебудова свідомості, ломка старих уявлень про здоров'я, зміна стереотипів поведінки.

Як бачимо, за здоров'я доводиться боротися, відмовлятися від деяких своїх поглядів і звичок. Треба завжди пам'ятати про відповідальність за своє здоров'я перед собою, дітьми, рідними, близькими, перед суспільством. «Потрудіться бути здоровими!», – сказала актриса Фаїна Раневська, відома своїм творчим довголіттям [4].

Можливостей і резервів для тривалого і здорового життя дуже багато, але резерви без навантаження не зберігаються самі по собі, їх треба постійно підтримувати – тренувати. Про це людина повинна дбати сама, і при цьому докладати значні зусилля.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Амосов Н. М. Физическая активность и сердце. / Н. М. Амосов, Я. А. Бендет. – 4-е изд., перераб и доп. – К.: Здоровье, 1999. – 214 с.
2. Васильев В. Н. Утомление и восстановление сил / В. Н. Васильев – М., 1994 – 115 с.
3. Лях В. И. Концепция физического воспитания подростков / В. И. Лях, Г. Б. Мейксон, Л. Б. Кофман // Физическая культура: воспитание, образование, тренировка. – 1996. – №1. – С. 5-10.
4. Пірогова Є. А. Вплив фізичних вправ на працездатність і здоров'я людини / Є. А. Пірогова, Л. Я. Іващенко. – Київ: Здоров'я, 1986. – 98 с.
5. Улькин В. Н. Физическая подготовка / В. Н. Улькин – Минск, 1991. – 208 с.
6. Фурманов А. Г. Оздоровительная физическая культура: учебник для студентов вузов / А. Г. Фурманов, М. Б. Юспа. – Минск: Тесей, 2003. – 528 с.

Ю.М. Довгаль,

*старший викладач кафедри правознавства,
Житомирський інститут МАУП*

РОБОЧИЙ ЧАС ТА ЧАС ВІДПОЧИНКУ ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ

Надання Україні статусу країни з ринковою економікою зумовило необхідність розробки такого правового регулювання праці, яке б відповідало не тільки стандартам ринку, але й поєднувало і конституційний напрям розвитку як соціальної, демократичної держави.

Становлення правової держави в умовах розвитку ринкової економіки та подальша демократизація суспільного життя потребує наведення належного порядку в сфері нормативно-правового забезпечення соціально-трудових відносин, оскільки праця є єдиним джерелом поліпшення доброту людей, зміцнення могутності та процвітання нашої незалежної держави [1].

В сучасних умовах формування ринкових відносин, нових форм господарювання, проблема подальшого розвитку трудового законодавства (права) в Україні є досить актуальною. Це обумовлено тим, що сьогодні, на жаль, відсутні в цьому напрямі фундаментальні, теоретично ґрунтовні та практично вивірені наукові розробки в царині трудового права України, а пропозиції, які отримані в результаті наукових досліджень, стосовно вдосконалення чинного законодавства не використовуються належним чином державними органами при підготовці проектів нормативних актів у цій галузі.

Необхідно визнати, що в умовах нових форм господарювання виникають принципово нові трудові взаємовідносини між роботодавцями та працівниками в процесі реалізації їх суб'єктивного права на працю. Такі відносини потребують вироблення відповідних концептуальних підходів до правового регулювання процесу праці при різних формах власності, оскільки праця як була, так і залишається основним джерелом добробуту як конкретної людини, так і суспільства в цілому. Крім того, реалізація економічних реформ, які так необхідні зараз нашій державі, також не може обійтись без результативної діяльності працівника.

Наукове дослідження питань правового регулювання робочого часу та часу відпочинку найманих працівників покликане допомогти удосконаленню як загального законодавства з питань робочого часу та часу відпочинку, так і відповідних відомчих нормативно-правових актів. Дане питання набуває ще більшої ваги за умов реформування трудового законодавства і прийняття нового Трудового кодексу України.

Трудове законодавство України не містить в собі визначення поняття робочого часу, його визначено лише у науковій (юридичній) літературі.

«Робочий час – це встановлений законом, колективним договором чи угодою сторін період, протягом якого працівники зобов'язані виконувати роботу, обумовлену трудовим договором. Необхідна тривалість робочого часу працівника відображає норму його робочого часу та обчислюється кількістю годин, які працівник повинен відпрацювати протягом певного календарного періоду» [6].

Тривалість робочого часу може бути предметом колективно-договірного, централізованого та індивідуально-договірного регулювання. Кодекс законів про працю України (далі – КзпПУ) визначає максимально допустимі норми робочого часу для всіх працівників. При цьому законодавець надає право роботодавцям при укладенні колективного договору, встановлювати меншу норму тривалості робочого часу (ч. 2 ст. 50 КзпПУ).

Законодавством визначається основний та неосновний робочий час. «Основний – це встановлена законом або трудовим договором тривалість робочого часу, яку безумовно повинен відпрацювати працівник. До цього виду робочого часу належить: нормальний, скорочений та неповний робочий час. Неосновним робочим часом вважається законодавчо закріплене відхилення від основного робочого часу. Це передусім – надурочні роботи, тривалість робочого часу у вихідні, святкові та неробочі дні» [5].

Під часом відпочинку у науковій літературі розуміється час, протягом якого працівник є вільним від виконання трудових обов'язків і вправі використовувати його на власний розсуд.

П. Д. Пилипенко зазначає, що правове поняття часу відпочинку не відповідає фізіологічному поняттю відпочинку, наприклад, коли людина спить. У зв'язку з цим науковці, які досліджували дане питання, запропонували увесь час поза робочим називати «вільним від роботи часом» або «неробочим часом». При цьому, у законодавстві застосовується саме термін «час відпочинку», і його правовий аспект пов'язаний із трудовими обов'язками працівника, тобто, коли працівник вільний від такого зв'язку, а значить право на відпочинок гарантується нормуванням робочого часу [4].

Виходячи з основних положень діючого на сьогодні законодавства щодо відпусток та визначення поняття «відпустка», значних розбіжностей у визначеннях науковців не виникає. Так, під відпусткою слід розуміти час відпочинку, який обчислюється в

календарних днях і надається працівникам зі збереженням місця роботи і заробітної плати [6].

Таке визначення більше стосується щорічних відпусток, оскільки в ньому йдеться про збереження заробітної плати на час відпустки. А тому більш універсальним є визначення відпустки як вільного від роботи часу визначеної тривалості в календарних днях із збереженням на її період місця роботи (посади), заробітної плати (допомоги) у випадках, передбачених законодавством.

Але, на практиці щодо різних видів відпусток визначених Законом «Про відпустки», досить часто вживаються різні назви. Так, щорічну відпустку називають «тарифною», «профспілковою», «трудовою». Такі назви не відповідають законодавству і не повинні вживатися в графіках відпусток, у наказах, тому що неправильні формулювання можуть утворювати спірні ситуації [5].

Отже, робочий час – це встановлений законом, колективним договором чи угодою сторін період, протягом якого працівники зобов'язані виконувати роботу, обумовлену трудовим договором.

Час відпочинку – це проміжок часу, протягом якого працівник згідно із законодавством та локальними нормативно-правовими актами вільний від виконання трудових обов'язків і який він має право використовувати на свій розсуд.

Праця, як процес цілеспрямованої дії на предмети зовнішнього світу, є основою будь-якої людської діяльності. Основу цих відносин складають трудові правовідносини, тобто ті, які виникають між працівником і роботодавцем на підставі укладення між ними трудового договору з приводу використання найманої праці працівника. Але праця кожної особи буде ефективною тільки тоді, коли працівник матиме час не тільки для виконання свої трудових обов'язків, але і час для відновлення працездатності, тобто коли матиме час і для відпочинку.

Правове регулювання робочого часу та часу відпочинку здійснюється на основі великої кількості законодавчих та підзаконних нормативних актів. Показовим при цьому є той факт, що до сьогодні в Україні діє велика кількість нормативних актів СРСР. Право кожного, хто працює, на відпочинок проголошено статтею 24 Загальної декларації прав людини [2] та витікає з вимог статті 7 Міжнародного пакту про економічні, соціальні і культурні права [3]. В свою чергу, у чинному законодавстві воно знайшло закріплення в ст. 2 Кодексу законів про працю України поряд із закріпленням права на працю. Незважаючи на те, що сьогодні в нашій державі існує кодифікований нормативний акт,

який повинен був би належним чином регулювати питання робочого часу та часу відпочинку, їх вирішення залишає бажати кращого. Вищезокреслене свідчить про нагальну необхідність розробки та прийняття нового трудового кодексу, в якому б ці питання були врегульовані на належному рівні та не допускали двоякого тлумачення та розуміння.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Конституція України*, прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996р. // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30.
2. *Загальна декларація прав людини*, прийнята Генеральною Асамблеєю ООН 10.12.1948р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/995_015.
3. *Міжнародний Пакт про економічні, соціальні і культурні права*, прийнятий Генеральною Асамблеєю ООН 16.12.1966р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/995_042
4. *Трудове право України : Курс лекцій / За ред. П. Д. Пилипенка*. – Львів: Вільна Україна, 2006.
5. *Трудовое право Украины / Под ред. Чанышевой Г. И., Болотиной Н. Б.* – Х.: Одиссей, 2001.
6. *Кодекс законів про працю України* // Відомості Верховної Ради України. – 1971.

А.М. Лук'янчук,

*старший викладач кафедри правознавства,
Житомирський інститут МАУП*

ПРОЦЕСУАЛЬНІ ТА ОРГАНІЗАЦІЙНІ ПИТАННЯ ПРИЗНАЧЕННЯ ЕКСПЕРТИЗ

В кримінально-процесуальній діяльності спеціальні пізнання використовуються у двох формах: при залученні фахівців у ході окремих слідчих (судових) дій та в межах проведення експертизи. Під час розгляду справ у судах важливу роль відіграє судова експертиза.

За допомогою судової експертизи при дослідженні експертом доказів за завданням(постановою слідчого або ухвалою слідчого судді) досліджуються речові докази для встановлення фактичних даних та обставин, які мають важливе значення при вирішенні цивільної або кримінальної справ.

Проведення судової експертизи регламентовано Законом України від 25 лютого 1994 р. «Про судову експертизу», КПК (ст. 75-77; 196-205; 310-312) і Цивільно-процесуальним кодексом України (ст. 57-61 ЦПК). Згідно з чинним законодавством України експертиза призначається у випадках, коли для вирішення певних питань при провадженні у справі потрібні наукові, технічні або інші спеціальні знання(ч.1 ст.75 КПК). До спеціальних знань відносяться будь-які знання та уміння об'єктивного характеру, отримані внаслідок вищої професійної підготовки, наукової діяльності, досвіду практичної роботи, що відповідають сучасному науковому і практичному рівню [1, 2].

У кримінально-процесуальному законодавстві та криміналістиці судова експертиза визначається як дослідження, що проводиться у відповідності з кримінально-процесуальним або цивільно-процесуальним законом особою, яка володіє спеціальними знаннями у науці, техніці, ремеслі з метою встановлення обставин(фактичних даних), що мають значення для справи.

Найбільш поширеним видом судової експертизи є криміналістична, яка вирішує питання для встановлення тотожності об'єктів або їх відсутності. Тобто, встановленням суттєвих у справі обставин, які важливі для розслідування злочину, дає доказові факти, одержати докази. Така експертиза вимагає застосування спеціальних криміналістичних знань. На даний час загальновизнаним є те, що об'єктами ідентифікації в криміналістиці можуть бути речі, тварини, особи. Об'єктами ідентифікації вони стають, коли потрапляють в орбіту судового процесу, а встановлення тотожності набуває істотного значення для справи. Завдання встановлення тотожності предметів може виникнути при

розслідуванні різних злочинів. За кримінальними справами такими предметами можуть виступати знаряддя і засоби, використані злочинцем при вчиненні злочину; залишені сліди; предмети, загублені злочинцем; викрадені речі, печатки, штампи тощо [3, 4].

Для встановлення тотожності тварини набуває значення, коли тварина була використана злочинцем для вивозу викрадених цінностей і на місці події виявлені сліди лап або коли тварина була предметом розкрадання тощо.

Об'єктом ідентифікації може бути особа людини або труп. У слідчій практиці найчастіше зустрічаються випадки ідентифікації особи обвинуваченого, потерпілого, жертви злочину(невпізаного трупа) та ін. Ідентифікаційні експертизи встановлюють індивідуальну тотожність; класифікаційні – визначають групову належність різного роду об'єктів; діагностичні – показують стан різних об'єктів та їх динаміку.

Судові експертизи поділяються на:

- 1) первинні та повторні. Повторні призначаються у разі необґрунтованості висновку експерта у первинній експертизі або у разі сумніву в правильності його висновку(ст.75, 203 КПК);
- 2) основні та додаткові. Додаткова експертиза призначається, якщо експертиза визнана неповною або не досить ясною, і доручається тому самому або іншому експертові(ст.75, 203 КПК);
- 3) одноособові та комісійні. Перші проводяться одним експертом, другі – групою експертів, спеціалістів з однієї галузі знань. Комісійна експертиза може призначатися для вирішення достатньо складних питань або коли мають місце різні точки зору з будь-якого питання;

Завдяки її проведенню вирішуються важливі питання доказової бази. Крім, криміналістичної експертизи, можуть виконуватись комплексні експертизи, де використовуються спеціальні знання різних наук. До них відносяться медико-криміналістичні, психолого-психіатричні, авто технічні та криміналістичні, зоотехнічні, ветеринарні та інші комплексні дослідження. Фахівці, які беруть участь у комплексній судовій експертизі і дійшли єдиної думки, складають та підписують спільний висновок [2].

При цьому у висновку експертизи визначена конкретна роль кожного фахівця. Якщо експерти не дійшли згоди, кожний з них складає свій висновок окремо.

Криміналістична експертиза включає лабораторне дослідження об'єктів з метою встановлення їх фактичного стану; можливості проведення певних дій; обставин, при

яких були проведені дії; невидимих слідів зашифрованого змісту; групової належності об'єктів або їх тотожності.

Призначення експертизи віднесено на розсуд слідчого або суду, які приймають рішення про необхідність залучення наукових, технічних або інших спеціальних знань. У деяких зазначених у законі випадках обов'язково повинна бути проведена відповідна експертиза.

Так, завдяки експертизі згідно ст.76 КПК:

- 1) встановлюється причина смерті людини;
- 2) встановлюється тяжкість й характер тілесних ушкоджень;
- 3) визначається психічний стан підозрюваного або обвинуваченого при наявності у справі даних, які викликають сумнів щодо його осудності;
- 4) встановлюється статева зрілість потерпілої у справах про злочини, передбачені ст.155 КК;
- 5) встановлюється вік підозрюваного або обвинуваченого, якщо це має значення для вирішення питання про його кримінальну відповідальність, при відсутності відповідних документів про вік або неможливості їх отримання(ст.76 КПК) [1].

Експертиза проводиться у період розслідування або судового розгляду справи на підставі відповідного процесуального документа: постанови слідчого або ухвали суду. Призначення експертизи є процесуальною дією і тому її ведення можливо лише при провадженні справи. За загальним правилом судова експертиза повинна бути призначена своєчасно. Своєчасність призначення експертизи забезпечується плануванням цієї слідчої (судової) дії.

Визначаючи момент призначення експертизи, необхідно враховувати:

- властивості та стан об'єктів експертного дослідження;
- необхідність та можливість отримання порівняльних зразків;
- особливості експертного дослідження(складність, наявність відповідних методик, час проведення та ін);
- слідчу ситуацію.

Визначення предмета судової експертизи. Предмет експертизи – це ті обставини, які можуть бути з'ясовані в процесі експертного дослідження, фактичні дані, які встановлюються на основі спеціальних пізнань та дослідження матеріалів справи. Предмет експертизи визначається питаннями, поставленими перед експертом, слідчим або судом.

Формулювання питань експерту. У відповідності із законом перед експертом можуть бути поставлені тільки такі питання, для вирішення яких необхідно визначення предмета судової експертизи; формулювання питань експерту; вибір експертної установи або експерта.

Систему експертних держустанов України складають: Бюро СМЕ МОЗ України, Держдепартамент мінюсту України, Державний науково дослідний експертно-криміналістичний центр при МВС України, НДЕКЦ при МВС в областях [5].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Кримінальний процесуальний кодекс України* (в редакції станом на 21.11.2012 р.).
2. Закон України «Про судову експертизу» від 25 лютого 1994 р.
3. *Криміналістика* : [підручник] / В. В. Пясковський, Ю. М. Чорноус, А. В. Іщенко, О. О. Алексєєв та ін. – К.: «Центр учбової літератури», 2015. – 544 с.
4. *Криміналістика* : [навч. посібник] / Авт. кол.: Р. І. Благута, Р. І. Сибірна, В. М. Бараняк та ін.; за заг. ред. Є. В. Ряхіна – Львів: ДУВС, 2010. – 539с.
5. *Салтевський М. В.* Криміналістика. / М. В. Салтевський – К., 2006.

О.В. Аксьонова,

*старший викладач кафедри управління та адміністрування,
Житомирський інститут МАУП*

ЗАЙНЯТІСТЬ ТА БЕЗРОБІТТЯ НА РИНКУ ПРАЦІ ЖИТОМИРСЬКОЇ ОБЛАСТІ

З переходом України до ринкових відносин, загострилось питання ефективного соціального управління у сфері зайнятості економічно населення країни та Житомирської області зокрема. Результатом такого переформовування економічних відносин в державі відбулись неминучі процеси, які спричинили кризи в різних сферах, безробіття молоді, що негативно вплинули на життя людей. Таким чином, потрібне своєчасний та поглиблений моніторинг зайнятості та безробіття населення, ефективного управління людськими ресурсами для реалізації суспільних інтересів суспільства.

Науковці, які досліджували питання ринку праці, зайнятості та безробіття є, як вітчизняні та і зарубіжні, а саме: А. Сміт, Д. Рікардо, Я. Корнаї, Р. Холл, О. Грішнова, М. Долішній, С. Калінін.

«Ринок праці – це специфічний вид товарного ринку, змістом якого є реалізація (купівля-продаж) товару особливого роду робочої сили або здатності людини до праці» [1, с. 45]. На думку О. Грішнкової, ринок праці – це сфера працевлаштування, в якій взаємодіють покупці та продавці праці [2, с. 28]. Інший науковець В. Петюх зазначає, що ринок праці – «це, по-перше, категорія, яка характеризує систему соціально-економічних відносин, що мають товарний характер, пронизують фази відтворення індивідуальної робочої сили (виробництво, розподіл, обмін і використання), всі ланки та ступені суспільного виробництва, і регулюються ринковою кон'юнктурою, системою соціального партнерства, юридичними, правовими, морально-етичними нормами та національними традиціями, а по-друге – система механізмів» [3, с. 56]. Таким чином, кожен науковець додав значний внесок у визначення та розвиток терміну «ринок праці», що в подальшому вплинуло на уявлення про дослідження даного питання.

Варто звернути увагу на визначення терміну «зайнятість» та «безробіття». Безробіття – це соціально-економічне явище, при якому частина робочої сили (економічно активне населення) не зайнята у сфері економіки [4, с. 10]. Зайнятість – це трудова діяльність громадян, пов'язана із задоволенням особистих і суспільних потреб, що не суперечить законодавству і, як правило, приносить заробіток (трудоий дохід) [5].

Варто звернути увагу на економічні показники Житомирської області (див. табл. 1.), яка займає середні показники з рівня зайнятості населення у Україні.

Таблиця 1

Населення за економічною активністю Житомирської області (у віці 15-70 років), тис. чол.*

Показники	Роки			Відношення 2015 р. до 2014 р., тис.
	2013	2014	2015	
Економічно активне населення	609,1	581,4	571,4	- 10
- працездатного віку	559,0	539,9	537,5	- 2,4
- старше працездатного віку	50,1	41,5	33,9	- 7,6
Зайняті	552,3	514,8	506,8	- 8
- працездатного віку	502,2	473,3	472,9	- 0,4
- старше працездатного віку	50,1	41,5	33,9	- 7,6
Безробітні	56,8	66,6	64,6	- 2
- працездатного віку	56,8	66,6	64,6	- 2
- старше працездатного віку	-	-	-	-

*Джерело: Статистичний щорічний Житомирської області 2015 р.

З даних таблиці 1 можна зробити висновок, що чисельність економічно активного населення області зменшується, та склав у 2015 р. 571,4 тис. чол., а у 2014 р. 581,4 тис. чол. У розрізі працездатного віку та старше працездатного віку відповідно, теж відбулося зменшення на 2,4 та 7,6 тис. чол. Стосовно безробітних та зайнятих, можна зазначити, що чисельність зайнятого населення зменшилось на 8 тис. чол., а кількість безробітного населення скоротилось на 2 тис. чол. (2015 р. до 2014 р.)

Надалі звернемо увагу на таблицю 2, в якій відображені показники зайнятості населення за видами економічної діяльності Житомирської області.

Таблиця 2

Зайнятість населення за видами економічної активності, тис. чол.*

Показник	Роки			Відношення 2015 р. до 2013 р., тис. чол.
	2013	2014	2015	
Сільське господарство, лісове господарство та рибне господарство	82,6	84,8	76,8	-5,8
Промисловість	80,2	77,6	71,9	-8,3
Будівництво	26,9	27,5	20,4	-6,5
Оптова та роздрібна торгівля	130,3	134,4	119,4	-10,9
Транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність	39,3	40,3	37,8	-1,5
Державне управління та оборонна	38,2	37,4	42,2	4
Освіта	51,4	50,5	50,8	-0,6
Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	37,0	35,6	36,1	-0,9
Надання інших видів послуг	14,3	14,9	13,1	-1,2

*Джерело: Статистичний щорічний Житомирської області 2015 р.

З вищенаведених даних видно, що перше місце з зайнятості населення займає оптова та роздрібна торгівля, далі сільське господарство та промисловість. Однак тільки показник державного управління та оборони має позитивну динаміку, збільшення на 4 тис. чол. з 2015 р. до 2014 р. Найбільш негативний стан склався у сфері оптової та роздрібно торгівля, відбулось зменшення на 10,6 тис. чол. з 2015 р. до 2014 р.

Таким чином, в області склалась наступна ситуація: кількість економічно активного населення зменшується, однак кількість безробітних зменшилась. Найбільш привабливою сферою працевлаштування є оптова та роздрібна торгівля, далі сільське господарство та промисловість.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Біляцький С. Соціальне партнерство у розв'язанні проблем зайнятості (приклад ЄС для України) / С. Біляцький, А. Хахлюк, Т Мірошніченко // Україна : аспекти праці. – 2003. – № 3. – С. 44-49.
2. Грішнова О. Проблеми ринкової трансформації освіти та професійної підготовки / О. Грішнова // Україна : аспекти праці. – 1998. – №1. – С. 26-28.
3. Петюх В. М. Ринок праці та зайнятості : [Навч. посіб.] / В. М. Петюх. – К.: Прінт-Експрес, 2001. – 280с.
4. Колишня Л. М. Безробіття в умовах формування ринкових відносин / Л. М. Колишня // Україна : аспекти праці. – 2010. – № 6. – С. 9-11.
5. Економіка праці та соціально-трудова відносини [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: http://pidruchniki.com/14400912/ekonomika/zaynyatist_naselennya_bezrobittya.

С.М. Коляденко,

*кандидат педагогічних наук, доцент,
завідувач кафедри соціальної педагогіки,
Житомирський державний університет імені Івана Франка*

ВРАХУВАННЯ ПСИХОЛОГІЧНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ СТУДЕНСЬКОЇ МОЛОДІ У ПРОЦЕСІ ВИХОВАННЯ

Вища освіта змінює особистість. За час навчання за сприятливих умов у студентів відбувається розвиток усіх рівнів психіки [1, с. 324]. Завданням системи вищої освіти є підготовка високоосвічених, вихованих на гуманістичних традиціях, кваліфікованих спеціалістів, що передбачає не лише оволодіння знаннями, практичними вміннями та навичками, а й набуття студентами професійно значущих якостей, котрі дають змогу успішно адаптуватися до майбутньої діяльності, досягати соціальної зрілості, фахового та особистісного самовдосконалення [16].

Ж. Піаже, як представник когнітивного напрямку, усі здобутки цього вікового періоду пов'язує насамперед зі встановленням рівноваги між когнітивними структурами особистості й підкреслює, що він передує справжній дорослості [11]. З навчанням пов'язаний початок «економічної активності»: вибір професії, включення в самостійну виробничу діяльність, створення власної родини. Це впливає, з одного боку, на мотивацію, систему ціннісних орієнтацій, а з іншого – на інтенсивне формування спеціальних умінь і навичок у зв'язку із професіоналізацією, що зумовлює виділення цього періоду як одного із найважливіших у становленні характеру. Це не лише час спортивних перемог, а й початок творчих злетів, технічних і наукових досягнень [4].

Прагнення до самоствердження, нове оточення, зміна характеру спілкування та видів діяльності, визначення свого місця в системі суспільних відносин, колективі сприяє прискореному розвитку соціально цінних, моральних якостей студента. Від ефективного психолого-педагогічного забезпечення навчально-виховного процесу залежить якість підготовки майбутніх фахівців [22, с. 12-13].

Навчання у вищому навчальному закладі визначає спрямованість розумових здібностей молодого людини, у неї формується відповідний склад мислення, який характеризує професійну спрямованість особистості [13].

Аналіз літератури дозволили визначити, що провідним компонентом структури розумових здібностей майбутніх фахівців є високий рівень розвитку уяви. Не менш важливу роль відіграє і дієво-практичний інтелект. За час навчання у вищому

навчальному закладі у студентів розвиваються такі властивості особистості, які визначають позитивне ставлення до соціально прийнятих норм, до інших людей. Професійна ідентифікація та адаптація під час навчання в університеті зумовлюють потужний особистісний розвиток студента. І відбувається це, за твердженням Г. Ананьєва, у найбільш сенситивний для формування основних соціогенних потенцій людини період юнацького віку [2, с. 122].

Науковці вважають юність надзвичайно важливим для розвитку особистості періодом. Рання юність (старший шкільний вік – це 14-17 років), пізня (17-25 р.) [9]. Висвітлюючи основні напрямки розробки проблем розвитку особистості у цей період, А. Петровський відзначає, що «...юнацький вік залишається білою плямою на мапі психологічних досліджень» [15, с. 17]. У своїй «романтичній» концепції юності Ж.Ж. Руссо спробував визначити основні стадії психічного розвитку молодшої людини, у якій спочатку з'являються лише відчуття, на їхній основі формується судження, а лише тоді народжується ідея» [17, с. 100]. Хоча до вивчення юності як етапу психічного розвитку долучилися як зарубіжні, так і вітчизняні науковці, цей вік залишається недостатньо вивченим. Особливо це стосується періоду пізньої юності, або молодості.

Представник біологічного напрямку С. Холл, головним законом розвитку визнаючи «рекапітуляцію», стверджує, що онтогенез повторює стадії філогенезу. У його теорії юність порівняна з історичним періодом «бурі та натиску», неспокійною перехідною епохою. Дослідник називає її часом великих потрясінь, зниженої емоційної адаптивності, невірноваженості, частої зміни настрою, коливаннями між активним інтересом до всього, що відбувається навколо, та повною апатією, млявістю й пригніченістю [22, с. 69–70]. Поведінка студентів характеризується індивідуальною мінливістю емоційних реакцій на різні ситуації взаємодії з іншими. Мотивацію студентів визначає, з одного боку, прагнення до самостійності та самоповаги, а з іншого – зіткнення з регламентацією та очікуваннями оточуючих. Це провокує молодих людей до конфліктності, бурхливих, неадекватних емоцій. Вони виявляють агресивність або, навпаки, обирають тактику уникнення. Для поведінки студентів характерні прояви невмотивованого ризику, невміння передбачити наслідки своїх учинків, в основі яких лежать не завжди гідні мотиви.

Студентство – період не лише безкорисливих жертв і повної самовіддачі, а нерідко і негативних проявів [21, с. 76]. «Динамічний стереотип» І. Павлова може зумовлювати стресогенну ситуацію, призводити до нервових розладів і зривів. Саме ця причина може зумовлювати труднощі в спілкуванні. В одних студентів вироблення нового стереотипу

відбувається стрибкоподібно, а в інших – плавно і рівномірно. Безсумнівно, протікання такої перебудови пов'язане з характеристиками типу вищої нервової діяльності, однак і соціальні фактори мають не менш вирішальне значення. Врахування індивідуальних властивостей нервово-психічних процесів студентів під час залучення до нових видів діяльності і спілкування допоможе вихователям створити сприятливі умови для їхньої адаптації у суспільстві [12].

Незважаючи на індивідуальну мінливість емоційної сфери й пов'язані з цим прояви поведінки загалом, ми можемо стверджувати про загальну її стабілізацію, урівноваженість, здатність до усвідомлення і прояву толерантного ставлення до людей. Саме в цей період, той, хто навчається, уже здатний до саморегуляції: Він здійснює контроль за власною поведінкою та емоціями, тому перепади настрою трапляються все рідше.

Молоді люди у 16–20 років, незалежно від темпераменту виглядають стриманішими, толерантнішими й поміркованішими, ніж, наприклад, у 15 років. У студента з'являються ті якості, які ще не проявлялися, або не були сформовані в старших класах (цілеспрямованість, рішучість, наполегливість, самостійність, ініціативність, уміння володіти собою у взаємовідносинах з іншими). У цей час у молодій людини підвищується інтерес до моральних проблем (мети, способу життя, толерантності, милосердя, відповідальності, свободи, любові, вірності) [14].

У своїй теорії А. Гезелл стверджує, що на процес становлення особистості впливають біологічні фактори, які визначають послідовність розвитку основних моделей поведінки й тенденцій її формування [4, с. 55].

3. Фрейд характеризує юність на основі психоаналізу. На його думку, прагнення до любові є глибокою внутрішньою потребою, яка мотивує прагнення індивіда до прихильних взаємин [21, с. 116].

Розвиток особистості – це насамперед духовний процес. Найважливіші новоутворення в цей період, на думку Е. Шпрангера, представлені відкриттям власного «Я», рефлексією, усвідомленням власної індивідуальності, а основним завданням виступає пізнання внутрішнього світу [24, с. 201]. Ш. Бюлер пояснює психічні зміни в молодій людини фізіологічним розвитком і доводить, що когнітивні структури закладаються задовго до початку періоду юності. І. Кон пов'язує особливості розвитку особистості в юнацькому віці з індивідуально-типологічними властивостями [7, 8]. На його думку, внутрішнє «Я» молодій людини часто не узгоджується з поведінкою,

об'єктивна суперечність зумовлює внутрішню невпевненість у собі, а інколи зовнішню агресивність, розв'язність, нехтування почуттями іншого. Важливою рисою особистості в юнацькому віці І. Кон називає колективізм. Для молодого людини дуже важливо почувати себе членом групи, бути прийнятим ровесниками, мати серед них авторитет. «Низький статус у колективі, як правило, корелюється з високим рівнем тривожності і прагненням змінити свою особистість» [9, с. 151].

Р. Селман розробив теорію «прийняття соціальної ролі» як розвитку здатності ставитися до себе та інших людей, як до суб'єктів, реагувати на їхню поведінку так само, як на свою власну, і оцінювати її позиції соціальної значущості [26, с. 124].

Досліджуючи проблеми особистості молодого людини, Х. Ремшидт відзначає, що юність – це не лише перехідний період до стадії дорослої людини, а незалежна від попередніх, самостійна фаза розвитку, в якій формується почуття соціальної відповідальності. У цій фазі відбувається зіткнення ідеалів з реальною дійсністю: студенти ще зовсім мало стикалися з практичною професійною діяльністю та її проблемами, вони тільки починають знайомитися з умовами праці, усвідомлюючи невідповідність між вимогами і власними можливостями, у зв'язку з чим починають краще усвідомлювати необхідність власного розвитку.

Основними характеристиками особистісного розвитку в юнацькому віці Р. Хевігхерст називає формування більш зрілих взаємин з оточуючими, прагнення до розуміння іншого; готовність до спільної трудової діяльності, яка могла б забезпечити економічну незалежність; виникнення бажання бути соціально відповідальним стосовно інших [16, с. 109].

Згідно з теорією поля К. Левіна, студентські роки є перехідним періодом, коли змінюється групова належність індивіда: він частково позиціонує себе в ролі дитини (сина чи доньки), і водночас прагне відносити себе до групи дорослих, у деяких ситуаціях «маргінальних». Однією із переваг теорії К. Левіна є те, що вона передбачає зміну тривалості періоду юності в залежності від належності до тієї чи іншої субкультури, соціального прошарку [10, с. 76–77].

На думку Л. Виготського, юність є «початком зрілого життя» . Ознайомившись з теоріями соціальної обумовленості процесу розвитку людини в цьому віці, ми виявили, що найбільш послідовне обґрунтування належить Е. Еріксону, який запропонував психосоціальну концепцію становлення особистості. Саме цьому періоду притаманне досягнення ідентичності й побудова міжособистісних взаємин, негативним результатом

яких може стати ізоляція, самотність. А можливе і виникнення кризи, коли молода людина не може продовжити освіту та обрати професію. «Дифузія ідентичності» зумовлює неспроможність молодої людини визначити власні цілі, цінності та ідеали, тобто здійснити психосоціальне самовизначення. У зв'язку з цим у неї може спостерігатися порушення працездатності, у результаті чого виникають труднощі в зосередженні на необхідних завданнях, або вона може занадто захопитися пошуком того нового, що, на її думку, буде корисним у майбутньому [25, с. 112]. Іноді відбувається орієнтація на такі соціальні ролі, які в ході морального розвитку юнака чи дівчини можуть розцінюватись як шкідливі, небезпечні, небажані [10]. Ми вважаємо, що за допомогою опрацювання концепції ідентичності Е. Еріксона, нам легше було аналізувати особистісні проблеми студентів.

Канадський психолог Д. Марша виділив такі етапи розвитку ідентичності: «невизначена, розмита», «дострокова, передчасна»; «мораторій». Коли індивід перебуває в процесі нормативної кризи самовизначення, він обирає із численних варіантів розвитку той єдиний, який може вважати своїм. «Зрілою» особою можна назвати тоді, коли вона перейшла від стадії пошуку до практичної самореалізації, що вимірюється ступенем професійного, релігійного та політичного самовизначення молодої людини [14, с. 143].

На думку М. Розенберга, більше за інших схильні «замикатися», уникати спілкування з навколишніми, вважати себе «не такими, як усі, обділеними увагою» молоді люди із заниженою самооцінкою. Для студентів із зниженою самоповагою притаманні сором'язливість, схильність до психічної ізоляції, відходу від дійсності у світ мрій. Вони страждають від самотності [14, с. 210].

Шляхами подолання наслідків юнацьких криз є також формування у студентів почуття любові та інтимності як способу довірити себе іншій людині. До структури любові входять емпатія, щирість та інші моральні якості особистості, а не лише сексуальна близькість. На думку Е. Еріксона, повторне визначення самоідентичності цілком можливе і може відбуватися дещо пізніше [25, с. 312]. У дослідженнях проблем юності Н. Лейтес вказує на особливу позицію, яку займає молода людина стосовно статусних і особистісних досягнень, автор звертає увагу на факти пошуку певного еталону, взірця і потребу в духовних наставниках [11]. Сучасна молодь оцінює та визнає людей не за віковим цензом: важливим критерієм виступають розумові здібності, знання і здобутки в професійній сфері, уміння організувати колектив. Ми можемо стати свідками критичного

ставлення студентів до педагогів. Н. Лейтес стверджує: «Молоді люди «прекрасно» відчують слабку підготовку викладача, засуджують вади в його загальній культурі, мінливість настрою, кар'єризм, загравання перед студентами» [11, с.87].

У процесі дорослішання виникає почуття загостреної незалежності від думок батьків, педагогів; відбувається формування інших переконань, цінностей, особистісних рис і характеристик, насамперед, здатності враховувати потреби та інтереси оточуючих так само, як і власні, застосовувати стосовно себе та інших однакові критерії оцінки. А це сприяє формуванню орієнтації на толерантність, що проявляється в готовності та здатності враховувати позиції, думки й переконання оточуючих.

А. Зосімовський називає юнацький вік періодом формування моральної свободи. На його думку, молоді люди, наділені багатим внутрішнім світом, відповідними психологічними особливостями, спроможні протистояти будь-якому впливові середовища. Ступінь участі в перетворенні світу, усвідомлена індивідуальність виступають «головним критерієм морального виховання особистості» [6]. Л. Божович додає, що в юності під впливом потреби в самовизначенні і завдяки власним психологічним особливостям молода людина починає вбачати в загальних моральних категоріях особистий досвід, як свій особистий, так і навколишніх людей [3]. У цей період визрівають когнітивні та особистісні передумови формування світогляду, пошуку відповіді на таке важливе питання, як сенс життя, у процесі якого відбувається усвідомлення необхідності суспільного розвитку загалом, так і прагнення до досягнення своєї конкретної мети власного життя зокрема. Звідси впливає соціальна орієнтація особистості, формування перспективних планів [3, с. 276]. Відповідно до умовних тимчасових рамок суб'єкт у суспільстві проходить декілька стадій розвитку, однією з яких В. Слободчиков називає персоналізацією (прийняття особистої відповідальності за власне майбутнє) [18, с. 7–8].

Д. Фельдштейн особливого значення надає соціальній ситуації розвитку та провідній діяльності в юнацькому віці. Остання активно поєднується із суспільно-корисною працею, а також має велике значення для обраної професії. Учений відзначає, що в юності складаються основні передумови для формування соціальної відповідальності як інтегральної якості особистості, що, у свою чергу, сприяє зміні мотивації навчальної діяльності студентів: ставлення до набуття знань як до засобу досягнення особистих цілей у процесі професійної самоідентифікації змінюється усвідомленням соціальної значущості навчання, а саме – необхідності використовувати

отримані знання для суспільного блага [20, с. 342–343]. У період юності відбувається завершальний етап первинної соціалізації, тому що її часто порівнюють із загальним розвитком і становленням особистості. Цей процес включає в себе, з одного боку, «засвоєння індивідом соціального досвіду, а з іншого – активне відтворення індивідом системи соціальних зв'язків шляхом активної діяльності, входження в соціальне середовище» [16, с. 338].

Суб'єктивні критерії зрілості особистості характеризують психологічну сферу і відображають глибинні процеси інтеріоризації суспільних норм. Об'єктивні критерії, зміст яких полягає в презентації здатності особистості реалізувати норми, відтворювати й передавати їх, становлять її соціально-психологічну сферу. Перші характеризують особистість у світлі індивідуального розвитку, розкривають її суб'єктивну гармонійність і адаптованість у соціумі, суб'єктивну успішність і, як наслідок, – емоційне задоволення. Другі дають уявлення про об'єктивний комфорт і рівень успішності особистості в суспільстві.

Отже, науковці стверджують, що юність – це період:

- 1) завершення фізичного і статевого дозрівання людини,
- 2) усталення психічних процесів і властивостей свідомості, зміни особистісних характеристик;
- 3) набуття соціального статусу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Алексюк А. М.* Педагогіка вищої освіти України: Історія. Теорія : [підруч. для студ., аспір. та молодих викладачів навч. закладів] / А. М. Алексюк. – К. : Либідь, 1998. – 560 с.
2. *Ананьев Б. Г.* О проблемах современного человекознания / Б. Г. Ананьев. – М. : Наука, 1977. – 379 с.
3. *Божович Л. И.* Личность и ее формирование в детском возрасте / Л. И. Божович. – М. : Просвещение, 1968. – 464 с.
4. *Гезелл А.* Умственное развитие ребенка / А. Гезелл; [пер. с англ.]. – М.: Просвещение, 1930. – 349 с.
5. *Долженко О.* Студент сегодня / О. Долженко // *Alma mater*, 1997. – № 3. – С. 45–48.
6. *Зосимовский А. В.* Нравственно-волевое воспитание с позиций конфликтологии / А. В. Зосимовский // *Педагогика*, 2004. – № 3. – С. 48–52.
7. *Кемпински А.* Экзистенциальная психиатрия / А. Кемпински. – М. : Совершенство, 1998. – 320 с.
8. *Киршева Н. В.* Психология личности – тесты, опросники, методики / Н. В. Киршева, Н. В. Рябчикова. – М. : Геликон, 1995. – 131 с.
9. *Кон И. С.* Психология юношеского возраста : [учебное пособие для студентов пед. ин-тов] / И. С. Кон. – М. : Просвещение, 1979. – 175 с.

10. Левин К. Динамическая психология : [Избранные труды] / К. Левин ; [под общ. ред. Д. А. Леонтьева и Е. Ю. Патяевой] ; [сост., пер. с нем. и англ. яз. и науч. ред. Д. А. Леонтьева, Е. Ю. Патяевой]. – М. : Смысл, 2001. – 352 с.].
11. Лейтес Н. С. Умственные способности и возраст / Н. С. Лейтес. – М. : Педагогика, 1971. – 277 с.
12. Павлов И. П. Полн. собр. соч / И. П. Павлов. – [2-е изд.]. – Т.1. – М. – Л., 1951 – 346 с.
13. Пиаже Ж. Развитие мышления в подростковом и юношеском возрастах / Ж. Пиаже // Психологическая наука и образование. – М., 1997. – № 3. – С. 54.
14. Педагогика и психология высшей школы : [учеб. пособ.] / [отв. ред. М. В. Буланова-Топоркова]. – Ростов-на-Дону : Феникс, 2002. – 544 с.
15. Петровская Л. А. Компетентность в общении. Социально-психологический тренинг / Л. А. Петровская. – М. : МГУ, 1989. – 216 с.
16. Психология развития : [словарь] / [под. ред. А. Л. Венгера]. – М. : ПЕРСЭ, 2005. – 176 с.
17. Руссо Ж-Ж. Трактаты / Ж-Ж. Руссо. – М. : Мысль, 1969. – 390 с.
18. Слободчиков В. И. Категория возраста в психологии и педагогике развития / В. И. Слободчиков // Вопросы психологи. – 1991. – № 5. – С. 7–9.
19. Федорова Н. Ф. Розвиток мислення обдарованих учнів у професійно-технічних навчальних закладах засобами інноваційних технологій : [наук.-метод. посіб.] / Н. Ф. Федорова. – К. : Ін-т обдар. дитини НАПН України, 2011. – 143 с.
20. Фельдштейн Д. И. Психология взросления / Д. И. Фельдштейн. – М. : Московский психолого-социальный институт : Флинта, 1999. – 670 с.
21. Фрейд З. Основные психологические теории в психоанализе / Зигмунд Фрейд ; [пер. М. В. Вульфа, А. А. Спектора]. – М. : АСТ, 2006. – 400 с.
22. Холл С. Инстинкты и чувства в юношеском возрасте / С. Холл [пер. с англ. и под ред. Л. Г. Оршанского]. – [2-е изд.]. – Пг., 1920. – 88 с.
23. Цимбрило С. М. Полікультурне виховання студентів в умовах освітньо-виховного середовища вищого технічного навчального закладу : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.07 «Теорія і методика виховання» / С. М. Цимбрило ; Дрогоб. держ. пед. ун-т ім. І. Франка. – Дрогобич, 2011. – 20 с.
24. Шпрангер Э. Основные идеальные типы индивидуальности / Э. Шпрангер // Психология личности [под ред. Гиппенрейтер, А. Пузырея]. – М. : Изд-во МГУ, 1982. – С. 55–59.
25. Эриксон Э. Идентичность : юность и кризис / Э. Эриксон. – М. : Изд. Группа «Прогресс», 1996. – 340 с.
26. Selman R. L. A Structural-Developmental Model of Social Cognition: Implications for Intervention Research / R. L. Selman // N Y : Counselling Psychologist, 1977. – № 6. – P. 3–6.

І.В. Літяга,

*кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри соціальної педагогіки,
Житомирський державний університет імені Івана Франка*

ОСНОВИ ОРГАНІЗАЦІЇ ВОЛОНТЕРСЬКОГО РУХУ В УКРАЇНІ

Волонтерська діяльність є основою побудови та розвитку громадянського суспільства. Система соціального захисту в Україні в сучасних умовах постійно потребує уваги з боку держави та суспільства. Зміни, які в останні роки відбуваються в Україні, призвели до сильного погіршення становища населення і саме тому нагальною є потреба в ефективній роботі системи соціального захисту, зокрема соціальній допомозі.

Одним із таких напрямів соціальної допомоги є участь добровольців у здійсненні цілого ряду соціальних послуг для тих, хто їх потребує. Волонтерська допомога - роботи та послуги, що безоплатно виконуються і надаються волонтерами. Волонтерська діяльність є формою благодійної діяльності. Волонтерська діяльність ґрунтується на принципах законності, гуманності, рівності, добровільності, безоплатності, неприбутковості.

Напрямами здійснення волонтерської діяльності є:

- 1) надання волонтерської допомоги з метою підтримки малозабезпечених, безробітних, багатодітних, бездомних, безпритульних, осіб, що потребують соціальної реабілітації;
- 2) здійснення догляду за хворими, інвалідами, самотніми, людьми похилого віку та іншими особами, які через свої фізичні, матеріальні чи інші особливості потребують підтримки та допомоги;
- 3) надання допомоги громадянам, які постраждали внаслідок надзвичайної ситуації техногенного чи природного характеру, дії особливого періоду, правових режимів надзвичайного чи воєнного стану, проведення антитерористичної операції, у результаті соціальних конфліктів, нещасних випадків, а також жертвам злочинів, біженцям;
- 4) надання допомоги особам, які через свої фізичні або інші вади обмежені в реалізації своїх прав і законних інтересів;
- 5) проведення заходів, пов'язаних з охороною навколишнього природного середовища, збереженням культурної спадщини, історико-культурного середовища, пам'яток історії та культури, місць поховання;
- 6) сприяння проведенню заходів національного та міжнародного значення, пов'язаних з організацією масових спортивних, культурних та інших видовищних і громадських заходів;

- 7) надання волонтерської допомоги для ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій техногенного або природного характеру;
- 8) надання волонтерської допомоги Збройним Силам України, іншим військовим формуванням, правоохоронним органам, органам державної влади під час дії особливого періоду, правових режимів надзвичайного чи воєнного стану, проведення антитерористичної операції;
- 9) надання волонтерської допомоги за іншими напрямками, не забороненими законодавством.

Держава в особі її органів та посадових осіб має підтримувати громадську ініціативу щодо провадження волонтерської діяльності, гарантувати й забезпечувати захист передбачених Конституцією України та законами прав, свобод і законних інтересів волонтерів, отримувачів волонтерської допомоги, організацій та установ, що залучають до своєї діяльності волонтерів.

Волонтер – це фізична особа, яка добровільно здійснює соціально спрямовану неприбуткову діяльність шляхом надання волонтерської допомоги.

Волонтерами можуть стати громадяни України, іноземці та особи без громадянства, які перебувають в Україні на законних підставах і які є дієздатними. Особи віком від 14 до 18 років можуть брати участь у волонтерській діяльності за згодою батьків (усиновлювачів), прийомних батьків, батьків-вихователів або піклувальника.

Волонтери можуть надавати волонтерську допомогу індивідуально, при цьому вони зобов'язані повідомляти отримувачів волонтерської допомоги про те, що вони не співпрацюють з організаціями та установами, що залучають до своєї діяльності волонтерів.

Волонтер має право на: 1) належні умови здійснення волонтерської діяльності, зокрема, отримання достовірної, точної та повної інформації про порядок та умови провадження волонтерської діяльності, забезпечення спеціальними засобами захисту, спорядженням та обладнанням; 2) зарахування часу здійснення волонтерської діяльності до навчально-виробничої практики в разі її проходження за напрямом, що відповідає отримуваній спеціальності, за згодою навчального закладу; 3) відшкодування витрат, пов'язаних зі здійсненням волонтерської діяльності; 4) інші права, передбачені договором про провадження волонтерської діяльності та законодавством.

Волонтер також зобов'язаний: 1) сумлінно та своєчасно виконувати обов'язки, пов'язані з провадженням волонтерської діяльності; 2) у випадках, визначених законодавством, проходити медичний огляд та надавати довідку про стан здоров'я; 3) у разі необхідності проходити подальшу підготовку (перепідготовку); 4) не допускати дій і вчинків, які можуть негативно вплинути на репутацію волонтера, організації чи установи,

на базі якої провадиться волонтерська діяльність; 5) дотримуватися правового режиму інформації з обмеженим доступом; 6) у разі укладення договору про провадження волонтерської діяльності та одностороннього розірвання договору з ініціативи волонтера відшкодовувати прямі збитки, завдані ним, якщо це передбачено договором; 7) відшкодовувати майнову шкоду, заподіяну внаслідок здійснення ним волонтерської діяльності, відповідно до закону.

Отримувачами волонтерської допомоги є фізичні та юридичні особи, що є неприбутковими організаціями, які отримують таку допомогу. Отримувачі волонтерської допомоги мають право на: 1) звернення за волонтерською допомогою; 2) поважливе і гуманне ставлення з боку волонтерів та організацій і установ, що залучають до своєї діяльності волонтерів; 3) вибір волонтерів та організацій і установ, що залучають до своєї діяльності волонтерів, форми надання волонтерської допомоги; 4) отримання інформації про свої права, обов'язки та умови надання волонтерської допомоги; 5) дотримання правового режиму інформації з обмеженим доступом; 6) захист своїх прав та законних інтересів відповідно до закону.

Отримувачі волонтерської допомоги зобов'язані надавати волонтерам та організаціям і установам, що залучають до своєї діяльності волонтерів, повну та достовірну інформацію, пов'язану з наданням волонтерської допомоги; не створювати додаткових ризиків для життя та здоров'я волонтерів під час надання волонтерської допомоги; у разі укладення договору про надання волонтерської допомоги відшкодовувати прямі збитки, спричинені відмовою від отримання волонтерської допомоги, якщо це передбачено договором.

Отже, в сучасних умовах все глибше потрібне усвідомлення громадськістю, державними органами важливості оптимізації різноманітних аспектів соціального розвитку. Соціальні проблеми мають неухильно розв'язуватись, успіх намічених змін залежатиме від кваліфікації працівників, які займаються соціальним обслуговуванням і захистом, що передбачає відповідну підготовку кадрів. Формування та розвиток волонтерського руху є одним з важливих шляхів до продуктивної соціальної роботи в будь-якій державі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Безпалько О. В. Соціальна педагогіка в схемах і таблицях: [Навч. посібник] / О. В. Безпалько. – К.: Логос, 2003. – 134 с.
2. Холостова Е. И. Словарь-справочник по социальной работе [Текст] / Е. И. Холостовой. – М.: Юрист, 2000. – 424 с.
3. Закон України «Про волонтерську діяльність» (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2011, № 42, ст.435) [Електронний ресурс] / Офіційний веб-сайт Верховної ради України. – режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3236-17>

ВПЛИВ РОЗВИТКУ КОМУНІКАТИВНИХ НАВИЧОК НА УСПІШНІСТЬ ПОПЕРЕДЖЕННЯ КОНФЛІКТУ

Проблема попередження конфліктів у суспільстві завжди привертала до себе увагу дослідників та займала одне з провідних місць у психології міжособистісних стосунків.

Очевидно, що існування суспільства неможливе без конфліктної взаємодії. Часто конфліктні ситуації є стресовими для усіх сторін, а тому потребують ретельного вивчення всіх аспектів виникнення та розгортання протиборства суб'єктів.

Знання чинників, які обумовлюють виникнення міжособистісних конфліктів, дозволяє розробити систему методів, спрямованих на їх попередження та формування навичок успішного вирішення. Така робота дозволяє не лише допомогти особистості одержати знання про ефективні способи розв'язання конфліктів, але і надає їй інформацію про основні психологічні особливості, що зумовлюють виникнення міжособистісних конфліктів, про можливості саморегуляції у складних життєвих ситуаціях, здійснює цілеспрямований вплив на особистість з метою гармонізації її психічного та соціального життя.

Проблема конфліктів завжди цікавила дослідників і розроблялася представниками різних психологічних напрямків як у зарубіжній, так і у вітчизняній психології. Однак попри досить значний обсяг теоретичної та прикладної розробки даної проблеми, вона і досі викликає гострі дискусії.

Вивчаючи проблему попередження конфліктів у міжособистісній взаємодії та комунікації, важливо спиратись на дві основні групи факторів існування людини: зовнішні (соціокультурні особливості, рівень економічної та соціальної захищеності людини, особливості виховних впливів найближчого оточення тощо) та внутрішні (психофізіологічні та особистісні особливості). Наша дослідницька роботи передбачає дослідження внутрішніх факторів попередження конфліктної поведінки людини.

Вивчення способів реагування у конфліктній ситуації, визначення особливостей агресивності, окреслення рівня розвитку комунікативних навичок, – всі ці аспекти складають коло нашого дослідницького інтересу.

Працюючи над темою впливу розвитку комунікативних навичок особистості на попередження конфліктів, ми вирішує такі першочергові діагностичні завдання:

- 1) дослідження типів поведінки людини у конфліктній ситуації;
- 2) виявлення схильності суб'єкта до конфліктності і агресивності як особистісних характеристик;
- 3) визначення рівня розвитку комунікабельності та комунікативних навичок людини.

Для досягнення мети нашої роботи в ході дослідження були використані такі діагностичні процедури: тест К. Томаса «Стиль поведінки особистості у конфлікті» (адаптація Н.В. Гришної), опитувальник «Особистісна агресивність і конфліктність» (Є.П. Ільїн і П.А. Ковальов), оцінка рівня комунікабельності (тест В.Ф. Ряховського), тест оцінки комунікативних вмінь, діагностика комунікативних та організаторських здібностей (Методика КОС-2).

У діагностичному дослідженні взяли участь 26 респондентів віком від 22 до 50 років. Всі учасники є працівниками одного колективу.

Отримані результати діагностування стилю поведінки у конфліктах показують, що серед стилів спілкування респонденти здебільшого ви- ристовують два: «співпрацю» і «компроміс». 76,9% з опитаних йдуть на компроміс у вирішенні конфліктних питань, 30,8% респондентів надають перевагу співпраці з опонентами. Такі стилі поведінки у конфліктах є достатньо продуктивними та орієнтовані на позитивні результати у взаємовідносинах з протилежною стороною.

Дослідження особистісної агресивності та конфліктності показало, що найбільша кількість максимальних відповідей визначена за критерієм «запальність» – 46,2%, критерії «наполегливість», «мстивість», «підозрілість» отримали по 23% відповідей респондентів. Важливим аспектом цих результатів є те, що в цілому жодна з характеристик, досліджуваних методикою, не перевищує навіть серединної межі. Всі результати в межах «норми». Це означає, що респонденти не мають яскраво виражених рис, які б значно впливали на конфліктність у поведінці людини.

Вивчення рівня комунікабельності за методикою В.Ф. Ряховського вказує на позитивні результати респондентів, яких можна охарактеризувати як комунікабельних людей, які вміють знаходити спільну мову з оточуючими людьми. Всі рівня комунікабельності виявлені як «нормальні», «достатні», «високі».

Тест оцінки комунікативних вмінь дозволяє говорити, що всі отримані результати є позитивними та вказують на добре розвинену комунікабельність досліджуваних, на їх

вміння встановлювати контакти з оточуючими. Рівні комунікабельності оцінені як «середні», «вище середнього», «високі».

Методика «Діагностики комунікативних та організаторських здібностей» (КОС-2) показала, що більшість отриманих результатів за критерієм «комунікативні здібності» цілком відповідають «нормі»: показники не знаходяться за межею середньої границі; 85% респондентів мають достатній рівень комунікабельності, і лише 15% – низький.

Отримані результати за діагностичними методиками дають змогу нам зробити подальший аналіз наявності або відсутності зв'язку між комунікабельністю особистості та її можливостями попереджувати конфліктні ситуації.

Для того, щоб дослідити вплив комунікабельності особистості на вміння попереджувати конфлікти, ми використали статистичні методи обробки отриманих даних, а саме: коефіцієнт кореляції Пірсона.

Першу змінну ми визначили як комунікабельність. Ця змінна передбачає використання почергово масиву даних за методикою В.Ф. Ряховського «Оцінка рівня комунікабельності», за Тестом оцінки комунікативних вмінь, за методикою КОС («комунікативні здібності»).

Другу змінну ми визначили як конфліктність особистості. Ця змінна передбачає почергове використання масиву даних методики К. Томаса (показник «суперництво»), методики Є. П. Ільїна, А. П. Ковальова «Особистісна агресивність і конфліктність» (показники «негативна агресивність», «загальний показник конфліктності»).

Звертаючи увагу на найвищі коефіцієнти наших обрахунків, можна відмітити співвідношення таких масивів даних:

- прямий зв'язок між рівнем комунікабельності та загальною конфліктністю ($r=0,42$, $p>0,05$) (чим вищий рівень комунікабельності, тим вищий рівень загальної конфліктності);
- обернений зв'язок між рівнем комунікативних вмінь та загальною конфліктністю ($r=-0,44$, $p>0,05$) (чим вищий рівень комунікативних вмінь, тим нижча загальна конфліктність людини);
- прямий зв'язок між комунікативними здібностями та суперництвом ($r=0,38$, $p>0,05$) (чим вищий рівень комунікативних здібностей, тим вищий рівень суперництва);
- обернений зв'язок між комунікативними здібностями та негативною агресивністю ($r=-0,38$, $p>0,05$) (чим вищий рівень комунікативних здібностей, тим нижча агресивність особистості).

Такі результати вказують на взаємовплив досліджуваних характеристик, але цей вплив є дещо ширшим та різноманітнішим, аніж окреслені нами припущення. Співвідношення цих параметрів продиктоване багатьма факторами життя людини, які можуть становити дослідницький інтерес для нас у подальшій роботі над темою дослідження.

Аналізуючи такі результати, ми можемо окреслити ряд припущень щодо зв'язку між комунікабельністю та конфліктністю респондентів.

Так, важливим є врахування набагато більшої кількості факторів, що впливають на конфліктність особистості, а саме: тип темпераменту людини, ціннісні орієнтації та установки, соціокультурні особливості тощо.

Означені питання вказують на широке коло дослідницької роботи, яка є актуальною як у теоретичній, так і у практичній психології, а тому може бути перспективою у подальших роботах по дослідженню комунікабельності і конфліктності особистості.

Виходячи із того, що майже всі учасники дослідження мають достатньо позитивні результати, які не потребують психокорекційної роботи, ми спланували профілактичну тренінгову роботу, спрямованій на формування знань, вмінь і навичок щодо попередження конфліктів, їх конструктивного вирішення, а також щодо ефективного спілкування як основи управління конфліктами.

Тренінг присвячений проблемі ефективного партнерства, пошуку шляхів ефективної міжособистісної взаємодії; розглядаються контексти міжособистісної взаємодії, відпрацьовуються сценарії і механізми взаємодії, соціальні та міжособистісні ритуали як форма підтримки та взаємного прийняття; особливе значення надається феномену особистого впливу, стратегіям і тактикам протистояння маніпуляції.

Тренінг охоплює три тематичні блоки: «Управління емоціями», «Аналіз конфлікту» і «Переговори». У кожному блоці зібрані і представлені алгоритми, методичні прийоми, або різноманітні психотехніки. Кожен учасник вибирає для аналізу важку конфліктну ситуацію, яку він реально пережив в минулому. Послідовно виконуючи вправи тренінгу, учасники використовують пропоновані техніки для просування в матеріалі своєї ситуації.

На нашу думку, така тренінгова робота із колективом окремої організації сприяє згуртуванню групи, налагодженню ефективної взаємодії, особистісному зросту кожного із учасників. Вважаємо її ефективною як в профілактичному, так і корекційному аспектах.

К.З. Кулієва,

*викладач кафедри психології,
Житомирський інститут МАУП*

ДІАЛЕКТИЧНА ЄДНІСТЬ ВИХОВАННЯ І НАВЧАННЯ У ПРОЦЕСІ ВИКЛАДАННЯ БІОЛОГІЧНИХ ДИСЦИПЛІН

Однією з актуальних проблем відродження і розвитку української культури у сучасному глобалізованому світі постає питання формування свідомості і культури підростаючого покоління, передусім через освіту. Саме освіта є вагомим інструментом ефективного розвитку країни, важливою основою фахового, морального, політичного рівня та процесу духовного формування молодшої людини, її світогляду. «Сучасна ситуація в Україні характеризується новими тенденціями розгляду буттєвих засад реальності. Такі тенденції визначають специфічну методологічну ситуацію – поширення ідей деконструкції, деструкції, децентрації. У цьому контексті особливої актуальності набуває збереження і переосмислення традиційних, цінностей культури» [1, с. 19].

Внаслідок посилення демократичних тенденцій у житті суспільства освітні системи почали переносити акцент з масових педагогічних явищ на особистість студента; вивчення можливостей і обставин особистісного розвитку майбутнього фахівця; умов його реалізації, саморозкриття на етапі навчання у вищому навчальному закладі та подальшій професійній діяльності. Саме тому завданням ВНЗ виступає допомога студенту «усвідомити сутність обраної професії її вимоги до виконання; цілі, зміст професійної діяльності; можливі індивідуальні стратегії виконання професійних обов'язків, специфіку професійної майстерності та шляхи оволодіння нею; прийоми творчої адаптації до змісту та структури професійної діяльності» [2, с. 34]. А це потребує підвищення ефективності професійної діяльності.

Важливішою закономірністю розвитку всієї системи освіти виступає єдність взаємозв'язаних структурних елементів навчання, виховання. Але ці компоненти освіти неоднозначні, нерівнозначні і неідентичні. Без підтримки виховання і без опори навчання не може дати позитивних результатів формування освіченої людини. Навчання, відірване від виховання є тільки розвиток розуму, нагромадження знань, а виховання – формування особи, розвиток і зміцнення всіх її духовних здібностей, її характеру. Поєднання процесу навчання і виховання забезпечує, насамперед, вироблення в студентів навиків самостійного мислення, оволодіння культурою мислення, щоб вони могли відображати зовнішній світ і власне Я, свій інтелектуальний потенціал. На такий

основі формується світогляд особи, її моральні норми і соціальна позиція, тому що, за визначенням Імануїла Канта, людина може стати людиною тільки через виховання. Ще мислителі Стародавньої Греції вказували на вирішальну роль виховання у навчанні, бачимо недостатність освіти без виховання. Так, Протагор вважав, що освіта не дає паростків у душі, якщо освіта не проникає на значну глибину. А глибину прокладає виховання. На думку Демокріта, виховання перебудовує людину і, перетворюючи, створює другу природу. Акцент значущості виховання не означає недооцінки ролі навчання, тому що без навчання нема і виховання. Навчання не тільки спосіб виховання, а й його теоретична основа. Поза знанням нема і не може бути і свідомості.

Між освітою і вихованням існує не односторонній зв'язок: від навчання до виховання. Процес виховання при правильній організації негайно виявляє благодатний вплив на навчання, оскільки виховання дисциплінованості, організованості, суспільної активності та інших якостей створює передумови для більш активного й успішного навчання. Власне, без належної вихованості студентів ефективний процес навчання неможливий.

Процес виховання у навчальному закладі здійснюється у неперервній єдності з навчанням. Характерними рисами духовного світу майбутнього фахівця – є глибоко усвідомлена любов до своєї Батьківщини, патріотизм, високі моральні і професійні якості. Всі ці риси формуються у єдиному процесі виховання і навчання. Тому проблема виховання у ході проведення занять набуває особливої актуальності. При цьому необхідно враховувати, що різні учбові дисципліни неоднаково співвідносяться з вихованням. Є, наприклад такі, які у своєму призначенні співпадають з ним. У цілому ж подібно тому, як не може бути навчання, яке б не вирішувало задач формування у студентів високих професійних якостей, так і виховання неможливе без активного, дійового його впливу на оволодіння студентами своєї професії.

Проте досвід вищих навчальних закладів показує, що виховні можливості учбового процесу використовуються не повністю. Цей недолік проявляється головним чином у тому, що на заняттях рішення виховних задач навмисно і свідомо не ставиться.

В результаті проведених досліджень навчальних закладів м. Житомир встановлено, що тільки 40% викладачів чітко визначають виховні цілі занять, 35% визначають їх не чітко, а 25% не їх визначають взагалі. Ці данні переконливо говорять про недостатнє використання виховних можливостей у ході викладання учбових дисциплін. Філософія визначає, що категорія “можливість” відображає існуюче у предметах, процесах тенденції, які при визначених умовах здатні втілити у життя,

породити дещо нове. Це те, що може статися необхідним або випадковим чином. Отже, виховні можливості учбового процесу – це існуючі у його організації, в учбових дисциплінах, які тільки при певних можливостях здатні втілитись у життя. Навчання носить істинно виховний характер тоді, коли чітко і конкретно, виходячи з виховних можливостей, аспектів учбових тем, визначається і формуються виховні цілі кожного заняття, ретельно відбирається високопробний і науково-обґрунтований учбовий матеріал.

Це потребує від організаторів виховного процесу свідомого підходу до їх вирішення, а також до створення необхідних умов для їх успішної реалізації.

У зв'язку з цим весь учбовий курс предметів повинен бути всебічно продуманий з точки зору внутрішньої логіки. Кожна група учбових дисциплін, кожний предмет містить у собі різноманітний матеріал для рішення виховних задач. У свою чергу кожна тема учбової дисципліни містить свої неповторні можливості для виховання і, якщо вони не будуть реалізовані, то їх можна упустити взагалі, бо інша тема надасть вже нові можливості.

Розглянута проблема майбутніх фахівців з однієї сторони говорить про її актуальність, а з іншої підкреслює необхідність її теоретичного і практичного вирішення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Горохова Л.* Необхідність викладання філософських дисциплін у вищій школі: Забаганки «філософів» чи вимога часу? / Людмила Горохова // Філософія, релігія та культура в глобалізованому світі. – Всеукраїнська науково-теоретична конференція з міжнародною участю [матеріали доповідей та виступів]. – Житомир: Видавець О. О. Євенюк, 2015. – С. 19-20.
2. *Авдеева Н.* Ключевые компетенции – новая парадигма результата образования / Н. Авдеева // Педагогика. – 2003. – №5. – с. 34-39.

Т.Д. Меліченко,

*старший викладач кафедри психології,
Житомирський інститут МАУП*

ПСИХОЛОГІЧНА ДОПОМОГА СУБ'ЄКТАМ ЗМУШЕНОЇ МІГРАЦІЇ

В останні десятиліття міграція стає однією з найважливіших світових проблем. Міграційні процеси в усьому світі, у тому числі й в Україні, досягли небувалих масштабів.

Міграція є неоднозначним соціальним процесом. З одного боку, це життєво необхідний і неминучий для нормальної життєдіяльності процес, пов'язаний з перерозподілом трудових ресурсів, їхнім навчанням, відпочинком і т. д. З іншого боку, міграція, що носить змушений характер, спричиняє зростання соціальної напруженості, породжуючи проблеми забезпечення мігрантів житлом і роботою, іноді їжею й одягом, медичним забезпеченням, рішення психологічних проблем, пов'язаних із працевлаштуванням і адаптацією на новому місці проживання.

Одна з головних проблем, з якою зіштовхуються мігранти-біженці на новому місці проживання, це – проблема соціальної й психологічної адаптації, що представляє собою складний, багатоаспектний і довготривалий процес, пов'язаний з переживанням біженцями змін, культурних розходжень, ізоляції й депривації. Інтерес фахівців до теми соціальної та психологічної адаптації біженців існує вже давно. Різні її аспекти досліджуються як вітчизняними, так і закордонними антропологами, етнологами, культурологами, соціологами, демографами, політологами, психологами й педагогами (Гриценко В. В., Зайончковская Ж. А., Лебедева Н. М., Павленко В. М. Броварник Е. І., Солдатова Г. У., Стефаненко Т. Г., Сусоколов А. А., Шайгерова Л. А., Шлягина Е. І.). І, проте, ця тема недостатньо розроблена, особливо в її прикладному аспекті.

Феномен змушеної міграції є складним і багатогранним процесом, що одержав в останнє десятиліття чітко виражені етносоціальні й етнополітичні детермінанти. Поняття «міграція» взагалі й «змушена міграція», зокрема, вбирають у себе цілий ряд термінів. До їхнього числа в першу чергу належать «біженці» і «змушені переселенці».

Відповідно до прийнятого генеральною Асамблеєю ООН міжнародною Конвенцією про статус біженців 1951 р. і Протоколом 1967 р., під терміном «біженець» розуміється «особа, що у силу цілком обґрунтованих побоювань стати жертвою переслідувань за ознакою раси, віросповідання, громадянства, приналежності до певної соціальної групи або політичних переконань перебуває поза країною своєї цивільної приналежності й не може користуватися захистом цієї країни або не бажає користуватися таким захистом внаслідок таких побоювань; або, не маючи певного громадянства й перебуваючи поза

країною свого колишнього звичайного місця проживання, не може або не бажає повернутися до неї внаслідок таких побоювань» [4].

Отже, у сучасній соціологічній і економічній літературі міграція класифікується: за видами, типами, формами та причинами. Виділяються дві причини міграції: 1) добровільна міграція має на увазі переміщення людей, що добровільно залишають місце свого постійного проживання й, що переїжджають на нове місце проживання у своїй або іншій державі; 2) змушена міграція (переміщення людей з метою пошуку притулку).

Суб'єктами змущеної міграції визнаються наступні категорії: 1) політичні; 2) біженці; 3) тимчасово переміщені особи; 4) внутрішні мігранти; 5) ті, що не мають статусу й не очікують його; 6) такі, що не реєструються в міграційній службі; 7) бажаючі повернутися на колишнє місце проживання.

Причин змущеної міграції дуже багато, але їх поєднує одне – людина стає змущеним мігрантом через неможливість проживати на території своєї батьківщини, або якоїсь її частини, як сталося із переселенцями із зони АТО.

Порушення психічної сфери біженців та переселенців зачіпають емоційно-вольовий, характерологічний, поведінковий і комунікативний компоненти. Часто на виникнення цих порушень впливає не одна серйозна негативна подія, а кілька дрібних неприємностей, кожна з яких окремо не викличе навіть поганого настрою у щасливої врівноваженої людини. Однак, найчастіше всі ці переживання й події мобілізують мігрантів на протистояння негодам. Мотивація подолання труднощів у змущених мігрантів звичайно дуже висока, що визначає високу ефективність психологічної допомоги. У зв'язку з цим спостерігається потреба у психологічній роботі з мігрантами щодо поліпшення їх соціально-психологічної адаптації, підвищення рівня толерантності (що не зашкодить і корінному населенню), розвитку соціальних навичок. Більшість змущених переселенців мають потребу в психокорекції, яка повинна проводитися в умовах захищеного, психологічно комфортного середовища. Найбільш підходящою формою роботи тут представляється групова.

З метою виявлення основних психологічних проблем, які існують у переселенців із зони АТО, ми провели дослідження і виявили високу дезадаптацію та низьку стресостійкість у 60% опитаних респондентів. Середній рівень дезадаптації та середню стресостійкість було виявлено у 30% досліджуваних. Високу стресостійкість та низький показник дезадаптації виявили лише 10% опитаних. Щодо ступеня опору стресу, то 30% досліджуваних виявили низький опір стресу. Межовий показник опору стресу отримали 60% досліджуваних. Найкращий, тобто високий ступінь опору стресу зареєстровано у 10%.

Результати дослідження *нервово-психічної адаптації* показують, що патологічну дезадаптацію відчували 10% досліджуваних, непатологічну – 70% опитаних. Це означає реальну небезпеку психосоматизації даної категорії осіб або небезпеку нервового зриву у зв'язку з близькістю до фази нервового виснаження. Що ж до оптимального рівня адаптації, то таких осіб було лише 20%.

Також у ході дослідження було визначено характеристики, які впливають на процес психічної адаптації. Ними виявились нейротизм, особистісна та ситуативна тривожність, ригідність, фрустрація, гіпертимний, педантичний, циклотимний, збуджуваний, дистимічний та екзальтований типи акцентуації характеру.

Число змушених мігрантів, що потребують психологічної допомоги збільшується не тільки за рахунок нових міграційних потоків, але також і тому, що психологічні ресурси людей вичерпуються, і підтримка потрібна вже тим, хто вчора справлявся з вантажем проблем самостійно.

Змушену міграцію з повним правом можна віднести до числа екстремальних, коли перед особистістю ставиться проблема боротьби з надскладними життєвими обставинами, рівносильна проблемі виживання. Ситуація змушеної міграції жадає від індивіда зусиль, які перебувають на границі його адаптивних можливостей або навіть перевершують наявні в нього резерви. Але, з іншого боку, саме висока інтенсивність відчуття небезпеки й погрози самому мігрантові, а також найбільш значимим для нього людям – членам його родини, визначає виражене прагнення впоратися з виникаючими труднощами. Саме ці дві сторони визначають значимість, затребуваність, можливу високу ефективність професійної психологічної допомоги переселенцям із зони АТО.

Правильно організована психологічна допомога змушеним мігрантам здатна пом'якшити виникаючі складності соціокультурної адаптації й здійснювати плавну інтеграцію мігрантів у приймаюче суспільство. Для цього психологічна допомога повинна бути спрямована на активізацію внутрішніх ресурсів змушених мігрантів, оволодіння ефективними способами самодопомоги, подолання кризової життєвої ситуації, симптомів посттравматичного стресу й виниклих у силу життєвих обставин тенденцій соціального утриманства й інфантилізму [5].

Основні психологічні проблеми змушених мігрантів пов'язані із кризою ідентичності, зниженням толерантності, а як наслідок зниження самооцінки, упевненості в собі, перекручене сприйняття оточуючих людей.

Психолог як «посередник» між культурами, повинен знайти стратегію психологічної допомоги, при якій би ослабнув або навіть зовсім зник бар'єр «свої – чужі». Для цього психолог змушений виростити особливу посередницьку культуру – культуру

толерантності, що дозволяє мігрантам і людям країни, що прийняла мігрантів, зрозуміти й прийняти один одного, а не сприймати появу мігрантів як навалу варварів [6].

Відповідно до Декларації принципів толерантності, прийнятої ЮНЕСКО в 1995 році, толерантність визначається як цінність і норма цивільного суспільства, що проявляється у праві всіх індивідів цивільного суспільства бути різними; забезпечення стійкої гармонії між різними конфесіями, політичними, етнічними й іншими соціальними групами; повага до розмаїтості різних світових культур, цивілізацій і народів; готовності до розуміння й співробітництва з людьми, що різняться за зовнішністю, мовою, переконаннями та віруваннями.

Толерантність припускає готовність прийняти інших такими, які вони є, і взаємодіяти з ними на основі згоди. У першу чергу вона припускає взаємність і активну позицію всіх зацікавлених сторін. Толерантність є важливим компонентом життєвої позиції зрілої особистості, що має свої цінності, інтереси та одночасно з повагою до позицій та цінностей інших людей [8]. У зв'язку із цим одне з головних завдань психологічної допомоги біженцям-переселенцям із зони АТО є здійснення переходу до ненасильницьких відносин, заснованих на принципах кооперації, взаємоповаги, розуміння і терпимості методами психологічного тренінгу толерантності.

Психолог як «посередник» повинен працювати одночасно на два фронти. Якщо він виявиться не в силах допомогти перебороти мігрантофобію (страх перед мігрантами) корінним жителям, що зіштовхнулися з мігрантами країни, то ризик росту соціальної напруженості в країні зростає. Якщо ж психолог як «посередник» зазнає невдачі у спілкуванні з мігрантами, розумінні й прийнятті мігрантами тієї культури, у якій вони виявилися, то мігранти можуть виступити як носії групи соціального ризику [7].

Служба психологічної допомоги мігрантам є службою проектування культури толерантності, а не службою вирішення суперечок і конфліктів.

Психологічна допомога в цьому випадку повинна бути доступною, єдиною, багатофункціональною. Форми такої роботи повинні сприяти нейтралізації несприятливих факторів, що знижують рівень низької соціальної адаптації біженців і змушених переселенців. Вона повинна бути орієнтована на своєчасну і якнайшвидшу соціальну й психологічну адаптацію [6].

Представляється важливим сполучення індивідуальної, сімейної, групової психологічної роботи. В індивідуальній роботі застосуємо весь арсенал методів фахівця: психологічних, психотерапевтичних, психоаналітичних, соціометричних, вікової психології, медико-соціальних, консультаційних. У груповій роботі продуктивні методики «групи самостійного досвіду», «групи взаємодопомоги», групова психотерапія, підтримка

сусідських спільнот (у місцях компактного проживання переселенців), спільнот земляцького характеру для представництва інтересів переселенців [7].

Психолог, що працює в організації, і проводить систему корекційно-розвиваючих заходів, зіштовхується з тим, що його контингент – це дорослі, сформовані люди, що володіють життєвим і професійним досвідом з усіма обмеженнями й перевагами.

Отже, сполучення тренінгових технік та інтеграційних соціально-психологічних заходів є найбільш ефективним у рамках програми, що адаптує змушеного переселенця або біженця, оскільки дозволяє охопити велику кількість осіб, а також припускає поглиблену роботу із запобігання виникнення дезадаптації.

Спеціально сформоване психологічно комфортне середовище, організоване з урахуванням специфіки соціальних проблем і психологічного стану мігрантів, здатне пом'якшити виникаючі складності адаптації, сприяти інтеграції біженців у приймаюче співтовариство, допомогти перебороти проблеми, пов'язані з формуванням ідентичності в іншому соціокультурному середовищі.

Важливим інструментом успішної соціокультурної адаптації мігрантів можуть стати спеціально організовані психолого-педагогічні програми, спрямовані на формування соціальної компетентності, позитивних установок мігрантів як у відношенні власної, так і приймаючої культури, а також толерантну поведінку у відносинах. Психологічні програми з адаптації біженців до нового соціокультурного середовища повинні бути побудовані з урахуванням соціальних, етнокультурних, вікових та індивідуальних особливостей всіх цільових груп.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Закон України «Про біженців». N 2557-III від 21 червня 2001 року.
2. Закон України Про реабілітацію жертв політичних репресій, від 17 квітня 1991 року N 962-XII.
3. Закон України Про приєднання України до Конвенції про статус біженців та Протоколу щодо статусу біженців 10.01. 2002р N 2942.
4. Конвенция о статусе беженцев. Протокол, касающийся статуса беженцев. – Женева: УВКБ ООН, 1968, – 56 с.
5. Ромм М. В. Адаптация личности в социуме / М. В. Ромм– Новосибирск: Наука, 2002. – 215 с.
6. Солдатова Г. У. Психологическая помощь мигрантам / Г. У. Солдатова– Москва: Изд. Смысл 2002. – 178 с.
7. Соціальна робота з мігрантами та біженцями : [навч. посіб.] / Відп. ред. П. Д. Павленок. – М.: ИНФРА-М, 2008. – 220 с.
8. Щеколдина С. Д. Тренинг толерантности / С. Д. Щеколдина – М.: «Ось-89», 2004. – 80 с.

С.М. Ситняківська,
*кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри соціальної педагогіки,
Житомирський державний університет імені Івана Франка*

М.Г. Хливнюк,
*кандидат технічних наук,
старший науковий співробітник,
ПНС НЦ ЖВІ імені С. П. Корольова*

СПЕЦИФІКА ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ СОЦІАЛЬНОЇ СФЕРИ У ВІТЧИЗНЯНІЙ ВИЩІЙ ШКОЛІ

Сьогодні жодна розвинута держава не може обійтися без фахівців соціальної сфери, які пройшли підготовку в університетах та спеціальних навчальних закладах. Соціальні працівники не тільки знімають соціальну напруженість, але і беруть участь у розробці законодавчих актів, покликаних більш повно виразити інтереси різних верств населення.

Інтенсивний розвиток соціальної сфери, розширення кадрового ресурсу, що спостерігається останнє десятиріччя в Україні, поглиблення існуючих та поява нових проблем соціального життя потребують підвищення уваги до вироблення відповідних професійних вимог, специфічних умінь та навичок фахівців, які виступають у ролі суб'єкта – об'єкта соціальної перцепції. Відповідно до соціальних викликів у практиці діяльності вітчизняної вищої школи сформувалися різноманітні підходи щодо підготовки майбутніх фахівців соціальної сфери.

Процес формування системи професійної підготовки майбутніх фахівців соціальної сфери в умовах вищого навчального закладу регламентується низкою нормативних документів, у яких відображено мету, цілі освітньо-професійної підготовки, предмет діяльності майбутнього фахівця соціальної сфери, визначено головні функції такого роду фахівців та вимоги, які ставлять до фахівців соціальної сфери, а також місце таких фахівців в державній системі соціального захисту – освітньо-кваліфікаційна характеристика. Головним документом, на основі якого створюються інші документи щодо освітньо-кваліфікаційних характеристик фахівця, є Державний галузевий стандарт підготовки фахівця [1].

У сучасних наукових дослідженнях (І. Зверєва, Р. Вайнола, С. Сисоєва, Л. Міщик, В. Поліщук, С. Харченко) обґрунтовано системний, особистісно-діяльнісний та індивідуально-творчий підходи до професійної підготовки майбутніх фахівців соціальної

сфери: розроблено теоретичні засади підготовки майбутніх фахівців соціальної сфери в умовах неперервної освіти, визначено основні змістові, процесуальні особливості підготовки до соціальної та соціально-педагогічної діяльності.

Р. Вайнола, С. Сисоева акцентують на важливості особистісного розвитку фахівця соціальної сфери у процесі професійної підготовки. На основі теоретичного узагальнення науковцями запропоновано новий підхід до розв'язання проблеми особистісного розвитку майбутнього фахівця соціальної сфери в процесі професійної підготовки в умовах вищого навчального закладу, що знайшло своє відображення в розробці й обґрунтуванні педагогічних засад особистісного розвитку майбутнього фахівця соціальної сфери у вищому навчальному закладі [1].

Пошуком ефективних шляхів професійної підготовки фахівців соціальної сфери займалися також Бочарова В. Г. [2], Галагузова Ю. Н. [3], Зверєва І. Д. [4]. Свої наукові дослідження щодо пошуку нових технологій, форм і методів ефективної професійної підготовки фахівців соціальної сфери присвятили Мигович І. І. [5], Холостова Є. І. [6]. Ці дослідження були викликані рядом соціально-економічних та соціокультурних чинників, які спричинили безліч соціальних проблем у державі в кінці XX – на початку XXI століття: проблеми соціального захисту та підтримки незахищених верств населення (біженці, мігранти, вимушені переселенці, інваліди), проблеми соціального виховання, набуття молодими фахівцями соціального та професійного досвіду, що спричинило потребу великої кількості високоякісних фахівців соціальної сфери. Система професійної вузівської підготовки була покликана забезпечити українське оновлене суспільство такими фахівцями.

Сучасний фахівець соціальної сфери – це професіонал, який добре розбирається в питаннях соціальних відносин, у правових гарантіях громадян, чітко визначає морально-психологічні проблеми життєдіяльності людей і здатний грамотно надати їм відповідну ситуації допомогу. Крім теоретичних знань, соціальна робота вимагає і глибокої технологічної підготовки, що виражається в наявності навичок у сфері соціально-психологічного і ситуаційного аналізу, соціально-організованою діагностикою умов життєдіяльності різних груп населення, проведення конкретно-соціологічних досліджень, прогнозування і виявлення тенденцій розвитку соціальних процесів, оптимального вибору інструментарію, що регулює їх перебіг. Важливими критеріями професіоналізму фахівця соціальної сфери є організаторські здібності, висока загальна і правова культура, психолого-педагогічний такт. Соціальна допомога стала розглядатися

як комбінація заходів, результатом якої є зміни як самої людини, так і соціального оточення. Тому головним кредо фахівця соціальної сфери є постулат: для лікування соціальних хвороб людини необхідно вивільнити і розвинути, примножити ресурси особистості та її соціального оточення [6].

Слід відзначити, що на початку XXI століття в Україні в умовах економічної кризи, безробіття, різкої зміни характеру і форм соціальних відносин, втрати для багатьох людей соціальних перспектив зросла небезпека соціальних конфліктів, депресії. Все це підсилює значимість професійної підготовки фахівців соціальної сфери. Соціальна робота є складним процесом, що вимагає міцних знань соціології, психології, педагогіки, медицини, правознавства, економіки, теорії управління та інших галузей, її ефективність значною мірою залежить від самого соціального працівника, його вмінь, досвіду, особистих якостей. Саме тому у навчальний план підготовки фахівців соціальної сфери включені дисципліни за трьома циклами: дисципліни соціально-гуманітарної підготовки (філософія, історія, правознавство, культурологія, політологія тощо), дисципліни фундаментальної, природничо-наукової та загальноекономічної підготовки та (основи економічної теорії, психологія, інформатика, практична психологія та психодіагностика, соціологія, соціальне право, етика ділового спілкування та ін.), дисципліни професійної і практичної підготовки (соціальна робота, соціальна педагогіка, актуальні проблеми соціальної сфери, теорія та історія соціальної роботи, технологія соціальної роботи, соціально-педагогічне консультування, соціальна робота за кордоном, менеджмент соціальної роботи, медико-соціальні основи здоров'я, екокультура особистості, корекційна педагогіка, пенітенціарна педагогіка, соціально-педагогічна профілактика делінквентної поведінки, методика організації волонтерської діяльності, методи соціально-педагогічних досліджень, опікунська педагогіка, соціально-педагогічна робота у сфері дозвілля, етика соціальної роботи, дисципліни спеціалізації та ін.).

При цьому треба підкреслити, що кожна з навчальних дисциплін так чи інакше «працює» на базову (тобто соціальну роботу), поглиблюючи і доповнюючи її різні розділи і підрозділи. Становлення професіоналізму завжди починається з професійної підготовки та виховання фахівців, поетапного формування системи практичних навичок системи соціальної роботи та професійної майстерності. Без професійної майстерності неможлива організація індивідуальних соціальних послуг з метою вирішення важких життєвих ситуацій клієнта та забезпечення соціально-психологічної гармонії його

функціонування [7]. Саме тому у загальній стратегії розвитку соціальної освіти питання про спеціалізації є пріоритетним.

Також одним з важливих питань соціальної роботи на сьогоднішній день є питання про принципи і форми навчання фахівців у галузі соціальної роботи. Найбільш виразно виявляються дві тенденції: перша – студент, який навчається отримує знання, обрані викладачем, який потім контролює процес засвоєння цих знань студентами, друга – студент, який навчається стає учасником організації і здійснення процесу навчання. У цьому випадку важливо виробити вміння студентів самостійно аналізувати, творчо підходити до поєднання теоретичних і практичних завдань. Ця тенденція найбільш перспективна, оскільки орієнтована на активізацію пізнавальної та соціальної активності студентів. Вона дозволяє оптимізувати взаємодію викладачів та студентів, наблизити навчання до життя. У межах другої тенденції вбачаємо доцільним на рівні магістратури надання студентам можливості білінгвальної освіти. З точки зору освітніх потреб та можливих способів їх реалізації на сучасному етапі розвитку українського суспільства вважаємо білінгвальну освіту необхідним елементом підготовки сучасного фахівця соціальної сфери. Адже на хвилі соціального оновлення суспільства, бажання долучитися до європейського культурно-освітнього простору, а також можливості надавати соціальні послуги широкому колу клієнтів, користуватися сучасними світовими надбаннями у галузі соціальної роботи та приєднатися до світової наукової спільноти білінгвальна підготовка є необхідною [8].

Таким чином, говорячи про специфіку підготовки фахівців соціальної сфери, слід відзначити різноманітність видів діяльності, якими доведеться займатися майбутньому професіоналу. Соціальний працівник відіграє активну роль в плануванні, узгодженні дій різних систем соціальної допомоги населенню. Він справляє безпосередній вплив на особу чи групу людей. Це не стільки виховний, словесний, як діяльнісний процес, створення умов для розвитку особи чи системи, просування до наміченої мети за допомогою відповідних засобів і методів. Фундаментальне значення мають знання і досвід, набутий впродовж навчання, адже на них ґрунтується вміння впливати на інших людей.

Головне для майбутніх спеціалістів соціальної сфери – мислити системно, діалектично, не втрачати цілого через часткове, бачити завжди клієнта з усіх боків, а не симптоми чи окремі ознаки його проблеми. Теоретичні дисципліни допоможуть поєднати частини в ціле, дотримуючись принципу діалектичної єдності в підході до людини і

суспільства. Соціальний і науковий прогрес коригуватиме зміст і методику навчання в університеті, формуватиме спеціаліста цього профілю, критерії оцінки знань і навичок, найбільш раціональні шляхи і методи їх засвоєння.

Отже, соціальна робота в кризовій соціально-економічній ситуації в Україні необхідна, а українське суспільство в ході своєї наступної трансформації довго відчуватиме гостру потребу в кваліфікованих фахівцях для її повсякчасного, вмілого та ефективного здійснення. Сьогодні в Україні негативні тенденції спостерігаються у багатьох напрямках соціальної сфери: зменшення чисельності населення, відбувається старіння населення, зубожіння, а тому поширюється жебрацтво, через неякісне медичне обслуговування зростає кількість неповноцінних дітей, інвалідів, широко розповсюджені захворювання на венеричні хвороби, у тому числі на СНІД, зростає злочинність. На соціальну сферу впливає економічна ситуація в країні: спад виробництва, падіння рівня зайнятості, зростання безробіття. За таких умов населення деморалізується. Тому діяльність фахівців соціальної сфери на сьогодні залишається вкрай перспективною і необхідною роботою і вимагає від вітчизняних вузів висококваліфікованих, професійних фахівців.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Вайнола Р. Х. Особистісний розвиток майбутнього соціального педагога в процесі професійної підготовки : [Монографія] / Р. Х. Вайнола / За ред. С. О. Сисоєвої. – Запоріжжя : Хортицький навч.-реаб. багатопрофільний центр, 2008. – 460 с.
2. Бочарова В. Г. Профессиональная социальная работа: личностно-ориентированный подход : [Монография] / В. Г. Бочарова. – М. : Институт педагогики социальной работы РАО, 1999. – 184 с.
3. Галагузова Ю. Н. Теория и практика системной профессиональной подготовки социальных педагогов : дис. ... доктора пед. наук : 13.00.08. / Н. Ю. Галагузова. – Москва, 2001. – 373 с.
4. Зверева І. Д. Соціально-педагогічна робота з дітьми та молоддю в Україні : Теорія і практика / І. Д. Зверева – К. : Правда Ярославичів, 1998. – 394 с.
5. Мигович І. І. Формування системи підготовки і підвищення кваліфікації соціальних працівників : Досвід, проблеми / І. І. Мигович // Соціальна робота в Україні : теорія і практика. – 2014. – № 1 (6). – С. 98–110.
6. Холостова Е. И. Профессионализм в социальной работе : [учеб. пособ.] / Е. И. Холостова. – М. : Дашков и Ке, 2007. – 233 с.
7. Теорія соціальної роботи : [Підручник] / За ред. проф. Є. І. Холостової. – М. : МАУП, 2001. – 334 с.
8. Фірсов М. В. Теорія соціальної роботи : [Навч. посіб.] / М. В. Фірсов, Є. Г. Студьонова. – М. : Гуманіт. вид. центр ВЛАДОС, 2000. – 432 с.

З.В. Залібовська-Ільніцька,

*кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри соціальної педагогіки,
Житомирський державний університет імені Івана Франка*

СОЦІАЛЬНА РОБОТА З ДІТЬМИ, ЯКІ МАЮТЬ ПОРУШЕННЯ ЗА АУТИЧНИМ ТИПОМ

Згідно статистичних даних в Україні аутизм виділено як самостійне порушення ще сімдесят років тому. Проблемою аутизму опікуються фахівці медичного, психолого-педагогічного, дефектологічного профілю. Проте соціальним працівникам слід підвищити рівень обізнаності з питань надання консультацій сім'ям, які виховують дитину з аутичним типом порушень.

Наукові підходи щодо питань соціальної роботи з дітьми, які мають порушення за аутичним типом висвітлені у працях таких науковців, як: О. Багдашина, Л. Дем'янчук, А. Колупаєва та ін.

Метою статті є розширення обізнаності соціальних працівників щодо роботи з дітьми, які мають порушення за аутичним типом

Відповідно до наукових підходів, діти-аутисти – це особлива категорія клієнтів соціальної роботи.

У нашій країні довгий час дітям з порушеннями в психічному та фізичному розвитку пропонувалося перебування в спеціалізованих закладах.

Зараз соціалізація дітей з аутизмом залежить від особливостей сімейного виховання дитини, ставлення батьків до проблем дитини.

За А. Колупаєвою поняття «аутизм» розуміється як розлад, який виникає внаслідок порушення розвитку мозку і характеризується відхиленнями у соціальній взаємодії і спілкуванні, а також стереотипністю у поведінці та інтересах. Всі вказані ознаки з'являються у віці до трьох років [3].

Розпізнати прояви аутизму можна за такими ознаками: плач дитини, який може переходити у верещання; відсутній комплекс пожвавлення у дитини на голос матері, на її обличчя; у дитини восьми місяців не формується здатність наслідувати склади; не формуються вказівні та соціальні жести; не утримується контакт «очі в очі»; не відгукується на ім'я (зі слухом немає проблем!); не просить допомоги; не намагається чимось поділитися; виконує постійно одноманітні дії; не терпить втручання у свої заняття іншої людини [1; 3].

Науковці виділяють характерні показники аутизму як: *нерівномірність* (деякі звички у дітей-аутистів зберігаються протягом всього життя (стукати пальцями, гризти нігті); відставання від вікової норми (вербальне мовлення, побутові навички); *неадекватність проявів* (нездатність наслідувати людей, вибіркове реагування на зовнішні стимули, нездатність наслідувати і реагувати на емоції і поведінку людей; *стереотипію* (певний консерватизм, не терпимість до змін та ін.) [3].

Соціальному працівнику слід поради́ти батькам проконсультуватися у таких фахівців дефектологічного профілю як спеціальний психолог чи корекційний педагог. Спеціалісти зможуть визначити форми і напрями корекційних занять для конкретної дитини.

Зазначимо, що аутична дитина має відхилення у спілкуванні. Соціальний працівник необхідно поради́ти батькам проговорювати дії, які виконує дитина. Наприклад: «Оленка йде вмиватися», «Іванко йде на кухню їсти», «Марійка буде читати книгу» та ін. Батьки постійно повинні коментувати дитячі дії і свої. Аутичні діти сприймають і засвоюють те, що чують. Проте дати зворотню відповідь не можуть так швидко.

Окреслено спеціалістами, що для формування контакту «очі в очі» дорослим необхідно притулити власні долоні до скронь дитини, щоб дитина не могла дивитися вбік, і нахилитися таким чином, щоб очі дитини зустрічалися з очима дорослого. Це варто робити під час набуття навичок вітання, прощання, прохання [2].

Важливим є також приєднання дорослого до стереотипної поведінки дитини з аутичним типом відхилень. Це допоможе встановленню контакту з дитиною.

Соціальним працівникам варто поради́ти батькам знайти можливість для занять іпотерапією. Вправи на коні гармонізують психомоторику дитини-аутиста. Температура тіла коня вища за температуру тіла людини. Тепло, яке дитина-аутист відчуває від тварини, сприяє послабленню напруги у неї.

А. Колупаєва звертає увагу на важливі передумови успішного навчання дітей-аутистів у початкових класах, а саме: довільність, саморегуляція та здатність взаємодіяти з іншими людьми [3].

У дитини з аутичним типом порушень важливо формувати уміння самостійно виконувати послідовні дії, відтворювати наочні зразки, планувати і контролювати свої дії, діяти за усною інструкцією вчителя чи батьків, підпорядкувати свої дії правилу.

Предметом системного аналізу науковців стають прояви саморегуляції у дітей даної нозології. Володіння своїми емоціями, концентрація уваги, цілеспрямовані дії – це здатності, які не притаманні дітям з аутичним спектром розладів[1].

Зазначимо, що труднощі спостерігаються і під час формування цілеспрямованої поведінки та здатності концентрувати увагу. Дитина не може виконати правильно завдання. По-перше, вона не зрозуміла завдання. По-друге, через відволікаючі чинники в оточенні, у таких дітей з'являється низка побічних асоціацій.

Слід пам'ятати, що за наявності достатньо розвинутого інтелектуального рівня, діти з аутизмом можуть виконувати формальні вимоги (переписати текст, не виходячи за поля, відповісти на запитання, або продемонструвати своє знання, піднявши руку) [1].

Основна проблема, що при виконанні змістовних вимог (записати слово, не забувши перевірити орфограму, порахувати, не забувши про правило додавання з переходом через десяток тощо) діти з аутичним типом розладів часто виявляють непослідовність.

Л. Дем'янчук описує труднощі формування у дітей здатність взаємодіяти з іншими. Навіть можна говорити про відсутність у аутичних дітей: уміння брати повноцінну участь у спільній діяльності, організовувати спілкування, слухати співрозмовника, емоційно співпереживати [2].

Зображено у наукових доробках ускладнення таких проявів у дітей, як: поставити вчителю запитання по суті, попросити про допомогу або самому запропонувати комусь із дітей допомогу, висловити власну думку і довести її, діяти з урахуванням певної цільової настанови, правил, умов, які створюють контекст ситуації [1].

Описане демонструє певну систему взаємопов'язаних проблем. Слабкий розвиток довільності, зазвичай, супроводжується відсутністю навчальної мотивації, а такі особливості психічної організації як, наприклад, низький рівень саморегуляції та нездатність використовувати мовлення з комунікативною метою, унеможлиблює ефективне спілкування з однолітками та дорослими [3].

Сучасні дослідники зазначають, що у дітей з аутичними розладами надзвичайно мало можливостей адаптуватися до шкільного життя. Слід таким дітям надати спеціальну підготовку.

Методистами визначено, що при підготовці дитини-аутиста до школи, необхідно допомогти дитині спочатку освоїти особливості шкільного життя, а потім розвивати пізнавальну сферу. Труднощі засвоєння зовнішньої форми часто не дають дітям змогу

успішно адаптуватися у нових умовах. Щодо шкільної ситуації йдеться про два головних моменти: чітку структуру навчального дня і шкільну атрибутику. Зусилля педагогів мають спрямовуватися на створення стереотипів поведінки, пов'язаних зі шкільною атрибутикою (клас, дзвінок, парта, дошка, ранець, домашні завдання, оцінка) [1; 3].

А. Колупаєва прагне пояснити, що структура навчального дня має бути стабільною, що робить ситуацію передбачуваною, допомагає дітям зрозуміти і виконувати вимоги. Зміни в структурі дня відбуваються поступово, невеликими порціями. Одним з визначальних чинників успішності навчання є спілкування, що сприяє соціалізації дитини. Моделювання уроку дає змогу формувати у дітей мовлення як засіб комунікації, а саме ставити і відповідати на запитання, просити допомогу [3].

Зазначимо, що особливо важкою для дітей-аутистів є перерва, оскільки вона не має чіткої структури. Необхідно навчити дітей взаємодіяти один з одним у ситуації, нерегульованій дорослими, адже у школі цього не вчать.

Соціальним працівникам пропонується консультувати батьків, учителів щодо організації динамічного терапевтичного середовища для дитини з аутичним типом розвитку. Це допоможе батькам і вчителям відчутти найменші прояви активності дитини. Описане сприятиме формуванню ресурсів для оптимального перебування дитини у соціумі [3].

Отже, систематичну корекційну роботу з дітьми – аутистами мають здійснювати соціальні педагоги разом із батьками. Ця взаємодія забезпечить можливість подальшої соціалізації дітей, допоможе їм зрозуміти почуття впевненості та захищеності, сприятиме формуванню нових навичок, форм поведінки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Богдашина О. Аутизм: определение и диагностика / О. Богдашина. – Донецьк: «Лебедь», 1999. – 112 с.
2. Иванов Е. С. Детский аутизм: диагностика и коррекция. Учебное пособие для студентов высших и средних педагогических, психологических и медицинских учебных заведений / Е. С. Иванов, Л. Н. Демьянчук, Р. В. Демьянчук. – СПб.: Изд-во «Дидактика Плюс», 2004. – 80 с.
3. Путівник для батьків дітей з особливими освітніми потребами: Навчально-методичний посібник / За заг. ред. А. А. Колупаєвої – К.: ТОВ ВПЦ «Літопис –ХХ», 2010. – 240 с.

ОСОБЛИВОСТІ ПРОФЕСІЙНОЇ ДЕЗАДАПТАЦІЇ МЕДИЧНИХ ФАХІВЦІВ, ЯКІ ПРАЦЮЮТЬ ІЗ ХВОРИМИ НА ТУБЕРКУЛЬОЗ У СУЧАСНИХ УМОВАХ

На цей час як в Україні, так і у світі, відмічається неухильне збільшення захворюваності на ті чи інші психічні розлади, в тому числі, розлади адаптації. Така ситуація значною мірою зумовлена способом життя сучасної людини в умовах інформаційного суспільства, коли досить гостро постає проблема невідповідності можливостей психіки людини темпу її життя, інформаційним навантаженням, високою стресогенністю соціальної обстановки. Серед чинників, що зумовлюють формування станів дезадаптації також слід відзначити особливості професійної діяльності. У численних дослідженнях показано, що тривалий «робочий» стрес негативно впливає на здоров'я людини [7, 8, 16, 18–21].

Професійна діяльність медичних спеціалістів, безумовно, відрізняється підвищеною стресогенністю. Вона характеризується необхідністю роботи в умовах дефіциту часу, інформації, належного рівня фінансування, а також високої відповідальності за здоров'я і життя пацієнтів [3, 4, 8, 9, 10, 16]. Великого значення проблема професійної дезадаптації набуває у лікарів, які працюють з хворими на важкі хронічні, невиліковні розлади, що мають негативний прогноз лікування, таким як рак, психічні розлади, важкі неврологічні та інфекційні захворювання [8–10, 16]. У дослідженнях, присвячених вивченню емоційного вигорання лікарів різних спеціальностей було показано, що найбільшою мірою воно властиве онкологам, психіатрам, хірургам, анестезіологам-реаніматологам, лікарям швидкої невідкладної медичної допомоги. Високий рівень емоційного вигорання також відзначається у лікарів терапевтичного профілю. Значної уваги, на нашу думку, заслуговує проблема професійної дезадаптації у медичних спеціалістів, які працюють з хворими на різні інфекційні захворювання, перед усім, на туберкульоз [10, 16]. Беручи до уваги той факт, що на сьогодні відзначається істотне зростання захворюваності на туберкульоз, ця проблема видається особливо актуальною.

Таким чином, метою роботи було провести теоретичний аналіз проблеми професійної дезадаптації у медичних спеціалістів, які працюють з хворими на туберкульоз.

Розглядаючи особливості діяльності лікарів-фтізіатрів, слід зазначити, що її специфіка проявляється у необхідності роботи в умовах постійного ризику зараження тяжким небезпечним захворюванням, що, безумовно, є джерелом хронічного прихованого стресу. Так показано, що персонал медичних установ є однією з основних груп ризику захворювання на туберкульоз [11].

Крім того, іншим чинником розвитку емоційного вигорання та професійної дезадаптації у цих лікарів можуть виступати індивідуально-психологічні особливості пацієнтів. За даними деяких досліджень, присвячених вивченню особливостей хворих на туберкульоз, показано, що для цих пацієнтів характерні виражена імпульсивність, міжособистісна сензитивність, ригідність афекту, фіксованість переживань на негативному досвіді, інертність у прийнятті рішень, зниження самооцінки у поєднанні з егоцентризмом [2, 15]. Також зазначається, що у хворих із вперше діагностованим туберкульозом мають місце низька дисципліна лікування, відсутність продуктивної взаємодії з лікарем, неадекватні уявлення про захворювання, фіксованість на переживаннях щодо його симптомів і прогнозу [15].

На сьогодні показано, що одним із основних проявів професійної дезадаптації є синдром емоційного вигорання (СЕВ). Згідно з визначенням ВООЗ, «синдром вигорання» («burnout syndrome») являє собою фізичне, емоційне або мотиваційне виснаження, що характеризується порушенням продуктивності трудової діяльності, втому, безсонням, підвищеною схильністю до соматичних захворювань.

У МКХ-10 синдром емоційного вигорання знаходиться під рубрикою Z.73.0 «Стрес, що пов'язаний з труднощами підтримки нормального способу життя». СЕВ є прихованою проблемою, оскільки, розвивається практично непомітно, може призводити до серйозних соціальних (зниження якості роботи, догляд зі спеціальності, зростання професійних помилок тощо) і медичних наслідків (розвиток депресії, залежностей від психоактивних речовин, суїцидів) [13].

Термін «емоційне вигорання» вперше був запропонований американським психіатром Н. G. Freudenberger у 1974 році для опису особливого психологічного стану, що виникає у зв'язку з професійною діяльністю людини і проявляється у вигляді емоційного виснаження, втрати мотивації і загальної працездатності [17]. Подібний стан, він спостерігав у волонтерів психологічних служб здоров'я, у яких після кількох місяців роботи з повною самовіддачею спостерігався цілий ряд характерних симптомів: виснаження, дратівливість, цинізм і т. ін. На противагу емоційному «горінню», що

відзначалось у працівників на початку їх діяльності, він назвав цей стан «вигорянням» [17].

На цей час існують різні підходи до розуміння сутності феномену «емоційне вигоряння». Так, одне з перших і найбільш відомих визначень СЕВ було запропоновано С. Maslach, згідно з яким він являє собою синдром емоційного виснаження, деперсоналізації і редукції особистісних досягнень, який може виникати у фахівців, що займаються різними видами так званих допомагаючих професій» [20]. Під емоційним виснаженням автор розуміє почуття емоційної спустошеності і втоми, зумовленої професійною діяльністю. Деперсоналізація в даному випадку розглядається не в класичному психіатричному розумінні цього терміну, а як дегуманізація ставлення до об'єктів своєї діяльності (пацієнтів, клієнтів), холодність, формалізація контактів, черствість, цинізм. Негативні настанови, що виникають при цьому, можуть спочатку мати прихований характер і проявлятися у вигляді внутрішнього роздратування, яке з часом починає проявлятися і у зовнішній поведінці і призводить до конфліктів. Редукція особистих професійних досягнень проявляється у заниженні значущості професійних успіхів і виникненні почуття власної некомпетентності у професійній діяльності. Підкреслюється, що вигоряння – це не втрата творчого потенціалу, не реакція на нудьгу, а скоріше «емоційне виснаження, яке виникає на тлі стресу, викликаного міжособистісним спілкуванням» [19, 20].

А. Ленгле розглядає даний феномен як прояв неекзистенціальної настанови стосовно життя [12]. В. В. Бойко визначає його як вироблений особистістю механізм психологічного захисту у вигляді повного або часткового виключення емоцій у відповідь на певні психотравмуючі події. При цьому емоційне вигоряння є динамічним конструктом, який в процесі свого формування послідовно проходить три стадії: «напруги», «резистенції» і «виснаження» [1].

СЕВ також розглядається як особливий, специфічний вид професійної деструкції, що негативно впливає на ефективність і якість праці, як деструктивне вирішення професійної кризи [1]. Дж. Грінберг визначає емоційне вигоряння як прогресуючий процес та виділяє у ньому п'ять стадій формування [5]. *Перша стадія* («медовий місяць») характеризується задоволеністю, захопленням та високим ентузіазмом працівників при виконанні своїх обов'язків. На *другій стадії* («недостача палива») у них відзначається втома, апатія, можуть виникати проблеми зі сном. В умовах відсутності додаткової мотивації втрачається інтерес до своєї трудової діяльності та знижується

рівень її продуктивності. На цій стадії також можливим є дистанціювання працівників від своїх професійних обов'язків та порушення трудової дисципліни. За умов високої мотивації, працівник продовжує виконувати свою роботу на належному рівні за рахунок виснаження ресурсів свого здоров'я. На *третьій стадії* («хронічні симптоми») спостерігається надмірна робота без відпочинку. З'являються прояви фізичної перевтоми, а також хронічна роздратованість, відчуття пригніченості, переживання хронічної недостачі часу. *Четверта стадія* («криза») характеризується розвитком хронічних захворювань, посиленням незадоволеності власною професійною ефективністю та якістю життя в цілому. На *п'ятій стадії* («пробивання стіни») відзначається перехід фізичних та психологічних проблем у гостру форму, що може призвести до розвитку тяжких захворювань [5].

Розглядаючи феномен емоційного вигоряння в системі близьких понять, деякі автори відносять його до проявів професійної деформації особистості [3, 6]. Інші – відзначають, що ці конструкти, хоча і дуже схожі, мають різну природу [4, 13]. Так, Орел В.Є. у своєму дослідженні зосереджує увагу на тому, що по-перше професійна деформація не завжди може носити негативний характер (на відміну від вигоряння), і тому необхідним є уточнення саме поняття деформації. По-друге, негативний вплив вигоряння на діяльність і самопочуття людей проявляються також і у непрофесійних сферах життя. По-третє, деформація особистісних особливостей, має проявлятися на більш пізніх етапах професійної кар'єри, в той час як вигоряння може виникнути і на початку професійного шляху як результат невідповідності між вимогами професії і ресурсами особистості [13].

У найбільш загальному вигляді можна виділити дві основні групи чинників, що сприяють формуванню СЕВ: *індивідуально-психологічні та організаційні* [3, 13, 14, 16]. До найбільш значущих індивідуально-психологічних чинників розвитку синдрому емоційного вигоряння ряд авторів відносять такі особистісні та емоційно-комунікативні особливості, як емоційна нестійкість, сензитивність, тривожність, нейротизм, конформність, сором'язливість, підозрілість у взаєминах з оточуючими, схильність до почуття провини, консерватизм, імпульсивність, інтроверсія, дезадаптивні копінг-стратегії, низький рівень суб'єктивного контролю. Формування цього синдрому також багато в чому пов'язують з дисоціацією між надто високими очікуваннями людей від роботи і дійсністю, з якою їм доводиться стикатися щодня [3, 13, 14].

Основними організаційно-психологічними чинниками розвитку вигорання є: значні робочі навантаження, висока відповідальність за прийняті рішення, стресовий характер професійної діяльності, підвищена емоційна насиченість міжособистісних взаємодій, директивний стиль спілкування, суворі ієрархія взаємин між співробітниками, відсутність (втрата) позитивної підтримки з боку колег, почуття несправедливості у працівників (не тільки стосовно себе, але й інших членів колективу), невідповідність між морально-етичними принципами людини і певними вимогами її професійної діяльності, відсутність стимулів для особистісного та професійного зростання, недостатня матеріальна винагорода за роботу, одноманітна та монотонна діяльність [13, 14].

Таким чином, результати теоретичного аналізу показали, що незважаючи на актуальність, багато аспектів проблеми професійної дезадаптації медичних спеціалістів, що працюють з хворими на туберкульоз досі залишаються недослідженими. На сьогодні не визначені її структурні, рівневі та змістовні (типологічні) особливості. Не вивчено її динаміку, а також механізми формування і чинники (психологічні, соціально-демографічні), що сприяють або перешкоджають її встановленню. Разом з тим, ґрунтовне дослідження цієї проблеми дало б змогу значно поглибити теоретичні уявлення щодо сутності феноменів професійної дезадаптації і емоційного вигорання, а також розробити систему спеціальних заходів, спрямованих на профілактику та психологічну корекцію стану дезадаптації та емоційного вигорання у медичних спеціалістів, в тому числі лікарів, що працюють з хворими на туберкульоз.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бойко В. В. Синдром «емоционального выгорания» в профессиональном общении / В. В. Бойко. – СПб.: Питер, 1999. – 105 с.
2. Баранова Г. В. Структура личностных черт у больных туберкулезом легких / Г. В. Баранова, Н. В. Золотова, Ю. В. Столбун [Электронный ресурс] // Медицинская психология в России: электрон. науч. журн. – 2012. – N 3 (14). – URL: <http://medpsy.ru>
3. Водопьянова Н. Е. Синдром выгорания: диагностика и профилактика / Н. Е. Водопьянова, Е. С. Старченкова. – СПб.: Питер, 2009. – 336 с.
4. Гришина Н. В. Помогающие отношения: Профессиональные и экзистенциальные проблемы / Н. В. Гришина // Психологические проблемы самореализации личности. – СПб.: Изд-во СПб. ун-та, 1997. – С. 143-156.
5. Гринберг Дж. Управление стрессом / Дж. Гринберг [7-е изд.]. – СПб.: Питер, 2002. – 496 с.
6. Дроздова А. Р. Синдром «емоційного вигорання» як один із видів психологічних механізмів захисту особистості / А. Р. Дроздова // Вісник Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна. – 2010. – №902. – С. 54-58.

7. Зеер Э. Ф. Кризисы профессионального становления личности / Э. Ф. Зеер, Э. Э. Сыманюк // Психологический журнал. – 1997, № 6. – С.35-44.
8. Емельяненко А. В. Особенности синдрома «эмоционального выгорания» личности специалистов различных профессий системы «человек-человек» / А. В. Емельяненко, Н. Н. Сафукова // Интеграция образования и науки на основе научно-образовательного центра: Сб. тр. уч. Всерос. науч.-практич. конф. : в 2 ч., Ч.1. – М. – Чебоксары – Ульяновск : УлГУ, 2005. – С. 106–110.
9. Золотухина Л. В. Синдром профессионального выгорания у сотрудников психиатрических больниц и терапевтической службы / Л. В. Золотухина, И. В. Шадрина // Психоневрология в современном мире: материалы. – СПб. : Изд-во «Человек и здоровье», 2007. – С. 250–256.
10. Кириллова Л. Г. Синдром выгорания в медицинской профессиональной деятельности / Л. Г. Кириллова // Збірник наукових праць співробітників НМАПО ім. П. Л. Шупика (тексти). – К., 2008. - Вып. 17, кн. 1. – С. 518–526.
11. Кучеров А. Л. Новый подход к организации больных туберкулезом / А. Л. Кучеров, Е. Ю. Ильичева // Русский медицинский журн. – 2000. – Т. 8, № 12. – С. 20 – 28
12. Лэнгле А. Эмоциональное выгорание с позиции экзистенциального анализа / А. Лэнгле // Вопросы психологии. – 2008. – №2. – С. 3 – 16.
13. Орел В. Е. Феномен «выгорания» в зарубежной психологии: эмпирические исследования / В. Е. Орел// Психологический журнал. – 2001. – № 22 (1). – С. 90 – 101.
14. Роль личностных факторов в формировании синдрома эмоционального выгорания / В. Л. Малыгин, А. Б. Искандирова, Е. Е. Пахтусова, Д. М. Шевченко // Психоневрология в современном мире: материалы. – СПб.: Изд-во «Человек и здоровье», 2007. – С. 262 – 268.
15. Сухова Е. В. Необходимость психологической коррекции у больных туберкулёзом лёгких / Е. В. Сухова // Проблемы туберкулёза и болезней лёгких – 2004. – №10. – С. 34-36.
16. Юрьева Л. Н. Профессиональное выгорание у медицинских работников: Формирование, профилактика, коррекция / Л. Н. Юрьева – К.: Сфера, 2004. – 271 с.
17. Freudenberger H. J. Staff burnout / H. J. Freudenberger // Journal of Social Issues – 1974. – Vol. 30. – P. 159-165.
18. Leiter M. P. Work, home and in-between: A longitudinal study of spillover / Leiter M. P., Durup M. J. // J. of Applied Behavioral Science. – 1996. – V. 32 (1). – P. 29-47.
19. Maslach C. Job Burnout / C. Maslach, W. B. Schaufeli, M. P. Leiter // Annual Review of Psychology. – 2001. – Vol.52. – P. 397-422.
20. Maslach C. Job burnout: new directions in research and intervention / C. Maslach // Current Directions in Psychological Science.– 2003. – Vol. 12. – P. 189–192.
21. Swanson V. Occupational stress and family life : A compararison of mate and femate doctors / Swanson V., Power K.G., Simpson R.J. // J. of Occupational and Organizational Psychology. – 1998. – Vol. 71 (3). – P. 237-260.

Л.М. Яковлева,
практичний психолог ДНЗ № 39, студентка,
Житомирський інститут МАУП

ПСИХОТЕРАПІЯ ДЕПРЕСИВНИХ РОЗЛАДІВ ОСОБИСТОСТІ **МЕТОДОМ СИМВОЛДРАМИ**

Одним із глибинних психоаналітичних методів у психології є кататимно-імагінативна психотерапія (психотерапія методом символдрами). Цей метод є унікальним в психології, в ньому використовується техніка сновидіння наяву, для того щоб дослідити підсвідомість людини, внутрішні конфлікти і захисні механізми, стосунки зі значимими людьми в дитинстві. З пацієнтами, що мають депресивні розлади, психотерапію можна проводити в період, коли є покращення в перебігу хвороби та присутня здатність аналізувати, відслідковувати емоції [4].

Саме в цій статті буде розкрито основні методи роботи з депресивними станами. Депресія супроводжується зазвичай почуттям провини, зниженим фізичним тонусом, емоційною відчуженістю від оточуючої дійсності. Пацієнтка, про яку буде розповідатися нижче, вже пройшла перший етап психотерапії методом символдрами. Було використано такі мотиви, як: «Луг», «Струмок», «Гора», «Будинок», з якими можна ознайомитися в попередній статті [7]. Мотиви були ресурсними для пацієнтки, сприяли самозаспокоєнню та рефлексії.

Пригадаємо, що запитом пацієнтки було бажання вийти із депресії. Діагноз – тривожно-депресивний стан, був поставлений психіатром на стаціонарному лікуванні в психіатричній лікарні за МКБ10 [7]. Під час спільної консультації, за словами її матері, пацієнтка до початку депресії була життєрадісною жінкою. Завжди могла підтримати своїх подруг. Два роки назад настрій пацієнтки почав змінюватися, з'являлася байдужість до обов'язків перед сім'єю. Коли почався тривожний стан по вечорах та приступи паніки, мати звернулася за допомогою до психіатра. З лікарні пацієнтка повернулася дезадаптованою, не мала сили виконувати найпростішу роботу по дому та доглядати за собою. В процесі перебування вдома навички та незначна зацікавленість почали відновлюватися. Мама приходить через день та готує їсти на всю родину доньки, прибирає раз в тиждень у квартирі. Пацієнтка також долучається допомогти, але часто відчуває безсилля, втому, стан «ніби провалюється крізь землю».

Під час спільної консультації з мамою пацієнтка намагалася вийти за двері попити води та підслуховувала розмову в коридорі, що ставить під сумнів довірливі стосунки з мамою. Також пацієнтка часто розповідала, що мати дозволяє собі вимагати від неї виконання обов'язків, лякає тим, що може забрати онука жити до себе, та покласти

доньку на все життя у психіатричну лікарню. Пацієнтка усвідомлює свою повну залежність від матері. Вона багато домашніх справ виконує самостійно, але знецінює свої зусилля, тому що не отримує схвалення та підтримки з боку рідних. Постійно відчуває себе винною у тому, що захворіла. Це відчуття не дозволяє вийти із депресії [5].

Ресурсний мотив «Мій прекрасний луг» було використано для створення ситуації, де пацієнтка зможе розслабитися, отримати позитивні емоції [3]. В уяві пацієнтки з'явився луг із соковитою травою та невеликою доріжкою, по обидва боки якої дві лавочки. В далечині розташований ліс, зі сторони якого починає повільно наближатися в сторону пацієнтки ведмідь. Він шукає щось поїсти. Перебуваючи в образі, зі слів пацієнтки, вона не відчувала ніяких емоцій по відношенню до ведмедя, хоча зовні була достатньо стривоженою. Незважаючи на те, що у ведмедя були гострі зуби, вона вважає його дружелюбним. По завершенню образу вона з захопленням та посмішкою описувала ведмедя. Помітне розщеплення у відчуттях та емоційних проявах пацієнтки: захоплення і страх, загроза і безпека [2].

На наступній консультації пацієнтка синім масляним олівцем намалювала хмаринку з дощем та снігом. Почала говорити про те, що часто плаче, і вдома намагаються її заспокоїти. Тільки вона починає плакати, як мама чи чоловік запитують її: «Що помер хтось? Заспокойся вже.» На консультаціях вона також намагається не проявляти сильні емоції, хоча їй плакати не заборонено. Через те, що мама часто їздила на роботу за кордон, пацієнтка не мала змоги спілкуватися близько з особами жіночої статі, статевим вихованням дівчини ніхто не займався. Можливо через відсутність емоційного зв'язку з матір'ю клієнтка навіть не намагалася розповісти їй про домагання зі сторони вітчима у 12 років та два випадки примусового статевого акту у компанії чоловіків [7].

На наступну консультацію пацієнтка принесла малюнок, який намалювала вдома, коли їй стало погано. Вона намалювала стан, коли «ніби провалюється крізь землю». Це різного діаметру кола одне в одному. Центральні кола чіткі, цілісні. Зовнішні кола більш розірвані. По центру заштриховано фіолетовим кольором – це стан, коли вона «провалюється» найглибше. Вона стає відстороненою від зовнішнього світу, син та чоловік здаються чужими, «життя проходить повз неї». Наступне коло – це стан, коли вона встає з ліжка та починає готувати їжу. Наступне коло – прибирає, хтось приходить в гості. Останнє коло, яке найбільш розірване, – коли заводить та забирає сина зі школи, йде до магазину. Коли виходить з дому, то тривога посилюється. Їй здається, що люди зовні бачать її стан, знають всі про її хворобу. Пацієнтка ображена на всіх, що вони не розуміють, як можна так «Провалюватися крізь землю». Коли вона говорить про те, що її не розуміють, то починає плакати та зминає чи рве пластиковий стаканчик, з якого пила

воду. Воду пацієнтка п'є на кожній консультації в ситуації, коли під час діалогу чи в образі збільшується напруження. В контрпереносі психотерапевт відчуває почуття відчаю, схвильованості та злості [4]. Своє захворювання пацієнтка сприймає, як найважче серед усіх захворювань, що свідчить про прояви нарцисизму [2].

На наступній консультації з пацієнткою було проведено мотив «На лісовій галявині». Метою даного мотиву було актуалізувати витіснені страхи пацієнтки, щоб вона змогла їх усвідомити та навчитися контролювати [3]. Коли вона стояла на лісовій галявині та вдивлялася між стовбурами дерев, виглядаючи істоту, то почувала себе досить спокійно. Із лісу вийшов той самий ведмідь, що був раніше в образі пацієнтки. Він викликав у неї приємні відчуття. Вона була впевнена, що він приручений та добрий. Пацієнтка сказала, що ведмідь хоче поїсти. Коли він наблизився, то пацієнтка дістала із кошика яблуко і дала йому з'їсти. Ведмідь з'їв яблуко та повернувся до лісу. Ведмідь так само викликає у неї почуття захоплення. Вона розповідає про нього з посмішкою. Було обговорено відчуття пацієнтки, коли вона годувала ведмедя. Це певне символічне відновлення контролю за витісненими неприємними емоціями пацієнтки в дитинстві, які пов'язані зі спілкуванням з особами чоловічої статі [4].

Після аналітичної консультації з пацієнткою було проведено мотив «Мій прекрасний луг» для пошуку ресурсу. Пацієнтка уявила літній луг з зеленою соковитою травою. Вона сиділа та відпочивала на траві. Здалеку пацієнтка спостерігала за тим же ведмедем, який далеко в кущах шукав ягоди та їв. Пацієнтка почувала себе спокійно, отримувала насолоду від споглядання луку. Ведмідь у пацієнтки асоціюється з доброю істотою, що захищає. За психоаналітичною символікою це ідеалізований образ померлого батька, який пацієнтка намагається берегти та підтримувати все життя. Більше всього вона намагалася так ідеалізувати вітчима, який її домагався, чоловіків, з якими мала стосунки та нинішнього чоловіка, що мало її підтримує. Важливим є факт, що є присутній латентний витіснений страх перед «гострими зубами ведмедя», який не знаходить виходу, а трансформується в почуття захоплення [4]. Пацієнтка почала вдома висловлювати свої емоції, називати свої відчуття з приводу різних ситуацій вдома, своє ставлення до критики зі сторони рідних людей. Чоловік почав її більше підтримувати, дякувати за приготовану їжу, прибрану квартиру. Одного разу навіть вони лежали обійнявшись на ліжку. Наступний мотив «Плодове дерево» – для стабілізації стосунків з материнським об'єктом [3]. Пацієнтка в образі змогла скуштувати яблуко та насолодитися його смаком, що в реальному житті поки є для неї неможливим. Вона не відчуває запахів та смаку їжі. Пацієнтка часто повторює, що боїться вмирати, боїться за життя свого сина.

Для діагностики актуального стану було проведено тест «Квітка». Пацієнтка уявила ромашку в полі серед інших ромашок. Від споглядання та дотику до неї вона отримала задоволення. На початку психотерапії з пацієнткою був проведений також тест «Квітка». Образ якісно змінився після проведення 24 сеансів психотерапії. Спостерігається така динаміка: зрізана самотня червона троянда на чорному фоні змінилася на живу ромашку в полі серед інших квітів. Після уявлення образу пацієнтка намалювала ромашку, намагаючись сумлінно заштриховувати пелюстки і серединку, що їй важко вдається через слабкість в кистях рук. Пацієнтка надалі зацікавлена продовжувати психотерапію методом символдрами.

Ефективність цього напрямку психотерапії підтверджена сучасними науковими дослідженнями, які проводилися, зокрема, у Німеччині та інших країнах Європи. Символдрама у повній мірі відповідає очікуванням, традиціям та установкам, характерним для пацієнтів нашої країни, орієнтований швидше на емоційно-образне, ніж на чисто раціональне переживання та вирішення психологічних конфліктів. Її розповсюдження має велике значення для становлення та розвитку системи психотерапевтичної допомоги в Україні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Боев И. В. Символдрама : коррекция личностных и поведенческих нарушений : [монографія] / И. В. Боев; Я. Л. Обухов – Ставрополь: Сервисшкола, 2009. – 167 с.
2. Кернберг О. Тяжелые личностные расстройства : Стратегии психотерапии. / О. Кернберг. – М.: Класс, 2000. – 463 с.
3. Лёйнер Х. Кататимное переживание образов / Х. Лёйнер; Пер. с нем. Я. Л. Обухова. – М.: «Эйдос» 1996.
4. Люборски Л. Принципы психоаналитической психотерапии : Руководство по поддерживающему экспрессивному лечению. / Л. Люборски – М.: Когито-Центр, 2003. – 256 с.
5. Мак-Вильямс Н. Психоаналитическая диагностика : понимание структуры личности в клиническом процессе. / Н. Мак-Вильямс – М.: КЛАСС, 2003. – 480 с.
6. Обухов Я. Л. Символдрама. Введение в основную ступень. / Я. Л. Обухов. – Ростов-на-Дону: ООО «Мини Тайп», 2005.
7. Яковлева Л. М. Психотерапия методом символдрамы депрессивных та дисоціативних розладів особистості [Електронний ресурс] / Л. М. Яковлева – режим доступу: // <http://www.all-psy.com/stati/detail/5840/1/>

І.А. Круковський,

*кандидат технічних наук,
доцент кафедри управління та адміністрування,
Житомирський інститут МАУП*

І.С. Дзюба,

*старший викладач кафедри управління та адміністрування,
Житомирський інститут МАУП*

ПРО ВПРОВАДЖЕННЯ У НАВЧАЛЬНИЙ ПРОЦЕС ПИТАНЬ ВИВЧЕННЯ СУЧАСНИХ ТЕХНОЛОГІЙ ОБРОБКИ ІНФОРМАЦІЇ НА ОСНОВІ IDC'S BUSINESS ANALYTICS SOFTWARE TAXONOMY

Діяльність всіх державних, приватних і громадських організацій включає процеси збору, обліку, накопичення та аналізу різноманітної інформації для підвищення ефективності рішень. Тому актуальним є вивчення рекомендацій провідних світових консалтингових компаній щодо її обробки [1, 2]. Аналіз тематичних джерел знань показує, що провідними консалтинговими компаніями у світі, в ІТ-сфері є IDC, Gartner, Forrester [3,4,5]. Представництво консалтингової компанії IDC є в Україні [6]. Провідною консалтинговою організацією у державній сфері є PCAST (Рада консультантів Президента США з науки і технологій), яка входить до складу, OSTP (Офіс Президента США з наукової і технологічної політики) [1]. Аналіз джерел знань про ІТ на пострадянському просторі показує, що “консервація” термінології радянського часу, у теперішній час гальмує вивчення і реалізацію передових ІТ в Україні. Адже світ став глобальним, перейшов на рівень Globalization 3.0 (“Глобалізація 3.0”) [2, 8]. Зазначимо, що всі провідні компанії в Україні мають реалізовані передові ІТ-системи та використовують сучасну англomовну термінологію. Проведений аналіз підтверджує необхідність вивчення ІТ глобального розповсюдження у процесі підготовки і підвищення кваліфікації фахівців у сферах: менеджмент, фінанси, банківська справа та страхування, облік і оподаткування, медицина, психологія, соціологія, маркетинг, політологія, правознавство та ін.

Метою статті є визначення таксономії інформаційно-аналітичних технологій та програмних додатків для вивчення студентами у ВНЗ.

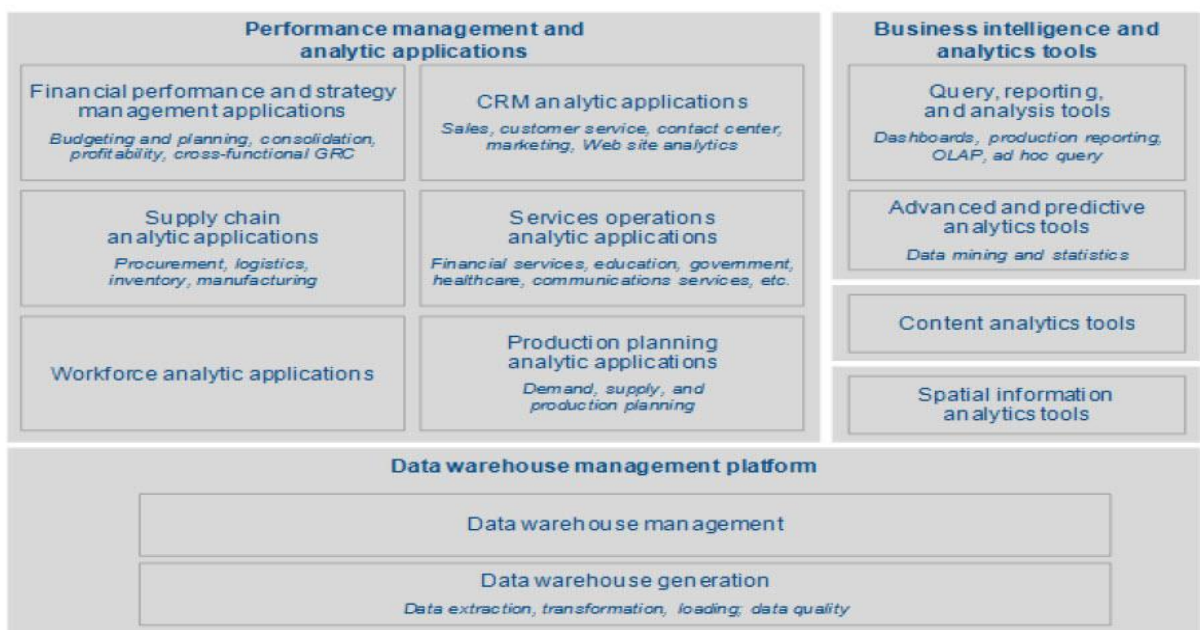
Консалтингові компанії Gartner, Forrester, IDC, як правило, щороку видають звіти про ІТ-технології у сфері бізнесу і їх лідерів у їх постачанні. Звіти містять також спеціальні графіки та схеми (таксономії), які наочно відображають зміст рекомендацій. Для прикладу, у компанії Gartner – це діаграми «Gartner Magic Quadrant for Business Intelligence and Analytics Platforms...», у Forrester – це «The Forrester Wave™: Agile

Business Intelligence Platforms ...», у компанії IDC – це «IDC's Business Analytics Software Taxonomy ...» [2-6].

Найкраще зрозуміти структуру системи програмних засобів для ділової аналітики (статистики) дозволяє IDC's Business Analytics Taxonomy (класифікація) програмного забезпечення для бізнес-аналітики), яка щорічно оновлюється. Термін «ділова аналітика» можливо вважати дуже близьким за змістом до терміну «прикладна статистика».

Нижче подано доступний в інтернеті варіант IDC Business Analytics Software Market Taxonomy 2014 року, а також варіант IDC Business Analytics Taxonomy, який перекладений на українську мову, з додатковою нумерацією.

IDC's Business Analytics Software Market Taxonomy, 2014

Source: IDC, 2014

Рис. 1. IDC's Business Analytics Software Market Taxonomy 2014 (forbes.com).

У поданому нижче авторському перекладі цієї таксономії, до її основних компонентів додана нумерації, що дозволяє більш зручно пояснювати зміст її підсистем та елементів. Підсистеми для часткових сфер аналітичної роботи (статистики) доцільно створювати у підсистемі №1. Їх можна будувати як модифіковану DSS/BI 2.0 DSS/BI 3.0 (Decision Support System / Business Intelligence – Система підтримки прийняття рішень на основі Business Intelligence), яка передбачає реалізацію концепції Business Intelligence + KMS (Knowledge Management System – Система управління знаннями) [2, 13-17]. Зазначимо, що концепція Business Intelligence + KMS відображає підходи, які реалізовані у всіх сучасних інформаційно-аналітичних системах під різними маркетинговими назвами.

IDC Business Analytics Taxonomy 2013 (Таксономія ділової аналітики IDC, 2013 р.)

Рис. 2. IDC Business Analytics Taxonomy 2013 [11, 12].

Висновки і перспективи подальших досліджень.

1. Вивчення IDC Business Analytics Taxonomy та інших рекомендацій провідних світових консалтингових груп дає конкурентні переваги у всіх сферах ділової діяльності, а також забезпечує підтримання рівня компетентності фахівців протягом всього життя.

2. Кожен звітний документ провідних світових консалтингових груп має вартість більше ніж 1000 \$, тому у більшості випадків можна ознайомитися лише з їх безкоштовними відкритими версіями, у яких не гарантована повна достовірність і повнота консалтингової інформації. Це потребує додаткової науково-дослідної роботи з метою доповнення й уточнення консалтингових документів.

3. Кожна велика і мала організація у державній сфері та у сфері бізнесу потребує своєї концепції обробки табличної і текстової інформації, яка повинна бути узгоджена з IDC Business Analytics Taxonomy, відповідати своїй частковій проблемній області роботи та бути узгодженою з концепціями, технологіями і програмними засобами у взаємодіючих організаціях. Обробка інформації у підпорядкованих організаціях повинна здійснюватися згідно концепції обробки інформації в організації більш високого ієрархічного рівня.

4. Перспективою подальших досліджень є опис архітектури удосконалених систем підтримки прийняття рішень на основі Business Intelligence (DSS BI), які уточнюють і удосконалюють існуючу таксономію систем підтримки прийняття рішень та IDC Business Analytics Taxonomy. Їх узагальнена архітектура представлена на початку 2016 року і є розвитком раніше запропонованих і реалізованих на практиці систем [13-18].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *President's Council of Advisors on Science and Technology* [Електронний ресурс]: – режим доступу : <https://www.whitehouse.gov/administration/eop/ostp/pcast>.
2. *Круковський І. А.* Business Intelligence+KMS. DSS-BI.com.ua. [Електронний ресурс]: – режим доступу : <http://dss-bi.com.ua/>
3. *IDC. Analyze the Future.* [Електронний ресурс]: – режим доступу : <http://www.idc.com>.
4. *Gartner* [Електронний ресурс]: – режим доступу : <http://www.gartner.com>.
5. *Forrester* [Електронний ресурс]: – режим доступу : <http://www.forrester.com>.
6. *IDC Ukraine.* [Електронний ресурс]: – режим доступу : <http://idcukraine.com/ru/>.
7. *PCAST (President's Council of Advisors on Science and Technology). Report to the President And Congress «Designing a Digital Future: Federally Funded Research and Development in Networking and Information Technology».* December 16, 2010. [Електронний ресурс]: – режим доступу : <http://www.whitehouse.gov/administration/eop/ostp/pcast>.
8. *The World is Flat* (ISBN 1-59397-668-2), Thomas L. Friedman, pg 421
9. *The Networking and Information Technology Research and Development (NITRD) Program.* [Електронний ресурс]: – режим доступу : <https://www.nitrd.gov/>.
10. *PCAST (President's Council of Advisors on Science and Technology) // Report to the President And Congress «Designing a Digital Future: Federally Funded Research and Development in Networking and Information Technology» (16.12.2010)* [Електронний ресурс]: – режим доступу : <http://www.whitehouse.gov/sites/default/files/microsites/ostp/pcast-nitrd-report-2010.pdf>.
11. *Нотатки про Business Intelligence+.* [Електронний ресурс]: – режим доступу : DSS-BI.com.ua: <http://dss-bi.com.ua/WP/>.
12. *Система+.* [Електронний ресурс]: – режим доступу : <http://dss-bi.com.ua/System/>.
13. *Круковський І. А.* Узагальнена архітектура системи підтримки прийняття рішень на основі Business Intelligence у розширеному тлумаченні / І. А. Круковський // Вісник ЖДТУ. – 2010. – Вип. 2 (53). – С. 103–111.
14. *Круковський І. А.* Удосконалені вимоги до реалізації OLAP у DSS для часткових проблемних областей інформаційно-аналітичної роботи : військ.-техн. зб. / І. А. Круковський // Академія сухопутних військ. – 2010. – Вип. 3. – С. 26–32.
15. *Валюх А. І.* Експертна система, узгоджена з Business Intelligence 2.0 / А. І. Валюх, І. А. Круковський, В. Л. Сімаков // Вісник ЖДТУ. – Житомир, 2011. – Вип. 2 (57). – С. 53–62.
16. *Круковський І. А.* Проблемні питання розробки і реалізації Geospatial Business Intelligence / І. А. Круковський // Геоінформаційні системи у військових задачах : II наук.-техн. семінар. – Львів : Академія Сухопутних військ, 2011. – С. 117–125.
17. *Круковський І. А.* Проблемні питання використання і розвитку засобів Social Media Analytics, їх інтеграції з Business Intelligence та з елементами ГІС – на прикладі платформи SemanticForce / І. А. Круковський, В. Л. Гаврилюк, Б. А. Омів // "IVСічневі ГІСи": Інтелектуальна оборона” (науково-практичний форум) / Академія Сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного: Львів. - С. 42-45.
18. *Google +, Sistem Plus.* [Електронний ресурс]: – режим доступу : <https://plus.google.com/+Sistemplk7>.

Н.П. Павлик,

*кандидат педагогічних наук, доцент,
докторант кафедри соціальної педагогіки,
Житомирський державний університет імені Івана Франка*

НЕФОРМАЛЬНА ОСВІТА ЯК ІНСТРУМЕНТ РЕФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ ОСВІТИ

Сучасна соціально-педагогічна діяльність в Україні характеризується різноманітністю сфер і професійних ролей фахівців соціальної сфери: адвокативна, анімаційна, консультативна, управлінська, діагностична, терапевтична, патронажна функції соціального педагога ускладнюються кількістю суб'єктів соціально-педагогічної допомоги залежно від віку (дошкільники, учні, студенти, молодь, дорослі, люди літнього віку); від соціального інституту (сім'я, робота, школа, позашкільна установа, соціальна служба); від стану клієнтів (сирітство, стигматизація, депривація, тощо). В умовах професійної підготовки майбутніх соціальних педагогів та умов соціально-педагогічної діяльності, що постійно трансформуються і видозмінюються, система формальної освіти, її зміст і функції не володіють потенціалом для забезпечення українського суспільства компетентними, досвідченими фахівцями. Варто зазначити, що в українській системі вищої педагогічної освіти залишається невирішеним питання вузької професіоналізації майбутніх фахівців і переорієнтації системи професійної підготовки відповідно до потреб, інтересів та здібностей студентів.

Система формальної освіти наразі визначається взаємозв'язком таких основних компонентів: дошкільна освіта, загальна середня освіта, позашкільна освіта, професійно-технічна освіта, вища освіта, післядипломна освіта, аспірантура, докторантура, самоосвіта. Основними характеристиками формальної (організованої) освіти є: чітка ієрархізованість, державна стандартизація змісту і форм, обов'язкова сертифікація закладів формальної освіти, формалізованість результатів навчання (атестат, диплом, сертифікат, посвідчення, тощо). Однак реальні результати освіти, зокрема рівень професійних знань і умінь, сформованість професійно значущих якостей особистості, фактичний і функціональний рівень грамотності, можуть набуватися поза межами формальної системи освіти, що називається неформальною.

Аналіз наукової літератури з проблеми неформальної освіти свідчить про зростання протягом останнього десятиріччя уваги теоретиків і практиків педагогічної діяльності до змісту, форм і методів неформальної освіти. Зокрема, у працях Н. Верхоглядової, Ю. Деркач, С. Закревської, Д. Зіцера, С. Овчаренко, А. Солнишкіної

описано загальні підходи до визначення і змісту неформальної освіти; С. Архіповою, А. Гончарук, С. Зінченко, Г. Нестеренко, Л. Сігасвою, О. Тишковою, Л. Тимчук охарактеризовано роль і місце неформальної освіти у системі освіти дорослих. Значна кількість наукових розвідок присвячена опису та порівняльному аналізу використання потенціалу неформальної освіти за кордоном – А. Гончарук (обґрунтування специфіки розвитку неформальної освіти дорослих у країнах Європейського Союзу), Н. Горук (дослідження історичних і теоретичних засад неформальної освіти жінок у США), М. Лещенко і В. Давидова (вивчення досвіду Швеції щодо неформальної освіти дорослих у навчальних гуртках), О. Огієнко (вивчення системи освіти дорослих у Швеції, у т.ч. неформального компоненту), В. Стрижалковська (характеристика системи підтримки обдарованих дітей у неформальній освіті Чехії), О. Сандецька (характеристика андрагогічної підготовки студентів у Польщі) та ін.

Окрім того, аналіз перерахованих досліджень свідчить про відсутність системного теоретико-методологічного дослідження реалізації неформальної освіти в українській школі та необґрунтованість категорії неформальної освіти в українській науковій думці і відповідного ототожнення її з освітою протягом життя, неперервною освітою або освітою дорослих.

Концепція впровадження неформальної освіти у процес професійної підготовки майбутніх соціальних педагогів заснована на забезпеченні відповідності освітньої системи декільком концептам: *державному* – забезпеченню гнучкості реагування змісту освіти на соціально-політичні, економічні та освітні зміни; *методологічному* – врахуванню взаємозв'язків різних підходів до вивчення проблеми соціально-педагогічної теорії й практики, що визначають систему ідей, концепцій, категорій, понять, дефініцій, умов формування ефективних професіоналів; *інтердисциплінарному* – інтеграції наукових досягнень інших галузей знань (соціальної філософії, філософії освіти, соціології освіти, антропології, культурології, соціальної психології, психотерапії та інших); *технологічному* – використання практично орієнтованих та інтерактивних технологій, заснованих на базових принципах неформальної освіти – навчатися в дії, навчатися взаємодіяти, навчатися учитися.

Упровадження системи неформальної освіти в зміст професійної підготовки майбутніх соціальних педагогів дозволить розширити межі їх професійних, громадянських та особистісних компетенцій за рахунок відповідності сучасних організаційних форм різним рівням впливу на особистість майбутнього фахівця:

На *ціннісно-мотиваційному рівні* – засвоєння загальнолюдських, національних та культурних цінностей; формування мотивації до професійної діяльності, самореалізації, громадської активності; прийняття відповідальності за власні дії та дії громад; ціннісне ставлення до професійної творчості; перенесення ідей особистісного самовдосконалення у нові контексти і колективи.

На *афективно-чуттєвому рівні* – переживання щодо реалізації різних варіантів майбутнього, власної ініціативи до побудови образу майбутнього результату, здатності реалізовувати заплановане; психологічна адаптація, заснована на перебудові стереотипів мисленнєвих дій особистості при виборі стратегії і методів роботи; подолання соціального й освітнього відчуження від певних категорій клієнтів соціально-педагогічної діяльності; розвиток внутрішньої системи саморегуляції.

На *когнітивно-гносеологічному рівні* – виявлення власних освітніх цілей, розвиток критичного мислення; формування активної дослідницької позиції; засвоєння нових позапрограмних знань; поглиблення програмних знань; встановлення логічних зв'язків між соціально-педагогічними процесами, явищами, системами; оволодіння способами пізнавальної діяльності – аналізом, класифікацією, узагальненням і т.д.

На *практично-діяльнісному рівні* – реалізація власних соціально значимих ідей та рішень; тренування навичок комунікативної взаємодії та організаційних умінь; прояв громадської активності; оволодіння професійними вміннями і навичками; вибір спеціалізації, надання можливостей для професіоналізації, набуття практичного досвіду діяльності; реалізація можливостей.

Упровадження системи неформальної освіти у процес професійної підготовки майбутніх соціальних педагогів гіпотетично дозволить підвищити ефективність процесу професійної підготовки студентів спеціальності «Соціальна педагогіка»; визначити соціально-педагогічний зміст і функції неформальної освіти у вищій школі; охарактеризувати методологічні й теоретичні засади організації неформальної освіти молоді; спроектувати сучасні соціально-педагогічні та педагогічні технології упровадження неформальної освіти в український освітній простір; розробити характерологічні ознаки категорії «неформальна освіта»; проаналізувати і систематизувати розрізнений досвід діяльності вищих навчальних закладів України з упровадження методів неформальної освіти; розкрити ресурсні можливості неформальної освіти відносно комплексного забезпечення функціональної моделі випускника спеціальності «Соціальна педагогіка»; розробити методичні рекомендації з

упровадження неформальної освіти у процес професійної підготовки майбутніх соціальних педагогів.

Проведений нами аналіз літератури дозволяє стверджувати, що система освіти не може розглядатися відірвано від соціальних змін і викликів суспільства. Це підтверджується функціонуванням закону неперервності освіти, зумовленого дією двох взаємопов'язаних факторів: 1) постійна зміна оточуючої дійсності (природної, виробничої, технологічної, соціальної); 2) постійне прагнення людини до істини, кращої самореалізації, мотивації на краще життя, необхідності задоволення вищих потреб [2, с. 96].

Зазначені фактори призвели до того, що у 1978 році група вчених Римського клубу, зауважуючи неадекватність принципів і змісту традиційного навчання сучасним суспільним вимогам, запропонувала стратегію інноваційного навчання, що стимулює новаторські зміни в культурі та соціальному середовищі [1, с. 9]. Відповідно, основні тенденції розвитку освіти відображають такі положення: неперервність, масовий характер, активність (суб'єктність) форм і методів, значущість для суб'єкта освіти, адаптованість до потреб особистості, орієнтованість на особистість [1]. Стратифікація суспільства, зміна ціннісних засад його діяльності внаслідок розвитку й поширення концепції прав людини, прагнення залучити соціально ізольовані категорії населення до освітньої системи, призвели до введення інноваційних форм і підсистем загальної системи освіти, зокрема, активний науковий розвиток проблем андрагогіки, освіти упродовж життя, інклюзивної освіти, хмарних технологій навчання тощо. Наряду із зазначеними категоріями набула розвитку *теорія і практика організації неформальної освіти* як позаінституційної, цілеспрямованої, добровільної діяльності громадських об'єднань й осередків у сфері навчання та виховання.

Наявна інституалізована система формальної освіти в Україні спрямована, передусім, на забезпечення соціальних потреб суспільно адаптованих верств населення, готових до поступового порівневого оволодіння особистісними, освітніми, соціальними, професійними компетентностями (підтверджених атестатами й дипломами) як засадами для подальшого фахового, кар'єрного та соціального життєвладштування.

Натомість, суб'єкти неформальної освіти можна виокремити в дві великі групи: 1) представники соціальних і професійних груп ризику щодо десоціалізації й соціальної дезадаптації внаслідок виключення можливості їх доступу до системи формальної освіти через низку суб'єктивних і об'єктивних причин (вартісність освіти, територіальна

відстороненість, фізичні, фізіологічні та ментальні особливості особистості, тощо);
2) особи з розвиненими індивідуальними пізнавальними потребами, зумовленими власними уявленнями й установками щодо особистісної самореалізації, які прагнуть здобути додаткову лінгвістичну, психологічну, педагогічну, комунікативну, економічну тощо підготовку, орієнтуючись на конкретні практичні уміння, а не на підтвердженість офіційними стандартами й сертифікатами. Представлені освітні й соціальні запити сприяють активному розвитку психолого-педагогічних уявлень і досліджень у сфері неформальної освіти зокрема та сучасних форм і систем освіти зокрема.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Дичківська І. М. Інноваційні педагогічні технології : [Навч. посіб.] / І. М. Дичківська – К. : Академвидав, 2004. – 352 с.
2. Лукашевич Н. П., Солодков В. Т. Социология образования: [конспект лекций] / Под ред. Н. П. Лукашевича. – К. : МАУП, 1997. – 224 с.